

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кафедра соціальної педагогіки і соціальної роботи

**СУЧАСНА ОСВІТА В РЕАЛІЯХ ТА ПЕРСПЕКТИВАХ:
СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ**

Збірник наукових і науково-методичних праць

Випуск 5

Кривий Ріг

Сучасна освіта в реаліях та перспективах: соціально-педагогічний аспект: збірник наукових і науково-методичних праць [електронний збірник] / редкол. І. Шимко, Т. Василюк, І. Лисоконь, З. Мірошник, І. Размолодчикова та А. Зичков. Вип. 5. Кривий Ріг: КДПУ, 2023. 157 с.

У збірнику наукових та науково-методичних праць висвітлено теоретичні та методичні аспекти проблем сучасної психології, педагогіки та соціальної педагогіки, розглянуто традиційні й нетрадиційні підходи до різних психологічних, педагогічних і соціально-педагогічних явищ, відображено результати наукових досліджень та методичних розробок викладачів, докторантів, аспірантів, магістрантів університету, провідних учителів міста та країни.

Матеріали збірника можуть викликати інтерес у широкого кола наукових, педагогічних та соціальних працівників.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Шимко І. М. кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (головний редактор)

Василюк Т. Г. кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (відповідальний редактор)

Лисоконь І. О., асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету (технічний редактор)

Мірошник З. М. доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри практичної психології Криворізького державного педагогічного університету

Размолодчикова І. В. кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

Зичков А. К. старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

Друкується за рішенням кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету
(протокол №10 від 18 травня 2023 року)

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1. СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ДИСКУРСІ ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Лисоконь Ілля Олександрович, Шелудякова Наталія Андріївна
**РОЗВИТОК ВИЩОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИКО-
ПЕДАГОГІЧНИЙ НАРАТИВ**

Лозенко Сніжана Михайлівна

**СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ДИТИНИ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОЇ
КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ**

Люльченко Галина Іванівна

**ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Мядзель Костянтин Михайлович

**СТАН ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

Орлова Тетяна Володимирівна, Шимко Ія Миколаївна

**ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО-
ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ОСВІТНЬОМУ
СЕРЕДОВИЩІ**

Прохорова Вікторія Володимирівна

**ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО
ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ**

Рижкова Вікторія Сергіївна

**ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВІЗМУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ**

Савченко Світлана Іванівна

**РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ В СІМ'Ї**

Степашко Людмила Володимирівна

**ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ
ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ**

Стрельнік Інна Миколаївна

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЕТИЧНИХ
ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Чубенко Вікторія Сергіївна

**СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З
ІНВАЛІДНІСТЮ**

СЕКЦІЯ 2. ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

Литовченко Анжела Іванівна

**ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ
ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНОГО ПРОЦЕСУ ТА РОЗВИТКУ
КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ**

Останіна Галина Володимирівна

**ВПЛИВ ЗМІСТУ МУЛЬТФІЛЬМІВ І ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА
ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Черевична Людмила Олексіївна

**ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В
УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

Шароварова Вікторія Олександрівна

**ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ
ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

**СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ І
ВИХОВАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ**

Владика Світлана Володимирівна

**ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ ЯК МЕТОДУ
НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Глобіна Інесса Дмитрівна

**ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ
АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Даценко Олена Володимирівна

**ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА
ПАТРІОТИЗМУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА
ЛІТЕРАТУРИ**

Дем'ян Наталія Валеріївна

**ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШОМУ
ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Діденко Світлана Володимирівна

**ТРАДИЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ
МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)**

Дорогань Світлана Вікторівна

**В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ У
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Дяченко Лариса Олександрівна

**ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В
УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Жеронкіна Олена Євгенівна

**ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ КОНТРОЛЬНО-ОЦІННОЇ
ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ**

Зінченко Ірина Миколаївна

**ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ
АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ**

Лисяк Тамара Петрівна

**ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ЗДОБУВАЧІВ
ОСВІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ
ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ**

Лозовська Тетяна Миколаївна

**РОЗВИВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО
РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА**

Маляренко Вікторія Вікторівна

**ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ
МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Манагарова Наталія Володимирівна

**ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ
МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ**

Москалець Наталія Олександрівна

**ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ СТІЙКОГО
ІНТЕРЕСУ ДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ**

Поліщук Наталія Анатолівна

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ УМІНЬ І
НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ**

Попова Тамара Іванівна

**ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ
В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ**

Штобе Наталія Іванівна

**РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ**

**СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА
СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ
НАУКАХ (СОЦІОЛОГІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ, ЕКОНОМІКА)**

Васюк Любов Сергіївна

**ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В
УКРАЇНІ**

Горбенко Валентина Василівна

**ДЕВІАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ
ВАЖКОВИХОВУВАНОСТІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ**

Журба Наталія Анатоліївна

**ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО САМОКОНТРОЛЮ ПОВЕДІНКИ**

Журба Тетяна Анатоліївна

**РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО
ШКОЛЯРА**

Ковальова Аліна Ігорівна

**ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В
УМОВАХ ВІЙНИ**

Лісовська Ліана Владиславівна

**НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА
В УКРАЇНІ**

Осіпова Ольга Олексіївна

**ОСНОВНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ ДО УМОВ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ**

Почка Вікторія Вікторівна

**ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ
ДОПОМОГИ УЧНЯМ-ЛОГОПАТАМ В УМОВАХ
ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ**

СЕКЦІЯ 1. СОЦІАЛЬНА РОБОТА В ДИСКУРСІ ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

І. О. Лисоконь,

асистент кафедри соціальної педагогіки
і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Н. А. Шелудякова,

здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

РОЗВИТОК ВИЩОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ: ІСТОРИКО- ПЕДАГОГІЧНИЙ НАРАТИВ

Розвиток освіти примушує прогресивне суспільство до розгалуження сфер та наукових галузей, не виключенням є соціальна сфера. Однак основними проблемами соціальної сфери є не лише проблема поняттєво-категорійного апарату або галузевої приналежності, а й питання підготовки кваліфікованих фахівців.

Активно питання розвитку соціальної освіти розробляються Р. Вайнола, Ю. Галагузовою, С. Григор'євим, В. Жуковим, І. Зимньою, Р. Козубовським, І. Лавриненком, І. Лисоконем, Т. Рудневою, О. Холостовою і т. д. Предметом наукових праць з дослідження поняття та феномену «соціальна робота» є у таких дослідників як В. Бочарова, І. Зверева, А. Капська, А. Малько, В. Огнев'юк, Р. Овчарова, П. Павленок, В. Полтавець, І. Савельчук, Т. Семигіна, С. Тетерський та інші.

В межах цієї наукової розвідки зауважимо, що під поняттям «соціальна освіта» розуміємо «систему професійної підготовки фахівців у вищій школі, яка в процесі навчання дозволяє здобувачеві вищої освіти оволодіти необхідними компетентностями та здатністю вирішувати актуальні соціальні, психосоціальні та соціокультурні проблеми у процесі надання соціальних послуг особі під час кризових ситуацій або соціалізації в новому середовищі» [2, с. 16-17].

З історії педагогіки відомо, що на українських землях процес активної розбудови вищої освіти починається з XVI століття, а саме з заснування Греко-слов'янської академії на Волині. Основою концепцією, яку К. Острозький заклав при заснуванні академії є вища освіта за античною ідеєю «семи вільних мистецтв» [1, с. 94]. Важливо відзначити, що переважну більшість «семи вільних мистецтв» складала суспільні дисципліни, а саме: граматики, діалектика, музика та риторика. На нашу думку антична ідея побудови освіти передбачає підготовку саме фахівців для суспільної сфери, за часів Античності їх називали мислителями.

Не можна оминати увагою ідеї національного відродження, які у 2½ XIX століття поширюються на українських землях. Як відомо першим етапом відродження є академічний. Академічний етап яскраво відображає прагнення до розвитку освітнього та наукового потенціалу українського етнічного регіону. Яскравими прикладами академічного етапу є відкриття нових закладів освіти (Чернігівський колегіум 1700 рік, Харківський колегіум 1721 рік та Переяславський колегіум 1738 рік), розвиток українознавчих студій (відкриття першої кафедри української історії при Львівському університеті у 1848 рік), прагнення української інтелігенції до відродження та поширення національної культури тощо.

Наступним важливим етапом у розвитку соціальної освіти в Україні ми вважаємо радянську добу. По-перше, зазначимо, що в СРСР ідеологія життя була цілісною і поширювалася на всі сфери суспільного життя, включно з освітою. Понад 90% сучасного українського простору складають радянські надбання. Однак розвиток освіти та активна науково-технічна діяльність призвели до появи систем ступенів, кваліфікацій, звань тощо. Безпосередньо за радянських часів університети почали готувати кадри саме для окремих галузей. Планова економіка УРСР та постійні потреби народного господарства сприяли появі нових профілів, які готувалися на базі інститутів новостворених факультетів, кафедр, відділів, кафедр, лабораторій. Так, з 1960-х років почали з'являтися в галузі професії, пов'язані з соціальною роботою. Цілком закономірним вважаємо процес розвитку соціальної освіти саме за радянських часів, оскільки СРСР проголошував себе соціальною державою і за такої умови розвиток соціальної сфери є однією із пріоритетних.

Заключним етапом розвитку освіти як галузі стало здобуття Україною незалежності у 1991 році. З моменту проголошення незалежності українська вища освіта вийшла на самостійний шлях і зараз переживає власну трансформацію, зокрема й соціальна освіта. Соціальна освіта як напрям національної освітньої доктрини сформована далеко не в усіх країнах, навіть у країнах Європи. Якщо взяти як приклад Західну Європу, то соціальна робота виникла в кінці XIX століття і продовжує розвиватися, повністю спираючись на гуманістичну модель. Тим, часом у країнах Східної та Центральної Європи зародження професійної соціальної роботи почалося в 1950-х роках і базувалося на засадах ідеї та ідеології.

За статистичними даними оприлюдненими Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [3, с. 24]:

- здійснюють підготовку фахівців за галуззю знань 23 Соціальна робота – 135 закладів освіти;

- здобувають освіти за галуззю знань 23 Соціальна робота – 8732 особи, з них: за спеціальністю 231 Соціальна робота – 7155 осіб, а за спеціальністю 232 Соціальне забезпечення – 1577 осіб.

В Україні розвиток соціальної роботи має давнє історичне коріння (філантропія, народолюбство, народовці), легалізація соціальної роботи як наукової спеціальності в різних сферах почалася близько 10 років тому і триває до сьогодні. Для України надзвичайно важливими є економічна підтримка в

соціальної сфері, визначення стратегії розвитку соціальної політики на найближчі 10 років, стандартизація системи підготовки соціальних кадрів, стандартизація соціальних послуг за напрямком, сферою або переліком. Незважаючи на законну присутність соціальних працівників у всіх сферах суспільного життя, які здобувають професійну підготовку в спеціальних галузевих університетах, коледжах або їх структурних відділеннях, соціальна освіта в Україні переживає складний період свого становлення.

Висновки. Розвиток освітнього середовища в Україні, як і в більшості держава, триває постійно. Галузеві напрями розвитку вищої освіти нині є популярним предметом дослідження. Існує багато досліджень педагогічної, аграрної, юридичної освіти і дуже мало наукових доробків з питань розвитку соціальної освіти. Однак освіта є одним із основних соціальних інститутів, і тому існує певна кореляція між освітою та її соціальною місією. Багаторічний досвід вітчизняної вищої освіти дозволяє здійснити припущення, що соціальна освіта в Україні фактично існує і перебуває в процесі свого організаційного оформлення в певну галузь, спеціальність, спеціалізацію.

Подальші перспективи дослідження полягають у дослідженні сутності та змісту базових і похідних понять соціальної роботи, аналізі нормативно-правового забезпечення у реалізації освітньої політики України з питань розвитку концепції соціальної освіти.

Література

1. Король А. Вища освіта України: етапи розвитку. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки. № 1 (52), 2016. С. 93-97.
2. Лисоконь І. Теоретичний аналіз актуальних питань вищої соціальної освіти України в освітологічному дискурсі. Концептуально-технологічна модель підготовки майбутніх фахівців соціально-педагогічної сфери [монографія] / авт. кол. Т. Василюк, І. Лисоконь, І. Размолодчикова, І. Шимко; упоряд. І. Лисоконь. Кривий Ріг: КДПУ, 2022. С. 7-50.
3. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2021 рік / за заг. ред. С. Квіта. Київ : НАЗЯВО, 2022. 232 с.

С. М. Лозенко,
вихователь, комунальний заклад «Центр
соціально-психологічної реабілітації дітей №1»
Криворізької міської ради, старший вчитель

СОЦІАЛЬНА БЕЗПЕКА ДИТИНИ – ВАЖЛИВИЙ АСПЕКТ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМПЕТЕНТНОЇ КРЕАТИВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Останнім часом зросла увага психолого-педагогічної науки до проблеми соціальної компетентності дітей та учнівської молоді як передумови успішного самоствердження і ефективної взаємодії з оточуючими. Це викликано соціально-політичними й економічними змінами, які торкнулися усіх сфер життя нашої держави.

Тому завданням педагогів є навчити дітей співжиттю з іншими людьми на гуманістичних засадах, дотриманню соціальних норм і правил поведінки, виробляти вміння регулювати різні психологічні, соціальні і міжнаціональні конфлікти з додержанням вимог культури плюралізму думок.

Питання прищеплення навичок основ безпеки дітям відображені в наукових працях Н. Авдеевой, Л. Анастасової, Г. Зайцева, Л. Кондрикинської, Л. Татарникової, Л. Тихомирової і ін.

У працях вітчизняних і зарубіжних учених (Д. Бех, М. Галагузова, О. Демченко, І. Зверева, А. Капська, І. Ліпський, А. Мудрик, Р. Пріма, Р. Баркер, Д. Брідж, М. Пейн та ін.) окреслено характеристику процесу соціалізації як системи, розроблено основи її теорії, досліджено соціально-педагогічну природу системи соціалізації. Коло досліджень, присвячених проблемі соціальної компетентності, значно вужче (М. Гончарова-Горянська, С. Демченко, Н. Завіниченко, С. Козак, О. Полуніна, А. Оникович).

Проблема формування соціальної компетентності особистості є відносно новою для української педагогіки, однак вона тісно пов'язана з теорією соціального виховання і проблемою соціалізації, які у певній мірі знайшли своє розв'язання. На соціальний характер виховання людини вказували у своїх працях Т. Кампанелла, Ш. Фур'є, Р. Оуен, Ж.-Ж. Руссо, С. Френе, М. Монессорі.

Соціальна безпека нині є важливою складовою національної безпеки України. Загалом стан соціальної безпеки залежить не лише від стану соціально-економічного розвитку держави, але й суттєво проявляється у показниках еколого-економічної й інформаційної безпеки. У соціальній сфері нині існує чисельна кількість проблем, вплив їх на соціально-економічний розвиток держави є істотним.

В Україні забезпечення соціальної безпеки закріплено на конституційному рівні. Зокрема визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю; держава відповідає перед нею за свою діяльність [4].

В умовах сучасного суспільства питання безпеки різко загострилися і прийняли характерні риси проблеми виживання людини.

Перш за все необхідно визначити ступінь соціальної безпеки по окремих напрямках – виклик, загроза та граничне значення соціальної безпеки, які потребують відповідних заходів і залучення відповідних ресурсів.

Виклик – це вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин. Виклики необов'язково становлять небезпеку. Виклик передбачає вчинення вимушених дій. Такі дії виходять за межі звичайного розвитку подій, тому передбачити їх наслідки та можливі ризики та загрози при цьому складно. Виклик може бути прийнято або відхилено. Він містить потенційну загрозу, але сам по собі він не є небезпечним.

Загроза – це можливість або неминучість виникнення чогось небезпечного, прикрого, те, що може заподіяти яке-небудь зло, якусь неприємність. Загроза може бути потенційна або реальна, залежно від ступеня ескалації напруженості в протистоянні суб'єктів. Загроза є наслідком небезпеки. Граничне значення – значення соціального показника (критерію) після перевищення якого неминуче станеться соціальний вибух.

Безпека – це відсутність загроз життєво важливим інтересам людини: її життю, здоров'ю і добробуту.

Безпека належить до базових людських потреб і є потребою дефіциту. Це означає, що доки людина не почувається безпечно, вона не може належним чином дбати про потреби вищого порядку – соціальні та духовні.

І навпаки, навіть мінімальне відчуття безпеки породжує прагнення до соціальних зв'язків. Задоволення потреб у повазі та визнанні підвищує рівень соціальної безпеки. Адже в такому разі особисті інтереси людини збігаються з інтересами соціального оточення і підтримуються ним.

Як зазначає Н. Буняк, соціальна безпека людини – це стан гарантованої захищеності людини від внутрішніх та зовнішніх загроз, що порушують її життєво важливі інтереси, права й свободи, за якого відбувається підтримання нормальної життєдіяльності, поліпшення матеріального добробуту, а також створення умов для її розвитку й самореалізації [2].

Поняття соціальної безпеки людини є багатоплановим і має об'єктивно-суб'єктивний характер, тобто з одного боку – це відсутність загроз соціальним інтересам (життю та здоров'ю) людини, а з другого – це індивідуальне усвідомлення людиною своєї захищеності.

На сучасному етапі розвитку суспільства проблема формування соціальної компетентності школярів є надзвичайно важливою, оскільки на розвиток суспільства в значній мірі впливає рівень соціальної компетентності особистості.

Становлення креативної особистості починається з її народження, закладається батьками і продовжується наставниками, згідно з догмами вікової психології та врахуванням природовідповідності застосування тих чи інших методів до даної дитини.

Креативний потенціал особистості в значній мірі залежить від рівня її життєвої компетентності. Реалізація компетентнісного підходу є важливим

напрямок оновлення діяльності закладів освіти. При цьому компетентність розглядається як загальна здатність, що ґрунтується не лише на знаннях, але і на досвіді, цінностях, здібностях, набутих завдяки навчанню. Безперечно, формування компетентності особистості є цілеспрямованим процесом, що здійснюється педагогом. При цьому функції самого педагога суттєво змінюються: на перший план виходять уміння організувати самостійну пошукову діяльність вихованців, їх взаємодію з метою розвитку як мотивації, так і соціальних навичок. Такі можливості створюють сучасні продуктивні технології навчання, побудовані на основі активних методів та інтерактивних технік організації освітнього процесу, за умови реалізації індивідуального підходу до навчання.

Становлення творчої особистості, розвиток її креативних здібностей у дітей залежить від гармонійного поєднання природних задатків, вагомих для конкретної дитини, мотивів діяльності та сприятливого розвивального середовища. Важливим чинником успіху є також виховання морально-вольових якостей, розвиток емоційної сфери та набуття дітьми певних знань, умінь, навичок, які необхідні для проявлення творчого потенціалу. Саме знання, уміння та навички – основа розвитку творчої, креативної особистості.

На думку М. Докторовича, «соціальна компетентність» – це складне переплетення умінь, знань та дій, орієнтованих та організованих у відповідності до навколишньої соціальної реальності, які відкривають та забезпечують можливість самореалізації у заданій системі [3, с. 145].

Соціальна компетентність зумовлюється: вмінням орієнтуватися в соціальних ситуаціях; визначати особистісні особливості та емоційний стан інших; вмінням обирати адекватні способи спілкування з ними і реалізовувати їх в процесі взаємодії. Соціальна компетентність – це: ефективність або адекватність, із якою індивід здатний відповідати на різноманітні проблемні ситуації, з якими він стикається.

За твердженням Н. Бібік, соціальна компетентність передбачає здатність жити в соціумі (ураховувати інтереси й потреби різних груп; дотримуватись соціальних норм і правил; співпрацювати з різними партнерами), а також адекватно виокремлювати, ідентифікувати, фіксувати та аналізувати коло питань на перетині всієї системи соціальних відносин суспільства і людини [1, с. 47].

Соціальна компетентність виступає як якість людини, сформована у процесі оволодіння уявленнями і знаннями про соціальну дійсність, активного творчого освоєння соціальних відносин, що виникають на різних етапах і в різних видах соціальної взаємодії, а також трактується як засвоєння етичних норм, які є основою побудови та регулювання міжособистісних і внутрішньо-особистісних соціальних позицій, відносин.

Заслуговують на увагу ідеї українського вченого О. Ніколаєску, який розглядає соціальну компетентність як «процес і результат засвоєння й активного відтворення особистістю соціально-культурного досвіду (комплексу знань, умінь, цінностей, норм, традицій) на основі її діяльності, спілкування, відносин; як інтегративний результат, що передбачає зміщення

акцентів з їх накопичення до формування здатності застосовувати досвід діяльності при вирішенні життєвих проблем, брати на себе відповідальність, проявляти ініціативу, активність у командній роботі, попереджувати і вирішувати конфлікти, бути толерантним у складних ситуаціях, проявляти емпатійність» [5, с. 6].

Формування та розвиток соціальної компетентності школярів є одним із головних завдань сучасної школи.

До розв'язання цього завдання мають залучатися також і родини, оскільки соціальна компетентність стає однією з основних потреб сучасної людини. Процес формування соціальної компетентності має починатися у підлітковому віці. Щоб спільно працювати над формуванням соціальної компетентності школярів, педагоги шкіл разом з батьками мають самі володіти соціальною компетентністю.

Отже, період навчання дитини у закладі освіти є важливим з точки зору формування усіх життєво-важливих ключових компетентностей, серед яких соціальна посідає чільне місце. Важливість цієї компетентності полягає у її здатності виховати зі школяра справжнього громадянина і адаптувати його у суспільному середовищі.

Варто зазначити, що вирішити всі проблеми в соціальній сфері тільки зовнішніми силами, зокрема діями офіційних та неофіційних владних інститутів неможливо. Кожна людина також повинна самотійно працювати в напрямку формування власного безпекового простору.

Література

1. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід: рефлексивний аналіз застосування // Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред.. О. В. Овчарук. Київ: «К.І.С.», 2004. С. 45–51
2. Буняк Н. Соціальна безпека людини: сутність та шляхи забезпечення URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1242> (дата звернення: 7.02.2023).
3. Докторович М. О. Соціальна компетентність як наукова проблема // Психологія і суспільство. 2009. №3. С.144–147.
4. Конституція України. № 254к/96-ВР. 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 20.01.2023).
5. Ніколаску І. О. Формування соціальної компетентності учнів загальноосвітніх навчальних закладів відповідно до вимог нових державних освітніх стандартів: Науково-методичний посібник. Черкаси: ОПОПП, 2014. 76 с.

Г. І. Люльченко,
вчитель початкових класів КГ №125 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

Основною метою початкової загальної освіти є всебічний розвиток та виховання особистості, яка б бажала і вміла вчитися, у якої були б сформовані повноцінні мовленнєві, читацькі, обчислювальні уміння і навички, уміння і навички здорового способу життя. За роки навчання в початковій школі учні набувають власний досвід культури спілкування; участі, співпраці і самовираження у різних видах навчальної діяльності; творчі підходи до виконання різних видів завдань.

У сучасних умовах якість початкової освіти пов'язується з реалізацією компетентнісного підходу, який спрямовує освітній процес на формування в учнів ключових і предметних компетентностей, чим зумовлюється практична зорієнтованість навчання, створення передумов для поетапного управління формуванням навчальних досягнень учнів, підвищення особистої відповідальності вчителів і учнів за якість навчальних досягнень.

Проблемі розвитку комунікативної компетенції присвячені науково-дослідні роботи в різних галузях науки. Комунікативну компетенцію як ключову, базову, що забезпечує всі сторони життя людини і його діяльності, необхідну для успішної самореалізації відзначають В. Байденко, Л. Войтенко, І. Зимня, Л. Петровська, К. Фадєєва, В. Хутмахер.

Аналіз сутності компетентностей, характеристику його складових знаходимо у дослідженнях науковців – О. Локшиної, О. Пометун, В. Свистун, В. Ягупова.

У сучасному світі гостро стоїть проблема творчого розвитку особистості. Кожна цивілізована країна дбає про творчий потенціал суспільства загалом і кожної людини зокрема. Посилюється увага до розвитку творчих здібностей особистості, надання їй можливості виявити їх. Тому актуальним на сьогодні є формування ключових компетентностей учнів.

Саме у початковій ланці освіти починає формуватися низка компетенцій, тобто система здатностей, що забезпечують особистості можливість оптимально здійснювати свою життєдіяльність в усіх її формах (пізнання, діяльність, спілкування, стосунки). Тому необхідно націлювати учнів на оволодіння ключовими компетентностями з кожного предмета, роз'яснювати, як вони зможуть реалізувати набуті компетентності на практиці, у подальшому повсякденному житті. Це значно підвищить мотивацію учнів до навчання. Таким чином, сучасна світова освіта наголошує на впровадженні у системі освіти компетентнісного підходу, який на перше місце ставить не поінформованість учня, а вміння на основі знань вирішувати проблеми, які виникають у різних життєвих ситуаціях.

Реалізація нової освітньої парадигми освіти в Україні викликає потребу в оновленні змісту навчання й виховання учнів початкової школи. У цьому сенсі особливого значення набуває проблема формування цілісної особистості учня на засадах компетентнісного підходу, що зафіксовано в «Державному стандарті початкової загальної освіти».

Зазначимо, що компетенція і компетентність – два різних поняття. Компетенція – це суспільна норма, вимога, яка включає знання, уміння, навички, способи діяльності, певний досвід. Компетенція сама по собі не є характеристикою особистості. Нею вона стає в процесі засвоєння і рефлексії учня, перетворюючись у компетентність.

Компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини.

Як наголошує Н. Бібік, компетентність – це здатність застосовувати набуті знання, вміння, навички, способи діяльності, власний досвід у нестандартних ситуаціях з метою розв'язання певних життєво важливих проблем. Компетентність є особистісним утворенням, яке проявляється в процесі активних самостійних дій людини [2, с. 19].

Широке вживання поняття «компетенція» в літературі останніх років обумовлено введенням компетентнісного підходу в освіту багатьох країн, ключовими термінами якого є «компетентність» і «компетенція». У компетентнісному підході відображений такий вид змісту освіти, який передбачає цілісний досвід вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, компетенцій. Зрозуміло, предметне знання при цьому не зникає зі структури освіченості, а виконує в ній підлеглу, орієнтовну роль.

Умовами формування ключових компетентностей молодших школярів є:

- добір учителем найбільш ефективних засобів, методів, прийомів навчання; форм організації навчальної діяльності;
- навчальні засоби повинні виконувати не тільки інформаційну, а й мотиваційну та розвивальну функції;
- дуже важливо, щоб учні уміли самостійно вчитися;
- сформованість стійких позитивних мотивів учіння; стиль навчального спілкування з дітьми.

О. Савченко пропонує порівняльну характеристику знаннєвого та компетентнісного підходів до побудови навчального процесу у початковій школі. Автор наголошує на суб'єктності учіння й оволодінні учнями способами навчальної діяльності, особистому досвіді при застосуванні компетентнісного підходу [5, с. 41].

Ключові компетенції формуються в процесі реалізації цілісного змісту освіти загальноосвітньої школи, а предметні – передбачені змістом конкретного предмета і набуваються впродовж конкретного року або ступеня

навчання. Формування ключових компетенцій реалізується в освітніх галузях і навчальних предметах. При цьому кожний предмет забезпечує реалізацію тих складових змісту ключових компетенцій, для формування яких має необхідні умови.

У Державному освітньому стандарті загальної початкової освіти перед сучасною школою поставлене завдання досягнення необхідного для продовження освітнього рівня читацької компетенції загального мовного розвитку молодших школярів. В контексті стандарту це: оволодіння технікою читання вголос і про себе елементарними прийомами інтерпретації, аналізу та перетворення художніх, науково-популярних і навчальних текстів з використанням елементарних літературознавчих понять; вміння самостійно добирати потрібну літературу; користуватися довідковими джерелами для розуміння і отримання додаткової інформації [3].

Така постановка завдань дитячого читання дозволяє розглядати стандарт як основу для формування читацької компетенції молодших школярів та визначення власних педагогічних пріоритетів, які дозволять вивести читання на рівень особистісної цінності й фактора соціального успіху.

Громадянське виховання, зазначають І. Бех та К. Чорна, повинне бути спрямоване на формування громадянської компетентності особистості як сукупності готовності й здібностей, що дозволяють їй активно, відповідально й ефективно реалізувати весь комплекс громадянських компетенцій у демократичному суспільстві, застосовувати свої знання й уміння на практиці [1, с. 14].

У початкових класах соціальна і громадянська компетентності як ключові спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських якостей, дотримання соціальних норм і правил.

Можливості уроку, що сприяють розвитку комунікативної компетенції учня, величезні. Комунікативна компетенція є одним з показників сформованості компонентів навчальної діяльності учнів початкових класів. Розвиток зв'язного активного мовлення учнів означає не просто обмін інформацією, не просто мовленнєву активність, а мовленнєву діяльність з усіма властивими їй характеристиками – вираз, вплив, повідомлення, позначення. В нових умовах модернізації освіти допомогти учням стати компетентними можна досягти при використанні нових технологій, які спрямовані на необхідність розумової діяльності і розвитку комунікативних навичок у спілкуванні під час уроків читання [4, с. 27].

Комунікативна компетенція формується: через навчання змістом предмета; через розвиток прикладних дослідницьких умінь; через розвиток соціально-комунікативних умінь; через особистісно-орієнтований аспект навчальної комунікації.

Ключова компетенція уміння вчитись виявляється у здатності учня організувати і контролювати свою навчальну діяльність. Ця компетенція реалізується на уроках шляхом формування мотивації навчання і здатності:

- організувати свою працю для досягнення результату;
- виконувати розумові операції й практичні дії;

– володіти уміннями й навичками самоконтролю та самооцінки.

Наповнення змісту ключових компетенцій наочно показує, що ні одна ключова компетенція не може бути повністю сформована в початковій школі, так як для її формування необхідно ширший життєвий простір.

Таким чином, провідним завданням початкової школи на сучасному етапі є формування з учня компетентної особистості, яка відчуває необхідність самостійно вчитися, шукати в різних джерелах інформацію і застосовувати нові знання, прагне до творчості, саморозвитку та самовдосконалення. Формування ключових компетентностей у молодших школярів допоможе виховати особистість підготовлену до самостійного дорослого життя, яка б не втратила моральних орієнтирів, знайшла сенс життя, змогла найефективніше та найповніше реалізувати свої здібності і переконання.

Література

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
2. Бібік Н. М. Компетентнісний підхід до презентації освітніх результатів. Школа першого ступеня : теорія і практика : зб. наук. праць. Переяслав-Хмельницький : ДПУ ім. Г. Сковороди. 2004. Вип. 10. С. 18–26.
3. Державний стандарт початкової освіти (документ). Постанова від 21 лютого 2018 р. № 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-p#Text> (дата звернення: 12.01.2023).
4. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи (Бібліотека з освітньої політики) / Н. М. Бібік, Л. С. Ващенко, О. І. Локшина, О. В. Овчарук, Л. І. Паращенко, О. І. Пометун, О. Я. Савченко, С. Є. Трубочовна. Київ: К.І.С., 2004. 112 с.
5. Савченко О. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. // Гірська школа Українських Карпат. 2015. № 12–13. С. 38–43.

К. М. Мядзель,
здобувач вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету
Науковий керівник: **Размолодчикова І.В.,**
к.п.н., доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи

СТАН ПРОФОРІЄНТАЦІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Профорієнтація – це комплексна система послуг, спрямована на допомогу людям у визначенні своїх професійних інтересів, здібностей та потреб на основі аналізу їхніх особистих якостей та можливостей на ринку праці [2].

Успішність реалізації профорієнтаційної роботи в закладах загальної середньої освіти повністю залежить від вчителів та спеціалістів, що працюють в закладі освіти. Кожен з них є важливою частиною для реалізації профорієнтаційної діяльності в системі ЗЗСО. Однією з головних проблем реалізації профорієнтації є відсутність чіткої стратегії в роботі з учнями, яка має поєднувати комплекс заходів з професійного виховання.

В закладах приділяється велика увага навчальному процесу та засвоєнню учнями нових знань, але в мінімальній мірі приділяється формуванню розуміння, в якій галузі дитині буде доцільно реалізовувати здобуті навички разом з ефективним поєднанням власних бажань та можливостей [2].

Від цього в учнів випускних класів з'являються проблеми невизначеності особистісних орієнтирів не лише в майбутній професійній діяльності, а й у інших особистісних спрямованостях, що дезорієнтує особистість під час професійного вибору.

Через це багато випускників шкіл витрачають час на отримання освіти та навичок у професіях, які вони ніколи не будуть використовувати. Ці професії можуть бути не затребуваними, не відповідати їхнім здібностям та не забезпечувати можливості для подальшого професійного та особистісного розвитку. Кошти, які інвестує суспільство та батьки учнів у підготовку майбутніх фахівців, можуть бути витрачені марно. Проте, ринок праці все більше вимагає кваліфікацій, які можна отримати в закладах професійно-технічної освіти.

Щодо думок учасників освітнього процесу, відсутність системної професійної орієнтації може бути однією з причин такого стану речей. З метою підготовки такої концепції було проведено експрес-дослідження, яке включало он-лайн анкетування учнів, їхніх батьків, вчителів та керівників закладів освіти. Результати опитування показали, що сьогодні профорієнтація у школах має форму окремих заходів, які зазвичай не пов'язані між собою. Ці заходи спрямовані на ознайомлення учнів з варіантами подальшого навчання та професійного розвитку, такі як: тестування інтересів та здібностей, бесіди з

учителями, соціальним педагогом, психологом, відвідування презентацій закладів освіти. Проте, більшість з цих заходів не стимулює активної участі учнів у розвитку їх когнітивних та наскрізних умінь, творчого пошуку, а лише пасивної участі як глядачів або слухачів. Тобто велика кількість даних заходів не мають спільної системи взаємодії один з одним та не допомагає учням у визначенні професії, або отримання нових навичок [3].

«Базове моніторингове дослідження щодо професійної орієнтації учнів у закладах ЗСО», яке провів ДНУ «Інститут освітньої аналітики» у 2020 році проаналізував сучасне відношення вчителів ЗСО до профорієнтаційної діяльності [1].

Основними цілями дослідження було встановлення рівня відповідальності вчителів за профорієнтацію, виявлення найбільш викликаних труднощів у діяльності з професійної орієнтації, а також визначення можливих шляхів поліпшення цієї діяльності.

Згідно з дослідженням, більшість вчителів ЗСО відчуває відповідальність за професійну орієнтацію своїх учнів, проте вони не завжди впевнені в тому, як правильно проводити цю діяльність. Найбільш важливими труднощами для вчителів є обмеженість часу, нестача фінансових ресурсів та відсутність відповідної підготовки.

У дослідженні було визначено, що одним із можливих шляхів поліпшення профорієнтаційної діяльності вчителів є використання сучасних технологій та інформаційних ресурсів, таких як електронні платформи та веб-сайти з професійною інформацією. Також, важливо забезпечити вчителям відповідну підготовку та підтримку з боку адміністрації школи.

Отже, результати дослідження свідчать про важливість профорієнтаційної діяльності вчителів у закладах ЗСО та необхідність поліпшення.

Згідно з отриманими результатами дослідження, важливим елементом системної професійної орієнтації в школі є практична спрямованість. Необхідно залучати учнів до практичної діяльності в тих сферах, які їх цікавлять. Це може бути різноманітна діяльність, наприклад, відвідування підприємств, майстер-класи від фахівців, дослідження певних професій тощо. Такі дії допоможуть учням краще зрозуміти, чим саме вони цікавляться і в якій сфері можуть реалізувати свої здібності.

Також необхідно забезпечити належний рівень професійної підготовки вчителів, психологів, соціальних педагогів, які займаються профорієнтаційною роботою з учнями. Вони повинні мати достатній рівень знань та досвіду у виборі професії та наданні необхідної інформації учням.

Загалом, системна професійна орієнтація в школі є важливою складовою успішного професійного розвитку молодих людей. Вона повинна бути організована таким чином, щоб учні могли отримати достатню кількість інформації про свої можливості та варіанти навчання та професійного розвитку, залучатися до практичної діяльності в тих сферах, які їх цікавлять, а також мати належну підтримку з боку спеціалістів: вчителів, соціальних педагогів та психологів.

Література

1. Базове моніторингове дослідження щодо професійної орієнтації учнів у закладах ЗСО // Міністерство освіти і науки України ДНУ «Інститут освітньої аналітики». 2020.
2. Литвинова Н. І. Профорієнтаційний супровід професійного самовизначення учнів [Текст] / Н. І. Литвинова // Проблеми сучасної психології: зб. наук. праць К-ПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костенка АПН України. Вип. 8. 2010. С. 620 – 630.
3. Професійна орієнтація у Новій Українській школі . // НУШ. – 2020.

Т. В. Орлова,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. М. Шимко,
к.п.н., завідувач кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

ІННОВАЦІЙНИЙ ПІДХІД В ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНО- ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ З ДІТЬМИ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні вітчизняна освіта зорієнтована на приєднання до європейського освітнього простору, який побудований на принципах науковості, дитиноцентризму та інноваційності. На сучасному етапі свого еволюційного шляху вітчизняна освіта перебуває в процесі масштабних реформ, основою яких зокрема є світовий розвиток інноваційних, здатних трансформувати освіту на продуктивний сектор економіки.

У Національній доктрині розвитку освіти зазначено, що в Україні повинен забезпечуватися прискорений, випереджальний інноваційний її розвиток шляхом оновлення змісту та організації освітнього процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень [5].

Інновація є результатом творчої діяльності, яка спрямована на вироблення, створення і поширення нових видів продукції, сучасних технологій, втілення нових, відповідних ринковим умовам господарювання, організаційних форм і методів управління. Проблемам інновацій присвячені дослідження цілого ряду відомих вітчизняних авторів: В. Бондаря, Л. Ващенко, Л. Даниленко, Л. Калініної, Л. Карамушки, О. Козлової, Н. Коломінського, В. Крижка, І. Лікарчука, В. Маслова, В. Стадник, А. Черниш та інших. Запорукою впровадження інноваційних педагогічних технологій є наукові доробки вчених, які розробили загальну методологію удосконалення освітнього процесу закладу освіти, зокрема це: Ю. Бабанський, В. Безпалько, С. Гончаренко, І. Зязюн, Н. Тализіна, М. Ярмаченко та інші.

Інноваційна діяльність виникла на підґрунті досягнень таких наук: управління, економіки, психології, педагогіки, соціології, які сформували теорії та нагромадили позитивний досвід про творчу активність особистості та науково-технічний прогрес.

Під інноваціями розуміють нові форми організації діяльності і управління, нові види технологій, які охоплюють різні сфери життєдіяльності людства. Зазначимо, що немає єдиного визначення поняття «інновація», що дає підстави говорити про актуальність проблеми освітніх інновацій.

Педагогічна інновація – нововведення в педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання і виховання, що мають на меті підвищення їх

ефективності. У педагогіці інновацію варто розглядати як реалізоване нововведення в освіті – у змісті, методах, прийомах і формах навчальної діяльності та виховання особистості (методиках, технологіях), у змісті та формах організації управління освітньою системою, а також в організаційній структурі закладів освіти, у засобах навчання і виховання та у підходах до соціальних послуг в освіті, що суттєво підвищує якість, ефективність та результативність навчально-виховного процесу [1].

Упровадження в освітній процес закладів освіти інноваційних педагогічних технологій і методів дає змогу модернізувати освітню систему. Освітні інновації – це вперше створені, вдосконалені або застосовані освітні, дидактичні, виховні, управлінські системи, їх компоненти, що суттєво поліпшують результати освітньої діяльності.

Основна мета впровадження інновацій – оптимізація і підвищення ефективності освітнього процесу і створення освітнього середовища, що задовольнятиме потреби здобувачів освіти. У науковій літературі «освітнє середовище» трактують як частину життєвого, соціального середовища людини, яка виявляється у сукупності усіх освітніх факторів, що безпосередньо або опосередковано впливають на особистість у процесах навчання, виховання та розвитку [2].

Однією з важливих якостей педагога, умов успішності його як професіонала є готовність до інноваційної діяльності. Злагоджена взаємодія всіх учасників освітнього процесу дає позитивний результат, який значною мірою залежить від індивідуального стилю керівництва [4].

Впровадження інноваційних технологій – це не самоціль, основне завдання – це формування творчої особистості, здатної до освіти та навчання упродовж життя, гнучкої у вирішенні проблем, мобільної, здатної комунікувати і приймати рішення, працювати в команді, критично мислити.

Таким чином, використання інноваційного підходу сприяє створенню сприятливого освітнього середовища, надає можливості до саморозвитку й оволодіння комплексом умінь, навичок та якостей усіх учасників освітнього процесу. Тож, чим більше в нашій країні будуть використовуватися освітні інновації, тим більш розвинені будуть здобувачі освіти і ознайомлені з процесами впровадження інновацій керівники та педагогічні працівники.

Література

ратко М.В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: функціональний аспект. *Педагогічний процес: теорія і практика*, № 1- 2 (46-47), 2015. С. 11–17.

и

нноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / За заг. редакцією Г.Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2020. 444 с.

актіонова Г. Виховання в епоху глобалізації: нові можливості, нові ризики. *Шлях освіти*. В005. № 4. С. 2 – 6.

аціональна доктрина розвитку освіти від 17 квітня 2002 року. URL:

ь

к

а

І

·

М

·

·

В. В. Прохорова,
вихователь-методист, комунальний заклад дошкільної освіти
(ясла-садок) комбінованого типу №65 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ПЕРЕДШКІЛЬНОГО ВІКУ В ПРОЦЕСІ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ПРИРОДОЮ

Серед науково-психологічних проблем, які не лише не втратили своєї актуальності протягом усього культурно-історичного розвитку людства, а й набувають особливої значущості в кожному цивілізованому і прогресивно зорієнтованому суспільстві, є проблеми впливу екологічного виховання на розвиток дитини передшкільного віку. Сучасне зростання інтересу до екологічних проблем зумовлене інтенсивною динамікою суспільно-економічних процесів. Темпи науково-технічного прогресу вимагають з одного боку створення нових ідей і впровадження їх у суспільну реальність, з іншого – відповідності технічному, екологічному рівню середовища.

У теорії дошкільної педагогіки складається системний підхід до вирішення проблем екологічного виховання дошкільнят, розробляються його зміст і технології. Проблем екологічного виховання дошкільнят присвячені дослідження Л. Ахметшіної, Г. Беленької, Е. Залкінд, Л. Захаревич, Є. Золотової, Л. Ігнатадшой, С. Ніколаєвої, Н. Рудовий, І. Цветкової та ін.

У концептуальних роботах В. Зверева, Г. Марочко, С. Ніколаєвої, З. Плохій, Н. Рижової, З. Шевців, присвячених проблемам екологічного виховання дошкільнят; педагогічних умов формування екологічних знань, переконань, відповідального ставлення до природи; значущості практичної природоохоронної діяльності дітей, реалізації інтегративного підходу до змісту екологічної освіти.

Позитивний вплив природи на людину обумовлений відповідним світоглядом останньої, проте потребує не тільки знань відповідних специфіці природи, але й таких, що обумовлюються станом навколишнього середовища. Саме воно швидко змінюється під впливом технологічних, суспільних, економічних та інших факторів діяльності людства. Для гармонійного існування природи та людини знання останньої мають поповнюватися відповідним змістом та формувати в неї основи екологічної культури.

У Базовому компоненті дошкільної освіти (Нова редакція та поради для організації освітнього процесу) наголошується, що «Природничо-екологічна компетентність – це здатність дитини до доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності» [1].

Все більше визначається необхідність закладання основ екологічної свідомості у людини, починаючи з періоду дошкільного дитинства. У закладах дошкільної освіти традиційно реалізовується процес екологічного виховання дітей, зміст якого складають уявлення та знання дітей про природу планети

Земля, її клімат, ландшафт, материки та водойми; природні явища, живі організми та їх взаємозалежність, рослинний та тваринний світ, діяльність людини в природі та її природоохоронну діяльність, позитивний та негативний вплив людини на навколишню природу та екологію планети в цілому.

Природно-розвивальне середовище являє собою сукупність конкретних природних об'єктів і їх комплексів, з якими особистість вступає в реальне чи ідеальне взаємодію, обумовлене тим чи іншим суб'єктивним ставленням, а також комплексу можливостей для особистого розвитку, який забезпечується цим оточенням [4, с. 15].

Взаємодія з середовищем, у тому числі природного – це будь-які форми контакту індивіда (позитивного або негативного) з оточуючими його предметами, об'єктами природи, людьми з метою реалізації своїх потреб. Відомий педагог В. Сухомлинський пропагував активне використання краєзнавчого матеріалу, пояснюючи доцільність виховання через природу унікальною можливістю використання підсвідомого у психіці людини, а також опорою на наочність та доступність, віковими можливостями дітей. На думку вченого, природа-багате джерело знань про навколишній світ і суспільство, емоційна основа формування наукового світогляду, морального, естетичного, трудового виховання [6, с. 114].

Початком роботи з екологічного виховання дітей у закладі дошкільної освіти в умовах міста, наголошують Г. Беленька, Т. Науменко та О. Половіна, є правильна організація зони природи, тобто частину приміщення і ділянки закладу, на якій є величезна різноманітність рослин і містяться різні тварини. На сучасному етапі в зв'язку із загостренням екологічних проблем традиційно представлене в програмах ознайомлення дітей з природою змінилося новим педагогічним напрямком – екологічним вихованням дітей [2, с. 33].

З тим, щоб надати дітям відповідні екологічні уявлення, знання, сформувати у них практичні уміння взаємодії з природою, використовуються багато форм, методів та засобів, серед яких: екологічні заняття всіх видів; спостереження у природі; праця в природі, дидактичні ігри та вправи; екскурсії, проблемні екологічні ситуації, мовні логічні завдання; спеціальні дослідження з природними об'єктами; конкурси природолюбів, екологічні вікторини; читання літературних творів, народний фольклор.

З. Плохій вказує на необхідність побудови занять з екології на основі наочно-дійового та наочного сприймання дітьми навколишнього світу. Дослідниця велику увагу приділяє необхідності використання провідної діяльності дошкільників – гри (дидактичної, сюжетно-рольової, рухливої, самостійних ігор екологічного змісту) – у процесі роботи з малюками. Дослідниця вважає, що розвиток позитивних емоцій у процесі взаємодії дітей із природою є важливою умовою не тільки пізнавального їх розвитку, а закладає основи особистісно-гуманістичного розвитку дитини. Так, за допомогою ігор у дітей формується позитивне ставлення до тварин та інших живих істот. В іграх-перетвореннях у дітей виховується симпатія до тварин, рослин та об'єктів неживої природи [5, с. 212].

Важливими формами, методами та засобами екологічного виховання дошкільників є: цілеспрямовані спостереження, екскурсії в природу, пошуково-екологічна діяльність, художня література та фольклор, дослідницька діяльність у природі, календарі погоди тощо. Практичні дії в природі обумовлюються працею дітей у природі – догляд за тваринами живого куточка, рослинами куточка природи у групі, квітникарство та праця на ділянці городу тощо. З метою формування у дітей природоохоронної поведінки проводяться відповідні заходи – «День Води», «День Землі», «Підгодуємо пташок взимку», «Допоможемо берізці» та ін

Н. Кот вказує на те, що екологічні знання регулюють, спрямовують і контролюють діяльність та поведінку дитини в природі. Ці знання значною мірою визначають ставлення малюка до природного світу, роблячи його усвідомленим, екологічно виправданим. Сформованість умінь здійснення різноманітної екологічно спрямованої діяльності дозволяє дошкільнику застосувати в поведінці екологічні знання, свідомо й активно висловити ставлення до природи [3, с. 57].

Велику роль у формуванні екологічної культури відводиться сім'ї. Завдяки батькам та рідним, у дошкільника закладаються основи позитивного ставлення до природи, діти мають змогу включитися до форм туристичної роботи, вивчати природу рідного краю. Також спільні з батьками заходи щодо взаємодії з довкіллям надають дітям можливість побачити або передбачити наслідки правильної або недоцільної (руйнівної) поведінки у природі. Завдяки правильному вихованню дитини у сім'ї, у неї формуються екологічно доцільні та безпечні правила поведінки у довкіллі та взаємодії з природою.

Отже, екологічне виховання дітей дошкільного віку визначається як важлива наукова проблема, окреслене відповідно до тих викликів, які визначаються в останні роки суспільством, природою тощо. Результатом екологічного виховання є сформованість у дитини основ екологічної культури.

Література

1. Базовий компонент дошкільної освіти (нова редакція) (2021). URL: <https://ezavdnz.mcfr.ua/book?bid=37876> (дата звернення 10.01.2023).
2. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. В. Дошкільнятам про світ природи: метод. посіб. для вихователів дітей дошкільного віку. Київ, 2013. 115 с.
3. Кот Н. М. Про нові аспекти змісту екологічного виховання дошкільників. Бердянський державний педагогічний університет. Збірник наукових праць. Педагогічні науки. 2005. № 2. С. 54–59.
4. Ознайомлення з природним довкіллям. Середній дошкільний вік (укл. Сухар В. Л.): метод посіб. для вихователів. Харків: Вид. група «Основа», 2018. 147 с.
5. Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури (теоретичні та методичні аспекти): монографія. Київ: ДП Вид. дім «Персонал», 2010. 319 с.
6. Сухомлинський В. О. Моральні заповіді дитинства і юності. Київ: Рад. шк., 1966. 232 с.

В. С. Рижкова,
вчитель початкових класів КГ № 126 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

ФОРМУВАННЯ КОЛЕКТИВІЗМУ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У ЗАКЛАДІ ОСВІТИ

Процес виховання забезпечує самоактуалізацію та самореалізацію особистості молодшого школяра, зумовлює його інтелектуальний та психічний розвиток, засвоєння соціального досвіду. Одним із визначальних чинників формування сутності особистості є колектив учнів як середовище взаємодії, впливу, як явище суспільного життя та педагогічне явище.

Проте в житті все частіше нам доводиться зустрічатися з проявами егоїзму та індивідуалізму, безвідповідальності. Діти не завжди охоче діляться одне з одним підручником, не завжди допомагають товаришам, які з тих чи інших причин пропускають навчальні заняття, не проявляють до них увагу, недоброчливі, інколи надмірно ставляться до однокласників, які мають слабкі знання, не справляються із завданнями учителя, злорадствують, якщо сильні учні класу отримують негативні оцінки тощо.

Проблеми колективу й міжособистісних стосунків у ньому вивчало багато психологів і педагогів, зокрема В. Бехтерев, О Лутошкін, А. Макаренко, В. Сухомлинський та ін. Практично будь-які дослідження колективів зачіпають цю важливу для початкової школи проблему.

Крім того, науковці часто звертаються до окремих аспектів механізмів формування дитячого колективу. Це підтверджується наявністю значної кількості публікацій і досліджень за заявленою проблематикою.

Виховання особистості в колективі є вираженням певних закономірностей розвитку суспільства. Лише в колективних взаєминах створюються умови для соціально-психічного розвитку особистості.

Колектив – це соціально значима група людей, які об'єднані спільною метою, узгоджено діють у напрямку досягнення означеної мети і мають органи самоврядування. Отже, для дієвого колективу характерні взаємозалежні певні ознаки: спільна мета, колективна діяльність, наявність органів самоврядування.

А. Макаренко наголошував: «Колектив – це соціальний живий організм, який через те і організм, що він має органи, що там є повноваження, відповідальність, співвідношення частин, взаємозалежність, а якщо нічого цього немає, то немає і колективу, а є просто юрба або зборище» [2, с. 76].

Своєрідність розвитку колективістських взаємин визначається багатьма факторами – психологічними, фізіологічними, індивідуальними особливостями розвитку дітей. Колективізм молодшого школяра має елементарний та складніший прояви. Вміння спільно працювати, не заважаючи один одному, допомагати товаришу – це елементи спілкування.

У дитячому колективі формується особливий вид відносин, який характеризується високою згуртованістю як ціннісно-орієнтаційною єдністю, колективістським самовизначенням, колективістською ідентифікацією, соціально цінним характером мотивації міжособистих виборів, високою референтністю членів колективу по відношенню один до одного, об'єктивністю в прийнятті відповідальності за результати спільної діяльності.

Створення сприятливого морально-психологічного клімату в колективі молодших школярів залежать в основному від якості роботи вчителя. Зважаючи на психологічні особливості дітей молодшого шкільного віку: бажання приєднатись до шкільного життя, труднощі входження у колектив і суворі вимоги до учнів, сам заклад освіти, зміна способу життя маленької особистості та ін., а також індивідуальні особливості вихованців, учитель покликаний з перших днів навчання організувати у класі такі взаємини, які допомогли б кожному учню утвердитись у власних силах, відчутти постійну дружню допомогу класовода.

І. Міщук зазначає, що дитячий колектив поєднує особисті та суспільно значущі цілі, формує громадську активність кожного члена, встановлює відносини взаємовідповідальності за свої вчинки і справи колективу, комфортний для дитини, норми поведінки є визнаними самими членами колективу, відкритий світу [3, с. 94].

Виховне значення колективу, його впливу на особистість учня досить суттєве. Оскільки кожен учень щодня перебуває в класі, то й клас (свідомо чи несвідомо) впливає на нього. Колектив – не застигла структура, він постійно розвивається, проходячи певні стадії. Стадійність розвитку колективу є вираженням внутрішньої діалектики його становлення, в основі якої – рівень взаємовідносин між вихователем і вихованцями, між членами колективу.

Виховання колективізму найбільш сприятливе у роботі з учнями початкових класів. Особиста активність, як міцний фактор, що стимулює діяльність, на думку П. Стефаненко, характеризується такими особливостями:

- позитивною емоцією щодо діяльності («навчання подобається»);
- наявність пізнавальної сторони цієї емоції («мені цікаво знати»);
- вираження безпосереднього мотиву, що є типовим для самої діяльності [5, с. 32].

У колективі, згуртованому цілеспрямованою діяльністю, створюються складніші життєві взаємини, виділяються функції, які закріплюються за кожним членом, визначаються вимоги до поведінки, виробляється єдина суспільна думка, складаються оцінні стосунки, яким належить провідна роль у формуванні моральних рис.

С. Дмитрієва виділила тип стосунків у колективі, який вона назвала гуманістичним. Характеристиками цього виду стосунків є:

- стійкі доброзичливі стосунки, увага один до одного, готовність прийти на допомогу чи розділити радість з іншими, при чому не вибірково, а широко стосовно усіх членів колективу;
- відсутність замкнутості, ізоляваності, групового егоїзму в колективі.

Загальне прагнення до взаємодії з іншими колективами, до об'єднання в

загальношкільний колектив, до обговорення і спільного розв'язання загальних проблем;

– наявність у членів колективу почуття захищеності, відсутність випадків «ізолюваності» чи авторитарного лідерства в колективі [4, с. 172].

Педагог інструктує, консультує, надає методичну допомогу щодо прийомів самовиховання, а саме самоаналізу, самонавіювання, самонаказу, самовідмови від негативного, поступово привчаючи до нього весь колектив. Допомагає учням визначити потрібні для самовдосконалення якості, скласти індивідуальні плани самопізнання, саморозвитку. Беручи до уваги вимоги колективу до кожного його учасника, досягнутий рівень розвитку колективу, вікові та індивідуальні особливості дітей, педагог коригує самовиховання, створює загальну мажорну атмосферу.

Сучасний український педагог М. Красовицький стверджує, що принцип колективізму в навчальному процесі може бути застосований, якщо виховання здійснюється через гуманну і керовану педагогами дитячу спільність, передбачає активну громадську діяльність її членів, співробітництво, соціальний контроль, відповідальність та повагу до особистості. Його не слід використовувати, якщо через колектив особистості нав'язують політичні або релігійні погляди, сферу дій, якщо ігнорують її свободу і самостійність, пригнічують власне «Я» [1, с. 13].

Принципи колективізму в навчальному процесі можуть бути застосованими, якщо виховання здійснюється через гуманну і керовану педагогами дитячу спільність, передбачає активну громадську діяльність її членів, співробітництво, соціальний контроль, відповідальність та повагу до особистості.

На ефективне виховання колективізму впливають такі чинники:

1) рівень емоційної привабливості, взаємної симпатії в міжособистісних стосунках;

2) ступінь привабливості класу для учнів, особливості групових цілей;

3) спосіб взаємодії і провідний соціальний мотив, тобто мотиваційна сфера згуртованості осіб;

4) особливості та характеристики, які засвідчують подібність індивідів між собою;

5) спосіб прийняття рішення, стиль керівництва.

Отже, головною метою формування та діяльності дитячого колективу є особистість, її здібності, інтереси, потреби, розкриття творчого потенціалу дитини. Особистість живе, розвивається лише в колективі. Тому треба розрізняти три поняття: можна, не можна і треба. Той, хто відчуває це, має найважливішу рису громадянина – почуття обов'язку. Велике значення для нормального процесу виховання колективізму має і те, що від реакції людей на бажання дитини залежить її ставлення і до інших.

Література

1. Красовицький М. Проблема дитячого колективу в аспекті гуманізації школи. // Рідна школа. 2005. №2–3. С. 8–16

2. Макаренко А. С. Методика виховання колективу. Київ: Рад. школа, 1986. 162 с.
3. Педагогічна комунікація вчителя як умова формування учнівського колективу / І. М. Мішук // Вісн. Черкас. ун-ту. Сер. Пед. науки. 2009. Вип. 145. С. 92–95
4. Психологічні особливості педагогічної взаємодії вчителя та учнів молодшого шкільного віку / С. М. Дмитрієва // Вісн. Житомир. держ. ун-ту ім. І. Франка. 2009. № 44. С. 171–175.
5. Стефаненко П. Навчання в співробітництві як педагогічна технологія особистісно-орієнтованого підходу. // Педагогіка і психологія професійної освіти. Львів. 2013. №3. С. 30–39.

С. І. Савченко,
вчитель початкових класів КГ № 91,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ В СІМ'Ї

Серед численних факторів, що зумовлюють рівень матеріального та культурного життя у будь-якій країні, чільне місце займає досягнутий нею інтелектуальний потенціал.

У Законі України «Про освіту» наголошується, що головною метою, ключовим показником і основним важелем сучасного прогресу є всебічний гармонійний розвиток людини, зростання її культурного, інтелектуального й духовного потенціалу [3]

У випадку, коли цінності референтних людей порівнюються, усвідомлюються, то з часом система цінностей стає ціліснішою, взаємопов'язаною, позбавленою протиріч.

Проблемі виховання і навчання присвячено багато праць українських і зарубіжних вчених. Можливості раннього навчання досліджували Л. Виготський, , Е. Ді-Фіоре, М. Касаткін, О. Космарська, М. Кістяківська, А. Саммерофф, Дж. Канціані, Г. Костюк та інші. Позитивну роль сім'ї у розвитку інтелектуальних здібностей довели багато дослідників: Н. Менчинська, П. Гальперін, Г. Люблінська, Д. Ельконін, Л. Занков, В. Давидов.

Вагомий внесок в розробку питань сімейного виховання зробили вітчизняні вчені Г. Ващенко, О. Духнович, А. Макаренко, Г. Сковорода, М. Стельмахович, В. Сухомлинський, К. Ушинський та ін.

Інтелектуальний розвиток передбачає зацікавлену участь батьків у розвитку пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів і талантів дітей; формуванні свідомого ставлення до знань і постійного їх оновлення, прагненні до освіти й творчого самовдосконалення.

В. Сухомлинський підкреслював велике соціальне значення розвиненого мислення для кожної людини «Уміти творчо мислити повинен і майбутній математик, і майбутній тракторист» [7, с. 95]. Він характеризує вік наймолодшого школяра, як пору здивування, нескінчених чому?, мислення образами, конкретно. Саме від спостереження над малюнками з'явився задум зробити і проводити спеціальні уроки «мислення». Необхідно, щоб у ранньому віці особливо від 5 до 10 років, дітям «... відкривалось якомога більш незрозумілого... У дитини виникає багато питань: чому?... дитина думає спостерігаючи, це винятково важлива умова вияву, вираження талановитості дитини» [7, с 98].

А. Виноградов дає більш повне визначення поняття – інтелект, це здібність людини до пошуку, сприйняття, аналізу, систематизації і ефективного використання інформації для досягнення поставленої мети.

Тільки недалеко, обмежена людина, накопичену індивідуумом, несистематизовану, не аналізовану і не вживану інформацію, може сприйняти як інтелект індивідуума [2, с. 28].

Складовою здібностей людини є: здатність орієнтуватися в навколишньому середовищі, адекватно його відобразити й перетворювати, мислити, навчатися, пізнавати світ і переймати соціальний досвід; спроможність розв'язувати завдання, приймати рішення, розумно діяти, передбачати.

В. Паламарчук зазначає, що Р. Стернберг вперше зробив спробу дати визначення поняттю «інтелект» на рівні опису буденної поведінки. Як метод він вибрав аналіз чинника думок експертів. У результаті виділилися три форми інтелектуальної поведінки:

- 1) вербальний інтелект (ерудиція, уміння розуміти прочитане);
- 2) практичний інтелект (уміння добиватися поставленої мети та ін.);
- 3) здатність вирішувати проблеми [6, с. 22].

Відсутність однозначності у визначеннях інтелекту пов'язана з різноманіттям його проявів. Проте, всім їм властиво те загальне, що дозволяє відрізнити їх від інших особливостей поведінки, а саме активізація в будь-якому інтелектуальному акті мислення, пам'яті, уваги – всіх тих психічних функцій, які забезпечують пізнання навколишнього світу. Відповідно, деякі учені, під інтелектом, як об'єктом вимірювання, мають на увазі ті прояви індивідуальності людини, які мають відношення до її пізнавальних властивостей і особливостей.

Таким чином, можна сформулювати наступне визначення інтелекту: Інтелект – це психічне явище, що вимірюється за допомогою тестів інтелекту і виявляється як загальна спроможність розумових процесів адаптуватися до вирішення різноманітних задач які ставлять дитині батьки і що відповідно робить значний вплив на виховання її інтелектуальних якостей.

Мета виховання – сприяти розвитку людини, що відрізняється своєю мудрістю, самостійністю, художньою продуктивністю і любов'ю. Необхідно пам'ятати, що не можна дитину зробити людиною, а можна тільки цьому сприяти і не заважати.

Виховна функція сім'ї передбачає реалізацію батьками суміжних функцій: турботи, піклування; допоміжного супроводу й організації життєдіяльності; стратегічної (перспективні цілі, шляхи їх досягнень); інформаційної та ідеологічної (що, де, коли, як, оцінка суспільних подій); консультативної (поради, зауваження); регулювальної (з ким товаришувати, де вчитись, що купувати, що відвідати тощо); оцінної.

Звертаючись до батьків, Януш Корчак говорив: «Виховання дитини – це не мила забава, а справа, в яку слід вкласти зусилля безсонних ночей, капітал тяжких переживань і багато думок...» [5, с. 87].

По-справжньому піклуються про інтелектуальний розвиток своїх дітей ті батьки, які з ними багато говорять, чітко й у доступній формі відповідають на численні запитання малят, всіляко підтримують їхню природну допитливість, будять увагу. У дітей змалку пам'ять особливо загострена. Вони охоче

запам'ятовують усе те цікаве, що кажуть дорослі, – нові слова, назви, вирази, зв'язні розповіді тощо.

Контакт ніколи не може виникнути сам собою, його потрібно будувати з дитиною. Коли говориться про взаєморозуміння, емоційний контакт між дітьми і батьками, мається на увазі деякий діалог, взаємодія дитини і дорослого.

Головне у встановленні діалогу – це спільний потяг до загальної мети, спільне бачення ситуацій, спільність у напрямку дій. Найчастіше точка зору дорослих і дітей різна, що цілком природно при розходженнях досвіду. Однак першорядне значення має сам факт спільної спрямованості до вирішення проблем. Дитина завжди повинна розуміти, якими цілями керується батько в спілкуванні з нею. Дитина, навіть у найменшому віці, повинна ставати не об'єктом виховних впливів, а союзником у загальному сімейному житті, навіть її творцем.

На думку М. Касьяненко, нині спостерігається високий ступінь автономного спілкування дітей, відірваності дітей від батьків через різні причини:

- внаслідок того, що значну частину часу батьки проводять окремо, зайнятість на виробництві та спілкування поза ним у колі близьких друзів, у той час як діти перебувають поза домівкою;

- зайнятість дітей гуртковою діяльністю за інтересами (без участі батьків);

- відсутність каналів і програм спільного з батьками перегляду телепередач;

- комп'ютерний бум ігрових програм, високий рівень дитячої підготовки та участі дітей у них поза домом;

- відповідно низький рівень комп'ютерної грамотності батьків та відсутність батьківського супроводу й допомоги у комп'ютерну спілкуванні їх дітей [4, с. 37].

Однією з найважливіших якостей батьків-вихователів є вміння спостерігати. Не просто дивитись на дитину й прискіпливо наглядати за нею, а уважно і доброзичливо придивлятись до її поведінки, прагнути об'єктивно зрозуміти мотиви вчинків, не робити поспішних висновків, а узагальнювати результати багатьох спостережень.

Спостережливі батьки швидко помічають зміну внутрішнього стану дитини, відчувають її реакцію на слово, вчинок, подію. А все це має велике значення для взаєморозуміння.

Бути спостережливим і уважним до дитини зовсім не означає, що треба слідкувати за кожним її кроком, постійно вимагати, щоб вона обов'язково вам звітувала. Це буде ускладнювати взаємини з дитиною і з часом викличе в неї негативне ставлення до батьків.

Відчувати зміни душевного стану дитини, прагнути зрозуміти їх причини – найперша умова успішного застосування всіх педагогічних прийомів. «Усі дорослі були спочатку дітьми, тільки мало хто з них про це пам'ятає», – зауважував Антуан де Сент-Екзюпері. І справді, як часто не вистачає дорослим

спогадів власного дитинства, щоб на хвилину стати на місце дитини, розібратись у мотивах і вчинку [1, с. 34].

Виховання інтелектуальних якостей, інтелектуального розвитку передбачає зацікавлену участь батьків у розвитку пізнавальних інтересів, здібностей, нахилів і талантів дітей; формуванні свідомого ставлення до знань і постійного їх оновлення, прагненні до освіти й творчого самовдосконалення.

Підсумовуючи розгляд проблеми інтелектуального розвитку молодших школярів у сім'ї, наголошуємо, що вся таємниця сімейного виховання полягає в тому, щоб дати дитині можливість робити усе самій; дорослі не повинні забігати і нічого не робити для своєї особистої зручності й задоволення, а завжди відноситися до дитини, з першого дня народження, як до людини, з повним визнанням її особистості та недоторканості цієї особистості.

Література

1. Бугрій О. Формування інтелектуальних умінь школярів // Рідна школа. 2019 №9 С. 34–36.
2. Виноградов А. Г. Система вимог до діагностики креативного потенціалу особистості. Київ: Знання, 1996. С. 22–30.
3. Законі України «Про освіту» (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38-39, ст.380). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.01.2023).
4. Касьяненко М. Д. Педагогіка співробітництва: навч. посіб. Київ: Вища школа, 1993. 320 с.
5. Корчак Я. Як любити дітей: посіб. Київ: Вища школа, 1976. С. 87.
6. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала?: посіб. для батьків. Київ: Знання, 1999. 112 с.
7. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Київ: Рад. школа, 1978. 264 с.

Л. В. Степашко,
заступник директора з навчально-виховної
роботи КГ № 32 КМР, спеціаліст вищої
кваліфікаційної категорії

ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ОСВІТИ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

У Законі України «Про освіту» пріоритетними напрямками реформування освіти було визначено: розбудову національної системи освіти з урахуванням кардинальних змін у всіх сферах суспільного життя України; забезпечення моральної, інтелектуальної та психологічної готовності всіх громадян до здобуття освіти; досягнення якісно нового рівня у вивченні базових навчальних дисциплін і надання можливостей кожному постійно вдосконалювати освіту, опановувати нові професії [2]. Процеси глобальних змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку всього українського суспільства й освіти зокрема, вимагають нових підходів і до управління закладом освіти.

Вагомим внеском у розвиток теорії управління закладами освіти стали праці Л. Даниленко, Г. Єльнікової, Л. Калініної, В. Пікельної, Г. Сиротенка у яких розкрито пріоритетні принципи управління, модернізовані управлінські функції керівника школи, сучасні форми й методи управління, стилі управління тощо.

Проблемам освітньої інноватики в сучасній теорії і практиці присвячені роботи Л. Ващенко, Л. Даниленко, І. Дичківської, Д. Джонсона, П. Дроб'язка, О. Дусавицького, О. Козлової, А. Підласого, Н. Погрібної, С. Подмазіна, О. Попової, І. Пригожина у яких обґрунтовано, класифіковано освітні інновації, висвітлені питання проблем та перспектив управління інноваційною діяльністю у загальноосвітніх навчальних закладах, тощо. Аналіз публікацій свідчать про те, що науково-педагогічна думка поступово іде шляхом розробки та стимулювання розвитку освіти.

Стратегічні цілі, завдання, провідні шляхи радикальних перетворень в управлінні закладами освіти визначені Конституцією України, Законами України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», Національною стратегією розвитку освіти України, Положенням МОНУ України «Про порядок здійснення інноваційної освітньої діяльності» та іншими нормативними актами. Визначені у цих документах завдання сприяють створенню умов для розвитку та саморозвитку особистості, пошуку нових шляхів розвитку національної школи та модернізації управління нею, що можливе за умови підготовки їх керівників до змін, принципової переорієнтації на сучасні наукові підходи та принципи, форми і методи управління.

Управління закладом освіти є науково обґрунтованою діяльністю, цілеспрямованим впливом на діяльність шкільного колективу та освітній

процес із метою забезпечення максимального результату в навчанні та вихованні учнів.

Інновації в управлінні – це процес здійснення цілеспрямованих змін, спрямованих на перетворення будь-яких компонентів у структурі або функціонуванні організації. Інноваційність передбачає наявність у керівника закладу стратегічного мислення, гнучкості та швидкого реагування на зміну ситуації, вміння приймати нестандартні управлінські рішення, йти на ризик, бачити кінцевий результат, підбирати якомога більшу кількість альтернатив.

Як зазначає Л. Даниленко, «інновація в освіті є не лише кінцевим продуктом застосування новизни у навчально-виховному й управлінському процесах з метою зміни (якісного покращення) суб'єкта й об'єктів управління, а і процедурою їх постійного оновлення» [1, с. 30–31].

У широкому розумінні поняття «управління», Л. Москальова та Ю. Шевченко визначають як елемент, функцію організованих систем, різних за природою (біологічних, соціальних, технічних), що забезпечують збереження їх відповідної структури, підтримують режим діяльності та реалізацію їх програм. Специфіка управління школою зумовлює визначення пріоритетного завдання: формування особистісних і професійних якостей керівника навчального закладу, розширення можливостей цього процесу за рахунок підсилення його цілісності, педагогічного аналізу функцій та особливостей його професійного становлення [4]. Основну відмінність між загальною системою управління та інноваційною системою управління освіти науковці вбачають у тому, що остання полягає у встановленні та використанні всіма суб'єктами освіти пріоритетів якості: якості умов, якості процесу та якості результатів цього процесу.

Очевидно, що на сьогодні функції управління набувають інноваційних ознак внаслідок застосування управлінських технологій моніторингу, кваліметрії, експертизи, маркетингу, стратегічного планування, моделювання тощо. Використання їх є адекватним реагуванням на виклики зовнішнього та внутрішнього середовища функціонування загальноосвітнього навчального закладу, запорукою його розвитку.

Варто погодитися з обґрунтованою гіпотезою О. Мармаза, котрий вважає, що «упровадження в процес управління сучасною школою інновацій буде ефективним, якщо:

- виявлені та теоретично обґрунтовані інновації в управлінні;
- визначені сутність і зміст інновацій в управлінні;
- специфіка і зміст інновацій в управлінській діяльності забезпечують позитивні зміни у навчально-виховному процесі: роботу навчального закладу в режимі розвитку і підвищення якості освіти учнів;
- визначені критерії ефективності інновацій в управлінні» [3, с. 27].

Результатом інноваційної діяльності керівника освітнього закладу можуть бути сучасні управлінські технології, оригінальні ідеї, нові підходи до управління.

Використання управлінських технологій у контексті модернізацій управлінських функцій керівника закладу освіти залишається актуальною теоретичною та методичною проблемою.

Технологія розглядається як сукупність форм, методів і способів будь-якого процесу, спрямованих на досягнення поставлених цілей. Звідси, технологія управлінська – це сукупність форм, методів, засобів впливу суб'єкта управління на об'єкт управління з метою досягнення якіснішого результату

Кожна технологія має своє теоретичне підґрунтя. Але стосовно кожного окремого закладу освіти її практичне втілення має свої особливості і залежить від цілого ряду факторів, таких як: територіальна приналежність, контингент учнів та педагогічних працівників, рівень матеріально-технічного забезпечення, тощо. Результативність процесу управління залежить від вміння керівника визначити проблему та проаналізувати ситуацію, яка спричиняє цю проблему, поставити мету та обрати засоби, за допомогою яких ця мета буде досягнута.

Ознакою успішного сучасного керівника є «гнучкість», вміння використовувати в управлінні всі стилі, залежно від ситуації. В залежності від стилю керівництва добирається інструментарій, те, за допомогою чого можна рухатись до поставленої мети. Таким інструментарієм виступають технології управління. Кожній технології притаманні наступні ознаки: чітко поставлена мета; конкретний результат; поетапність дій.

На думку О. Пометун оптимальним є співтворчий стиль керівництва, для якого характерні наступні риси:

- діловий рівень та висока продуктивність взаємодії;
- сконцентрованість на справі, внутрішня мотивація;
- відчуття команди;
- відчуття особистої та професійної значущості;
- можливість самовираження;
- задоволеність від виконаної роботи [5, с. 12].

На педагогів суспільство покладає найскладнішу, найвідповідальнішу місію – виховання, навчання та розвиток громадян України. Саме тому в освітній галузі відбуваються реформаційні процеси, спрямовані на досягнення якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. Цілком очевидно, щоб забезпечити такий рівень освіти сучасна управлінська діяльність повинна мати інноваційний характер. Виходячи з реалій сьогодення, у полі зору органів управління освітою перебуває питання інновацій в управлінні навчальними закладами – модернізації змісту і структури управлінської діяльності, генерування і реалізації нових ідей, освітніх ініціатив.

Інновації в управлінні дають змогу підтримувати конкурентоспроможність нашої освіти, зміцнювати національну безпеку держави, суспільства й особистості.

Отже, сучасний етап розвитку освіти характеризується глобальними нововведеннями, тому актуальною на сьогодні, в аспекті розв'язання

поставлених перед освітою задач, є проблема інновацій в управлінні загальноосвітніми навчальними закладами. Інноваційна управлінська діяльність керівника закладу освіти характеризується оновленими структурою, принципами, функціями і технологіями.

Якість діяльності закладу освіти залежить від ефективного управління ним, що забезпечується через процеси мотивації, комунікації, управління конфліктами, проведенням змін та використанням інноваційних стратегій.

Це, у свою чергу, вимагає від керівництва закладу освіти зосередженості на формуванні в шкільному колективі (педагогічному, учнівському, батьківському) спільності інтересів у вдосконаленні освітнього закладу як цілісної соціально-педагогічної організації.

Література

1. Даниленко Л. І. Управління інноваційною діяльністю в загальноосвітніх навчальних закладах : монографія. Київ : Міленіум, 2004. 358 с.
2. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 2017, № 38–39, ст.380. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 27.12.2022).
3. Мармиза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом. Харків : Основа, 2004. 240 с.
4. Москальова Л., Шевченко Ю. Професійне становлення у практиці управління. // Освіта. ua (Вид-во «Плеяди»), 2008. URL: <http://osvita.ua/school/manage/1079/> (дата звернення: 14.02.2023).
5. Помету О., Середяк Л., Сущенко І., Янушевич О. Управління школою, що змінюється. Порадник сучасного директора. Тернопіль: Видавництво Астон, 2005. 192с.

І. М. Стрельнік,
учитель початкових класів КГ № 32 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Сучасний стан розвитку психолого-педагогічної науки потребує посилення уваги до проблеми відродження духовності підростаючого покоління, переосмислення цінностей буття, актуалізації духовно-етичних якостей особистості, оновлення змісту освіти, форм і методів викладання тощо. У найближчій перспективі духовна сфера має стати стратегічним напрямком подальшої еволюції людської цивілізації, а духовний розвиток особистості – головним завданням існування людства та кінцевою метою функціонування системи освіти і виховання.

Різні аспекти проблеми формування системи цінностей особистості розглядаються філософами (Л. Архангельський, О. Дробницький, М. Каган, В. Тугарінов та ін.), соціологами (В. Водзинська, В. Ольшанський та ін.), психологами (Л. Божович, І. Кон, В. Мясищев, С. Рубінштейн, Д. Узнадзе та ін.), педагогами (Ш. Амонашвілі, Н. Нікандров, З. Равкін та ін.).

Вивченням внеску педагогічного досвіду українських учителів-новаторів у розвиток особистості у своїх дослідженнях займалися: Я. Береговий, Л. Бондар, О. Виговська, Ю. Гильбух, Н. Горобець, П. Ігнатенко, В. Лупейко, В. Мадзігон, О. Максимчук, О. Моторний, О. Сухомлинська, В. Сухомлинський, В. Титаренко, В. Яковенко, та ін.

Духовний розвиток особистості – розвиток, спрямований на індивідуальний вияв у системі мотивів особистості двох фундаментальних потреб – ідеальної потреби пізнання та соціальної потреби жити й діяти для інших. Механізм формування та функціонування духовності зумовлюється системою координат життєвого простору людини.

Розуміння сутності духовності в сучасній науці не є однозначним. Деякі вчені розглядають поняття «духовність» як пошук людиною сенсу життя, як показник існування певної ієрархії цінностей людини (Л. Буєва, Ж. Юзвак); як здатність переводити універсум зовнішнього буття у внутрішній всесвіт на етичній основі (С. Кримський). Ряд вчених поняття «духовність» пов'язують з усвідомленням єдності людини зі світом, що її оточує, з Природою, з Всесвітом; відповідальністю за свої думки, слова, емоції (О. Зеліченко, А. Кузнецова). Духовність розглядається і як внутрішня енергетична сила особистості, особистий стрижень життя, ієрархія загальнолюдських, національних цінностей, творчість за законами краси і краси вчинку (Г. Шевченко).

Надзвичайно вагомим є внесок видатного педагога В. Сухомлинського в розробку теорії духовності.

В ідеальному образі Людини В. Сухомлинський виділяв такі найважливіші риси, як багатство духовного світу, духовних інтересів,

духовних запитів і потреб; уміння користуватися духовними цінностями й дорожити ними; гармонійна єдність суспільного й особистого, великого і малого в духовному житті людини; здатність жити святинями Батьківщини як особистими цінностями і святинями своєї свідомості й свого серця тощо [5, с. 121].

О. Сухомлинська, досліджуючи першопричини духовно-етичного здоров'я, пише: «Духовність виражає, перш за все, етичні, справедливі початки суспільного життя, свободу думки, моральні норми поведінки в суспільстві, примат добра над злом» [4, с. 15]. Вона виступає як компонент світогляду людини, фрагмент його знання. Під духовністю людини розуміється її здатність розрізняти і вибирати дійсні етичні цінності і підпорядковувати їм свої вчинки, поведінку, спосіб життя.

На основі аналізу філософських, психолого-педагогічних досліджень поняття «духовно-етичні цінності» схарактеризовано як внутрішні, світоглядні переконання, що формують життєву позицію та поведінку особистості, входять до її психологічної структури у формі особистісних поглядів та принципів, котрі виступають об'єднувальною ланкою між культурою суспільства і внутрішнім світом особистості.

Духовно-етичні цінності становлять ядро гуманістичного світогляду і формуються на основі тих реалій і вчинків, які ми не просто оцінюємо, але й схвалюємо, тобто оцінюємо як добрі, благі, гарні. Загальною категорією для позначення духовно-етичних цінностей, наголошує А. Погрібний, є категорія добра, що охоплює всю невизначену сукупність дій, принципів і норм морального [2, с. 5].

Специфічною особливістю молодшого шкільного віку є переважання емоційно-чуттєвої сфери в психіці дитини. Виходячи з цього твердження класичної педагогіки про проблемність або навіть неможливість формування духовно-етичних цінностей в молодшому шкільному віці не позбавлене підстав, оскільки цей процес передбачає осмислення досвіду, звернення до розуму, мислення суб'єкта.

Головною особливістю молодшого шкільного віку відносно досліджуваного процесу виступає емоційно-рефлекторне привласнення цінностей, що формує ту глибинну підсвідому частину психіки дитини, яка, на думку представників самих різних психологічних шкіл, визначає її поведінку в дорослому періоді життя. У зв'язку з цим, у процесі формування духовно-етичних цінностей у молодших школярів особливу увагу слід приділяти розвитку емоційно-чуттєвої сфери.

Кінцевою метою духовно-етичного виховання для низки дослідників виступає становлення совісті – внутрішнього регулятора свідомості і поведінки. Е. Помиткін зазначає, що духовно-етичне виховання дітей молодшого шкільного віку має орієнтуватися на «пробудження етичної свідомості дитини, культивування у неї потреби керуватися у своїй поведінці совістю» [3, с. 77]. Молодші школярі володіють внутрішнім відчуттям справедливості. Вони чутливі до правдивого або фальшивого тону, до доброти

або нещирості. Але якщо не вчити дитину правильно розуміти всі ці прояви відчуттів, то розвиток цього «внутрішнього відчуття» спотворюється.

Особливістю молодшого школяра є його схильність спонтанно судити про етичне значення якого-небудь вчинку за його зовнішнім боком і етичним результатом.

До тих пір, поки діти не прийдуть до особистої концепції етичного життя і її вимог, батьки є їх зовнішньою совістю. Тому важливо розуміти, що будь-яка помилка дорослого або будь-який неправильний маневр призведуть згодом до ненормальної роботи механізму совісті і стануть прихованою причиною безлічі проблем. Також важливо знати, що надто обтяжливий нагляд, який прагне знати і бачити все, в результаті підміняє особисту совість дитини ситуативною, зовнішньою свідомістю. Виходячи з цього положення, необхідною умовою формування совісті виступає атмосфера довіри і свободи в ході освітнього процесу.

М. Гончаренко, акцентує увагу на тому, що «...у випадку якщо дитина здійснює вчинок всупереч «голосу совісті», вона переживає почуття провини, «розкаяння совісті». Це показник того, що совість «продовжує говорити» в душі дитини. У цей момент дитина набагато яскравіше відчуває і усвідомлює наслідки того, що відбувається, що її вчинок поганий. Молодшим школярам незатишно перебувати в такому стані. Вони природним чином бажають цей стан змінити, що можна зробити двома способами – або «відвернутися» від «голосу совісті», або розкаятися у вчинку, вибачитися, виправити за можливістю ситуацію» [1, с. 157].

На практиці зустрічається поверхнєве або формальне засвоєння цінностей, що свідчить про їх малу значущість для особистості. Причиною цьому є те, що в засвоєних цінностях не був знайдений особистісний сенс.

Цінності входять у структуру особистості шляхом вільного духовного вибору, який передбачає активну творчу діяльність, спілкування, а також пошук власного «Я».

Також важливою є проблема відбору духовно-етичних цінностей, що є наріжними у процесі становлення особистості, і зрозумілих дітям, починаючи з молодшого шкільного віку.

Виходячи з вищевикладеного, в процесі формування духовно-етичних цінностей у молодших школярів важливо задовольняти їх етичні потреби, сприяти супідрядності в ієрархії мотивів, де етичні мотиви виступають на перший план, формувати етичні ідеали, оскільки інтереси дітей молодшого шкільного віку спрямовані на особливості іншої людини, її характерні риси, дії, розширювати уявлення про духовно-етичні цінності, норми, якості і сприяти їх усвідомленню, представляти зразки етичної поведінки, давати оцінку і проявляти власне ставлення до етичних і аморальних цінностей особистості, починаючи з молодшого шкільного віку.

Отже, духовно-етичне виховання – процес організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу на духовно-етичну сферу особистості, що є ядром її внутрішнього світу. Його показниками можуть бути сформованість духовно-етичних цінностей, рівень

розвитку самосвідомості, реакція на педагогічний вплив, багатство духовних запитів.

Використання духовних цінностей в процесі духовно-етичного виховання молодших школярів досягає оптимального рівня, якщо виявлені можливі об'єкти духовних потреб (ціннісних орієнтацій) у освітніх програмах й поєднані з гуманістичною ціннісною орієнтацією педагога, що визнає єдність особистісного способу життя і форм педагогічної співпраці.

Література

1. Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості: навч. посібн. для проведення пр. занять / укл проф. М. С. Гончаренко доц. Е. Т. Карачинська, В. Є. Новікова/. Харків ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. С. 157.
2. Погрібний А. Якби ми вчилися так, як треба//Народне слово. 2004 №27, С. 5.
3. Помиткін Е. О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти: навч.-метод посіб. Київ: ІЗМН, 1999. 162 с.
4. Сухомлинська О. В. Духовно-моральне виховання дітей та молоді: загальні тенденції й індивідуальний пошук. Київ:Генеза, 2006. 43 с.
5. Сухомлинський О. В. Духовний світ школяра. Київ: Рад. шк., 1976. Т.1. 1976. 250 с.

В. С. Чубенко,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

І. М. Шимко,
к. п. н., доцент, завідувач кафедри
соціальної педагогіки і соціальної роботи
соціальної роботи Криворізького державного
педагогічного університету

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ ДІТЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Зважаючи на сучасні події в Україні неабиякої актуальності набуває проблема інтеграції в освітній простір дітей з набутою інвалідністю.

Дитинина з набутою інвалідністю - дитина зі стійким розладом функцій організму спричиненим захворюванням, травмою, що зумовлюють обмеження її нормальної життєдіяльності [3].

Теоретичні положення, які розкривають існуючий зв'язок між формуванням особистості дитини з особливими потребами та соціально-педагогічними підходами до роботи з нею, розглядалося в працях І.Зверевої, А.Капської, В.Ляшенка, В.Тесленка, С.Харченко та ін. В той же час аналізуючи наукові джерела, таких науковців, як А.Висоцька, В.Золотоверх, В.Бондар та інші, можна зробити висновки, що життєдіяльність дітей з інвалідністю пов'язано здебільшого з навчально-виховною діяльністю в межах спеціальних закладів. Менша кількість досліджень присвячено вивченню питань соціально-педагогічної діяльності з дітьми з інвалідністю в загальноосвітніх закладах. З огляду на це, метою статті є дослідження основних аспектів соціально-педагогічної роботи з дітьми з особливими потребами в загальноосвітніх закладах.

Аналіз нормативно - правової бази свідчить, що права дітей з особливими потребами на сучасному етапі закріплені в багатьох міжнародних документах, наприклад: Декларація про права інвалідів, Всесвітня програма дій стосовно інвалідів, Конвенція про права дитини, Всесвітня декларація «Освіта для всіх». Стандартні правила забезпечення рівних можливостей для інвалідів та інших категорій є також в нормативно - правових актах нашої держави (Конституція України, Закон України «Про освіту», Національна програма «Діти України», Закони України «Про охорону дитинства», «Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям - інвалідам», «Про основи соціальної захищеності інвалідів в Україні», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» та ін.). В цих та інших нормативно-правових актах регламентовано модернізацію освітньої галузі та забезпечення усіх прав і свобод дітей з обмеженими можливостями на ведення гідного життя.

Одним з оптимальних напрямів у вирішенні даної проблеми виступає інклюзивне навчання, яке є основою інтеграції дітей з інвалідністю в освітній простір за для кращої соціальної адаптації дітей даної категорії.

Інклюзивна освіта базується на принципі забезпечення основного права дітей на освіту та права навчатися за місцем проживання. Інклюзивну освіту, як систему освітніх послуг, має забезпечувати інклюзивна школа - заклад освіти, що адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи та форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, фахівців для надання спеціальних послуг відповідно до потреб кожної дитини, забезпечує сприятливий клімат в освітньому середовищі [1, с. 13-15].

Сьогодні в Україні розроблено Концепцію розвитку інклюзивної освіти, яка спрямована за вимогами міжнародних нормативно-правових документів та на розробку механізмів впровадження інклюзивної освіти. Метою Концепції є діяльність, яка спрямована на:

- визначення пріоритетів державної політики у сфері освіти в частині забезпечення конституційних прав і державних гарантій дітям з особливими освітніми потребами;

- створення умов для удосконалення системи освіти та соціальної реабілітації дітей з особливими освітніми потребами, у тому числі з інвалідністю, шляхом упровадження інноваційних технологій, зокрема, інклюзивного навчання;

формування нової філософії суспільства щодо позитивного ставлення до дітей та осіб з інвалідністю [4].

Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей - всі діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних навчальних закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами та для членів родин так і для суспільства в цілому. Як свідчать дослідження, в інклюзивних класах (групах) наголос робиться, в першу чергу, на розвиток сильних якостей та талантів дітей, а не на їхніх фізичних або розумових проблемах. Взаємодія з іншими дітьми сприяє мовному, когнітивному, соціальному та емоційному розвитку дітей з особливими освітніми потребами. При цьому діти з типовим рівнем розвитку демонструють відповідні моделі поведінки дітям з особливими освітніми потребами і мотивують їх до цілеспрямованого використання нових знань та вмінь. У більшості випадків дітям просто необхідне доступне викладання, що потребує використання різних методів, які відповідають індивідуальним вимогам, здібностям та особливостям розвитку. Згідно з Алою Капською: «Соціалізація нерозривно пов'язана з індивідуалізацією особистості, оскільки її зміст полягає у формуванні індивідуальності. Не існує однакових процесів соціалізації, індивідуальний досвід кожної особистості є унікальним і неповторним. Це набуття людьми ціннісних орієнтацій, потрібних для виконання соціальних ролей; засвоєння індивідом певної системи знань і норм, процес становлення його як особистості» [2, с 6-7].

Отже, кожна дитина унікальна і потреби кожної дитини специфічні. Інклюзивна освіта для дітей з інвалідністю в загальноосвітньому закладі, є

незворотнім процесом на сучасному етапі розвитку суспільства. Ідеологія інклюзивної освіти усуває всі форми дискримінації дітей, гарантує рівне ставлення до всіх, створюючи необхідні умови для учнів з інвалідністю. Присутність у звичайному класі учня з «особливими потребами» стає однією з умов успішної соціалізації. Інклюзія означає відкриття кожної дитини через освітні програми, яка відповідає здібностям та можливостям дитини і допомагає адаптуватися в освітньому простері. Як засвідчує аналіз наукових досліджень розвиток інклюзивної освіти, провідна роль у її впровадженні належить державі. Важливо, щоб політика щодо осіб з інвалідністю будувалася на засадах рівноправності. Ефективне впровадження системи інклюзивної освіти в Україні можливе за умови взаємодії різноманітних факторів. Насамперед належне фінансування освіти, удосконалення педагогічного супроводу інклюзивної освіти, а також толерантне ставлення до осіб з інвалідністю.

Література

верева І. Д. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. 2-ге видання. Київ, Сімферополь: Універсум, 2013. С. 536 .

апська А. Й Соціальна педагогіка. К.: Центр навчальної літератури, 2006. С. 468.

онвенція ООН про права осіб з інвалідністю.

лектроний ресурс-https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text

а

к

а

з

п

р

о

з

а

т

в

е

р

д

ж

е

н

н

я

к

о

н

ц

е

п

ц

і

ї

р

СЕКЦІЯ 2. ЦИФРОВІЗАЦІЯ СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНОЇ СФЕРИ СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ

А. І. Литовченко,
вчитель математики КГ №125КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК ЗАСІБ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ОСВІТНОГО ПРОЦЕСУ ТА РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Сучасний період розвитку суспільства характеризується сильним впливом на нього інформаційних технологій, які проникають у всі сфери людської діяльності та утворюють глобальний інформаційний простір. Невід'ємною та важливою частиною цих процесів є інформатизація освіти.

У сучасному світі інформаційні технології є необхідною складовою розвитку суспільства. Інформаційне середовище постійно змінюється та розвивається, що вимагає від людини постійного оновлення знань та навичок.

Функціональні властивості сучасних інформаційних технологій надають освітньому процесу реалізацію багатьох можливостей, які можуть сприяти підвищенню якості освіти.

Великий внесок у вивчення процесів інформатизації освіти та вирішення проблеми комп'ютерних технологій навчання зробили вчені НАПН України : В. Биков, Р. Гуревич, А. Гуржій, М. Жалдак, В. Лапінський, О. Пінчук, М. Смульсон, О. Спирін.

Одним із найважливіших завдань інформатизації освіти, на думку Ю. Жука, є формування інформаційної культури спеціаліста, рівень сформованості якої визначається, по-перше, знаннями про інформацію, інформаційні процеси, моделі та технології; по-друге, вміннями та навичками застосування засобів та методів обробки та аналізу інформації в різних видах діяльності; по-третє, вмінням використовувати сучасні інформаційні технології у професійній діяльності; по-четверте, світоглядним баченням навколишнього світу як відкритої інформаційної системи [2, с. 13].

Інформаційні технології є невід'ємною частиною нашого життя. Вони використовуються в усіх сферах діяльності, включаючи освіту. Українська школа також не може залишатися осторонь цього процесу. Використання новітніх інформаційних технологій у освітньому процесі може стати засобом розвитку критичного мислення учнів.

У сучасному світі, де інформаційне середовище постійно змінюється та розвивається, критичне мислення є особливо важливим.

Критичне мислення, наголошують В. Макаренко та О. Туманцова – це процес, який передбачає аналіз, оцінку та інтерпретацію інформації з метою формування власної думки та прийняття обґрунтованих рішень. Це важлива

навичка для розвитку самостійності, творчості та креативності здобувачів освіти. Критичне мислення є необхідним для успішної соціалізації та розвитку особистості, а також для подальшого професійного зростання [3, с. 31]. Таким чином, використання новітніх інформаційних технологій може сприяти розвитку критичного мислення здобувачів освіти.

Тому, важливо розвивати критичне мислення у суспільстві, зокрема серед молоді, яка є активним користувачем інформаційних технологій.

Новітні інформаційні технології також можуть стати засобом розвитку критичного мислення. Інтернет, соціальні мережі, мобільні додатки та інші інформаційні ресурси можуть допомогти у формуванні критичного мислення шляхом надання доступу до різноманітної інформації та сприяння аналізу та оцінці цієї інформації.

Одним з найбільш ефективних засобів розвитку критичного мислення є використання Інтернету. Інтернет надає доступ до безлічі джерел інформації, що дозволяє здобувачам освіти ознайомитися з різноманітними точками зору та різними джерелами інформації. Учні можуть здійснювати пошук інформації, аналізувати її та оцінювати її достовірність. Вони можуть порівнювати різні джерела інформації та робити висновки на основі цього порівняння.

Однак, як зазначають В. Биков та В. Лапінський, використання Інтернету має свої ризики. Здобувачі освіти можуть стикатися з неправдивою інформацією або інформацією, яка не відповідає дійсності [1, с. 4]. Тому важливо вчити учнів критично оцінювати інформацію та перевіряти її достовірність. Для цього можна використовувати різні методи та інструменти, такі як перевірка джерела, аналіз структури тексту та ін.

Окрім Інтернету, існують і інші новітні інформаційні технології, які можуть допомогти у розвитку критичного мислення учнів. Наприклад, використання відео та аудіо матеріалів може допомогти учням розвивати навички аналізу та оцінки інформації. Вони можуть аналізувати мову та поведінку героїв фільму або висловлювання ведучого новин, що допомагає розвивати навички критичного мислення.

Іншим прикладом є використання соціальних мереж для формування критичного мислення. Наприклад, створення спільнот, де користувачі можуть ділитися інформацією та обговорювати її, сприяє розвитку критичного мислення. Користувачі можуть аналізувати та оцінювати інформацію, яку надають інші учасники спільноти.

Ігрові технології також можуть бути ефективним засобом розвитку критичного мислення учнів. Вони дозволяють здобувачам освіти вирішувати різноманітні задачі та проблеми, що сприяє розвитку критичного мислення. Крім того, використання ігрових технологій може зробити освітній процес цікавішим та захоплюючим для учнів.

Один із методів, який допомагає розвивати критичне мислення на уроках математики – це використання проблемних завдань. Проблемні завдання – це завдання, які вимагають від учнів більш глибокого аналізу та розуміння математичної інформації. Вони сприяють формуванню навичок

самостійного мислення та розв'язування проблем. Наприклад, учні можуть отримати завдання розв'язати задачу, використовуючи різні методи та алгоритми, а потім порівняти свої результати та обговорити їх правильність.

Ще один метод, який допомагає розвивати критичне мислення на уроках математики – це використання відкритих питань. Відкрите питання – це запитання, на які немає однозначної відповіді та вимагають від учнів аналізу та роздумів. Наприклад, учитель може запитати учнів про те, які інші методи розв'язання задачі можуть бути використані, чому результати різних методів можуть відрізнятися та який метод буде найбільш ефективним.

Також важливо використовувати групову роботу на уроках математики, що допомагає учням навчитися працювати разом та обговорювати свої ідеї. Групова робота може бути організована за допомогою завдань, які потребують спільного розв'язування, аналізу та обговорення результатів. Наприклад, здобувачі освіти можуть отримати завдання знайти спільний підхід до розв'язання задачі та обговорити його ефективність.

Окрім цього, використання різних форматів завдань на уроках математики допомагає розвивати критичне мислення. Наприклад, завдання на знаходження помилок у виконанні задач, завдання на порівняння різних методів розв'язання задач та інші.

У процесі формування критичного мислення на уроках математики важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учня та допомагати йому розвивати свої навички. Для цього можна використовувати інтерактивні методи навчання, які сприяють активному залученню здобувачів освіти до процесу навчання.

Отже, розвиток критичного мислення на уроках математики є важливим завданням сучасного закладу освіти. Використання проблемних завдань, відкритих питань, групової роботи та різних форматів завдань допомагає учням навчитися аналізувати та оцінювати інформацію, розв'язувати проблеми та формулювати власні погляди. Важливо також враховувати індивідуальні особливості кожного здобувача освіти та допомагати йому розвивати свої навички.

А. Нісімчук та О. Падалка вважають, що використання новітніх інформаційних технологій у освітньому процесі може стати засобом розвитку критичного мислення учнів. Інтернет, відео та аудіо матеріали, ігрові технології – це всі ефективні засоби розвитку критичного мислення [4, с. 328]. Однак, важливо пам'ятати про ризики, які пов'язані з використанням Інтернету та інших новітніх технологій. Навчання здобувачів освіти критично оцінювати інформацію та перевіряти її достовірність є важливою навичкою, яка допоможе їм стати самостійними та креативними особистостями.

Отже, впровадження сучасних інформаційних технологій у сферу освіти дозволяє педагогам якісно змінити зміст, методи та організаційні форми навчання.

Метою цих технологій в освіті є посилення інтелектуальних можливостей здобувачів освіти в інформаційному суспільстві, а також

гуманізація, індивідуалізація, інтенсифікація процесу навчання та підвищення якості навчання на всіх щаблях освітньої системи.

Література

1. Биков В. Ю., Лапінський В. В. Методологічні та методичні основи створення і використання електронних засобів навчального призначення. // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2012. № 2. С. 3–6.

2. Жук Ю. О. Комп'ютерно орієнтовані засоби навчальної діяльності: проблеми створення та впровадження. // Науковий вісник Ізмаїльського держ. пед. ін-ту. Ізмаїл : ІДГУ, 2004. Вип. 16. С. 11-15.

3. Макаренко В. М., Туманцова О. О. Як опанувати технологію формування критичного мислення. Харків : Основа, 2008. 96 с.

4. Нісімчук А. С., Падалка О. С. Технологія інноваційної освіти: монографія. Луцьк: Твердиня, 2013. 456 с.

Г. В. Останіна,
вчитель початкових класів КГ №125 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ВПЛИВ ЗМІСТУ МУЛЬТФІЛЬМІВ І ТЕЛЕБАЧЕННЯ НА ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-ЕТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Соціально-економічні, культурно-політичні, негаразди в сучасному суспільстві негативно позначаються на морально-емоційному стані українців, на їх загальній культурі спілкування. Нині актуальності набуває моральне відродження нації, яке ґрунтується на засвоєнні дітьми, починаючи з наймолодшого віку, морально-етичних цінностей як складової їх загальної культури. Проблема формування духовно-етичних цінностей вивчається науковцями різних галузей. Проте з кожним роком змінюються фактори впливу на суспільство. Безперечний вплив на розвиток дітей молодшого шкільного віку мають засоби масової інформації, а саме мультиплікаційні фільми.

Проблема впливу мультиплікаційних фільмів на особистість є предметом вивчення українських та зарубіжних вчених, зокрема: сутність мультиплікації та деякі психологічні особливості мультфільмів досліджували Н. Капельгородська, Б. Крижанівський та О. Шупик та ін., психологічні особливості сприйняття дітьми кіно– і телевізійної продукції аналізували Л. Баженова, Є. Захарова, Б. Степанцева та ін., прикладні аспекти застосування мультиплікаційного мистецтва у роботі з дітьми описано у дослідженнях Ю. Красного. Л. Курдюкової.

Сучасне телебачення є найбільш розповсюдженим і популярним засобом масової інформації. Експерти питань з теорії ЗМІ, осмислюючи величезний їхній вплив на суспільне життя взагалі та на життя окремої людини, виокремлюють значущість і силу впливу електронних засобів комунікації, блискавичний порівняно з видавничою справою та пресою розвиток. У чому причини того, що телебачення настільки швидко завоювало ринок масової комунікації, а переважна більшість населення відає йому перше місце у структуру вільного часу та відпочинку. Відповідь на це питання криється у декількох аспектах, які розкривають природу та механізми дії телебачення на глядача [4, с. 40].

Телебачення є найлегшим у сприйманні людиною інформації засобом масової комунікації.

Телебачення найшвидше та найоперативніше інформує про події у світі, легко та комфортно може перенести людину у будь-який куточок світу.

Телебачення імітує трьохвимірний простір на екрані, одночасно використовує зорові і слухові образи, створює справжнє видовище, яке приносить відчутну насолоду людині.

Як зазначає Р. Силко, «мультиплікація – це універсальна та інтернаціональна мова спілкування дітей та дорослих усього світу. Мультиплікація є дуже близькою до світу дитинства, бо в ній завжди присутня гра, злет фантазії й немає нічого неможливого. Мультиплікація універсальним багатогранним засобом розвитку дитини у сучасному візуально насиченому світі. Виразні засоби мультиплікації є найбільш природними для дитячого віку стимуляторами творчої активності та розкритості мислення» [6, с. 188].

Мультфільми, з одного боку, дають змогу відволікти чимось дитину на певний час, а з іншого – виконують неабияку виховну, пізнавальну й розвивальну функції. Мультфільм стає універсальною мовою, що допомагає різнобічному розвитку дітей. О. Бондарчук наголошує, що позитивний вплив анімації при правильному підборі мультфільмів може стати прекрасним розвивальним посібником для розвитку мислення, зростання творчого потенціалу у поєднанні із заняттями малюванням, ліпленням героїв мультфільмів, ігровими прийомами, удосконалення навичок спілкування та соціалізації. Вона здатна створювати яскраві образи, нести благородні ідеї, виховувати смаки, формувати життєві уявлення і погляди [2, с. 2]. Зміст і концепції телепередач, які дивляться діти, далеко не завжди відповідають потребам процесу формування гармонійної особистості. Тому на думку американських учених, перед вихователями стоїть важке завдання: змагатися з «телевізійним магнітом».

Про очевидну небезпеку впливу комп'ютерних технологій на морально-духовний розвиток дошкільників при бездумному їх використанні наголошує С. Семчук. На її думку, комп'ютерні технології формують віртуальний світ дитини, де уявне створене фантазією і виражене символічною комп'ютерною мовою, засвоюється і переживається як справжнє, де боротьба комп'ютерно-персоніфікованих сил добра і зла, правди і кривди, любові і ненависті сприймається «правдиво». Формування у молодших школярів культури користування комп'ютерними технологіями є запорукою ефективної їх адаптації до сучасного інформаційного суспільства [5, с. 223].

За останні десятиріччя у світі було проведено більше тисячі досліджень, присвячених впливу телебачення і кінематографа на дітей.

Дослідження проводилися в багатьох країнах світу серед хлопчиків і дівчаток, що належать до різних рас, національностей і соціальних груп. Проте, результати досліджень були практично ідентичними: агресія на екрані робить дітей більш агресивними у ставленні до людей, тварин і до неживих предметів.

Фахівці з цих досліджень зробили чотири фундаментальні висновки.

По-перше, діти, які дивляться багато передач, що містять сцени насильства, сприймають насильство як легітимний спосіб вирішення конфліктів.

По-друге, перегляд сцен насильства робить дитину більш беззахисною до насильства в реальному житті.

По-третє, чим більше дитина бачить сцен насильства на екрані, тим більше шансів, що вона стане жертвою насильства.

По-четверте, якщо дитина віддає перевагу перегляду телепрограм, що містять сцени насильства, існує велика вірогідність, що вона виросте агресивною людиною і навіть може скоїти злочин [3, с. 157].

Дитячий мультфільм повинен бути добрим, веселим і трохи повчальним, таким, що формує основоположні поняття моралі, на зрозумілих прикладах пояснює зміст моральних норм і принципів. Одним словом, після його перегляду нормальна реакція малюка сміх, радість і гарний настрій, обговорення вражень і застосування досвіду.

Психологічною основою прикладу є наслідування. Молодші школярі наслідують тих, хто справляє на них найбільш сильне враження. Згідно з дослідженнями І. Бежа, незмінну симпатію молодших школярів викликають люди сміливі, вольові, меткі, такі, що володіють великою фізичною силою, стрункою фігурою, пріємними манерами спілкування, правильними рисами обличчя [1, с. 13].

Діти мають свій погляд на телебачення, виділяють серед переліку передач такі, що, на їх думку, заслуговують на найбільшу увагу. На жаль, вибір дітей не завжди є бажаним для їх батьків і педагогів. Саме тому слід прагнути упорядкувати цей процес, зробити його дозованим і доцільним, спрямувати у необхідне русло.

Оскільки телебачення є невід'ємною складовою щоденного життя кожної людини, то зусилля педагогів-практиків і науковців мають бути спрямовані на пошук шляхів нейтралізації його негативного впливу та на використання цього засобу масової інформації як інструменту педагогічного впливу в процесі формування моральної особистості. Ця проблема дуже багатогранна і потребує подальших досліджень.

Ціннісні орієнтації забезпечують саморегуляцію діяльності людини, що полягає в його здатності свідомо вирішувати завдання, що стоять перед ним, здійснювати вільний вибір вчинків, затверджувати своєю діяльністю ті або інші соціально-етичні цінності.

Ядром етичної свідомості є етичні переконання, етичні цінності, ціннісні орієнтації, змістом – етичні якості, етичні здібності, етичні потреби і мотиви.

Отже, як ми бачимо, процесом формування духовно-етичних цінностей молодших школярів можна і необхідно управляти.

Зрозуміло, що не в педагогічній компетенції змінити телебачення, як таке, і політику приватних телеканалів, але варто постійно привертати увагу громадськості, вчителів, батьків до проблеми телеперегляду дітей.

Настав час заради наших дітей, нашого майбутнього зробити справжній український дитячий телеканал з низкою авторських передач, де діти будь-якого віку змогли б знайти для себе якісні, розвивальні, навчаючі, веселі передачі, фільми, мультфільми.

В умовах, які склалися зараз, вчитель повинен використовувати всі позитивні можливості телебачення для управління процесом формування моральних якостей молодших школярів, знаючи всі особливості сприйняття, вікові особливості формування духовно-етичних цінностей і прийоми впливу на дітей.

Література

1. Бех І. Д. Виховання підростаючої особистості на засадах нової методології. // Педагогіка і психологія. 1999. № 3. С. 5–14.
2. Бондарчук О. Дитина та ЗМІ: ефекти і впливи // Шкільний світ. – 2018. № 21. С. 1–3.
3. Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості: [навч. посібн. для проведення пр. занять / укл проф. М. С. Гончаренко доц. Е. Т. Карачинська, В. Є. Новікова]. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2006. С. 157.
4. Наукові методи досліджень ефектів, зумовлених засобами інформації: американський досвід // Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка. Журналістика. 2002. № 11. С. 38–42.
5. Семчук С. І. Морально-духовне становлення особистості в контексті впливу комп'ютерних технологій // Науковий вісник мелітопольського державного педагогічного університету №1 2014. С. 221–225
6. Силко Р. М. Мульт-терапія як технологія виховання дітей. Активна мульт-терапія. // Вісник. Серія : Педагогічні науки. 2014. № 120. С. 188–190.

Л. О. Черевична,
вчитель початкових класів КГ № 32 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Однією із значущих і швидко розвиваються сфер соціального життя є освіта. Так як в основі освіти закладені елементи, які формують інтелектуальний, культурний, духовний стан суспільства. З розвитком інформаційних технологій питання с приводу розвитку дистанційної освіти є надзвичайно актуальним. Сучасний стан методики навчання в школі демонструє, що вчителі все активніше використовують інноваційні методи в процесі роботи. Намагаючись зробити урок цікавішим, а засвоєння дітьми інформації – швидшим і глибшим, педагоги вдаються до поєднання традиційних і новітніх методів. Сьогодні, у важкі часи для нашої країни, коли використання традиційних методів є неможливим, важливо оптимізувати сили та знання вчителів для того, щоб продовжити процес навчання. Інноваційні технології повинні стати основою формування сучасного уроку.

Дослідники проблем педагогічної іноватики – О. Абдалова, О. Василенко, І. Галиця й О. Галиця, В. Докучаєва, О. Ісакова, О. Фатхутдінова – розуміння нового в освітньому процесі співвідносять із такими характеристиками: корисне, прогресивне, позитивне, сучасне, передове. До сьогодні використання інноваційних методів в цих умовах не було дослідженим, проте про дистанційне навчання як сучасну освітню технологію говорили І. Власенко, Г. Даценко, Г. Євсєєва, Л. Ліщинська та ін.

Дистанційна форма навчання дає сьогодні можливість створення систем масового безперервного самонавчання, загального обміну інформацією, незалежно від тимчасових і просторових поясів. Інформаційні та комунікаційні технології (ІКТ) займають особливе місце в сучасному світі ХХІ століття. Робота на комп'ютері, вміння використовувати відкриті освітні Інтернет ресурси в роботі, вміння створювати, а головне використовувати інформаційні ресурси, що знаходяться в розпорядженні людства, є основоположними пріоритетами нового стилю роботи у всіх сферах діяльності, особливо в освіті

Дослідження розвитку дистанційного навчання в Україні дозволило виокремити наступні його етапи: у 2002 р. запроваджено експеримент з дистанційного навчання; у 2003 р. прийнята Програма розвитку системи дистанційного навчання на 2004–2006 рр.; у 2004 р. розроблене перше Положення про дистанційне навчання; у 2013 р. затверджено нове Положення про дистанційне навчання з урахуванням розвитку сучасних технологій та Концепція розвитку дистанційної освіти в Україні. Відповідно до зазначених нормативних документів, сформульовано визначення терміну «дистанційне навчання» [7].

І. Власенко наголошує, що «Сучасний стан дистанційного навчання в Україні хоч і маленькими кроками почав просуватися вперед у процесі впровадження дистанційної освіти в свою освітню систему. Першими здобутками були результати використання елементів дистанційного навчання при очному навчанні та отриманні другої вищої освіти чи підвищення кваліфікації кадрів. Було зроблено висновок про те, що на тому етапі розвитку дистанційної освіти в Україні носила більш теоретичний характер, ніж практичний і стан її впровадження залишився бажати кращого» [2, с.14].

Визначено, що технології дистанційного навчання – це сукупність методів, форм і засобів взаємодії учасників освітнього процесу в процесі самостійного засвоєння певного масиву знань при здійсненні відповідного контролю за їх засвоєнням. Систематизовано інформаційні технології дистанційного навчання з подальшим їх виокремленням на презентаційні форми навчальних матеріалів, методи доставки навчальних матеріалів, види взаємодії учасників освітнього процесу.

У «Енциклопедії освіти», інновації в освіті розглядаються як процес творення, упровадження та поширення в освітній практиці нових ідей, засобів, педагогічних і управлінських технологій, у наслідок чого підвищуються показники (рівні) досягнень структурних компонентів освіти, відбувається перехід системи до якісно нового стану. Слово «інновація» є багатозначним, оскільки складається з двох форм – власне ідеї та процесу її практичної реалізації [5, с. 338].

У освітньому процесі інновацією ми вважаємо дистанційну освіту, адже технологічний прогрес дає поштовх для вдосконалення та введення в освітню систему нових технологій. Розвиток дистанційних освітніх у технологій призводить до розробки особливого типу педагогіки – дистанційної зі своїми принципами, формами, методиками, функціями, освітніми ресурсами. Дистанційна педагогічна наука приділяє особливу увагу розвитку взаємодії і співробітництва (вчитель–учень), за допомогою використання сучасних інформаційних, комунікаційних і дистанційних технологій, але до сих пір все знаходиться на стадії експерименту, вивчення, впровадження.

О. Пометун та Л. Пироженко зауважують, що «інновація означає перетворення, новизну, трансформацію; нововведення передбачає залучення чогось справді нового. Це передбачає залучення нового в мету й зміст уроку, використання сучасних методів і форм навчання й виховання, створення колективної роботи педагога й учня, поширення нових поглядів на навчання й на весь освітній процес у цілому. Інновації самі не народжуються, вони виникають як результат наукових пошуків, спроб, досліджень, передового педагогічного досвіду та експериментів» [6, с. 38].

Інноваційні методи – це методи, що передбачають зростання ролі учня в освітньому процесі, зміщення центру (фокусу) освітнього процесу від вчителя до учня; посилення функції підтримки учня, допомоги йому в організації індивідуального навчального процесу; можливість зворотного зв'язку вчителя з кожним учнем у процесі використання навчальних технологій та ІКТ.

Інноваційні технології, на думку І. Дичківської, містять такі підходи до викладання мов:

- 1) інтерактивні методи викладання;
- 2) використання технічних засобів навчання (комп'ютерних та мультимедійних, мережі Internet) для контролю знань, зберігання і використання навчальних матеріалів [4, с. 102].

Хоч і тимчасово, проте освіта сьогодні може існувати тільки за умови використання технічних засобів. Це унікальний досвід для методистів і педагогів, тому ми описали інноваційні методи в умовах, спричинених усесвітньою пандемією.

Дистанційне навчання є відкритим і доступним для всіх, незалежно від того місця, де людина мешкає. Дистанційна форма навчання має низку беззаперечних переваг.

Із упровадженням дистанційного навчання, наголошує Х. Алієв, заклади освіти почали застосовувати технологію «вебінар». За допомогою інтернет-технологій вебінар зберіг головну ознаку уроку – інтерактивність, яка забезпечує моделювання функцій доповідача, слухача, що працюватимуть інтерактивно, комунікуючи за сценарієм проведення такого уроку [1, с. 38]. Саме тому під час дистанційного навчання термін «урок» дорівнює терміну «вебінар».

Під час вебінару доречно використовувати прийоми ілюстрації та демонстрації за допомогою інтерактивних порівняльних таблиць, алгоритмів, презентацій, відеороликів тощо.

Урок під час дистанційного навчання має певні особливості. Насамперед, це віртуальна зустріч, а не реальна. Хоч перелаштуватися на дистанційне навчання може бути важко, проте новітні методи дають можливість учителю ненав'язливо та креативно продовжувати освітній процес. У педагогіці термін «інновація» позначає нововведення, оновлення процесу навчання.

Педагогічна інновація – процес створення, поширення й використання нових засобів для розв'язання тих педагогічних проблем, способи вирішення яких застаріли. Сьогодні педагогічною проблемою стала відсутність можливості традиційного навчання в школі. Хоч такі обмеження є тимчасовими, та освітній процес не може зупинитися навіть на деякий час.

Дистанційна освіта – нова перспективна форма освіти, в основному безконтактна, в основі якої лежать принципи відкритої освіти, і що базується на дистанційному навчанні, метою якого є розвиток особистості, її вдосконалення, виховання і адаптація в відкрите постіндустріальне суспільство [7].

За умови дистанційного навчання, зазначають Л. Гаврілова та Ю. Катасонова, активна роль вчителя не зменшується, оскільки він має визначити рівень знань здобувача освіти, прийняти рішення щодо коригування програми навчання з тим, щоб домогтися найкращого засвоєння пройденого матеріалу. За потреби здобувач може одержати консультативну допомогу

викладача, спілкуючись із ним в онлайн, безпосередньо використовуючи Інтернет як засіб зв'язку [3, с. 172]

Отже, інноваційне навчання – це процес, який оновлює навчальну систему та унеможлиблює пасивність учнів під час уроку. Новітні методи допомагають встановити партнерські взаємовідносини між вчителем та учнями, що позитивно впливає на процес засвоєння інформації та формування соціокультурної компетентності. Під час карантину можливо та потрібно продовжувати процес навчання за допомогою інноваційних методів. Використання інтерактивних методів в умовах сьогодення є необхідним елементом освітнього процесу, що сприяє формуванню в учнів глибоких теоретичних знань, практичних навичок, стимулює конструктивно-критичне мислення, пробуджує інтерес та мотивацію.

Використання інноваційних технологій в умовах дистанційного навчання в Україні є перспективним напрямком. Система дистанційної освіти знаходиться все ще в стадії розробки і потребує більш досконалої розробки та вивчення закордонного досвіду. Важливим фактором, є те, що не всі здобувачі освіти цікавляться можливостями дистанційної освіти та її можливостями. Тому важливо проводити ознайомлення з історією, розвитком, можливостями дистанційної освіти в нашій країні та у світі.

Література

1. Алієв Х. М. Дистанційні освітні технології: сутність, ознаки, особливості. Педагогічний альманах. 2017. Вип. 35. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2017_35_7. (дата звернення 12.01.2023).
2. Власенко І. Г. Впровадження дистанційного навчання – вимога сучасності. // Дистанційне навчання як сучасна освітня технологія: матеріали міжвузівського вебінару (м. Вінниця, 31 березня 2017 р.) / відп. ред. Л. Б. Ліщинська. Вінниця : ВТЕІ КНТЕУ, 2017. С. 12–14.
3. Гаврилова Л., Катасонова Ю. Теоретичні аспекти впровадження дистанційного навчання в Україні. Освітологічний дискурс. 2017. № 1–2 (16–17). С. 168–182. URL: <https://od.kubg.edu.ua/index.php/journal/> (дата звернення 22.11.2022).
4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. Київ: Академвидав, 2004. – 352 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; голов. ред. В. Г. Кремень. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
6. Помету О. І., Пироженко Л. В. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посібн. Київ: Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.
7. Розвиток дистанційної освіти (1998–2021 рр.). Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua/node/5652> (дата звернення 19.01.2023).

В. О. Шароварова,
вчитель інформатики КГ № 32 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМП'ЮТЕРНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У сучасних умовах розвитку України перебудова системи освіти – життєво необхідний процес. Школа перебуває на етапі переходу до нового розуміння завдань, проблем, використання нових методів і підходів у навчанні. Однією з актуальних проблем на сучасному етапі розвитку педагогічної теорії та практики є активізація пізнавальної діяльності учнів, адже від неї залежить ефективність навчання.

Великий внесок у вивчення й розвиток пізнавальних процесів внесли такі вчені, як: Л. Виготський, Ж. Піаже, С. Рубінштейн. Різні аспекти застосування методик комп'ютерних технологій в початковій школі висвітлювали: В. Бикова, М. Жалдак, Ю. Машбиць, Н. Морзе, М. Шкіль та ін. Особливе значення мають роботи Я. Пономарьова, В. Рибалки у яких розкривають механізм творчості.

Особливості впровадження інформаційно-комп'ютерних технологій в освітній процес початкової школи вивчали І. Галаган, О. Мороз, Н. Олефиренко, ЮЛ. Петухова, А. Семенов, О. Співаковський, Б. Хантер та ін

Збільшення розумового навантаження на уроках примушує задуматися над тим, як підтримати в учнів інтерес до матеріалу, що вивчається, їх активність впродовж всього уроку. У зв'язку з цим ведуться пошуки нових ефективних методів навчання і таких методичних прийомів, які активізували б думки школярів, стимулювали б їх до самостійного отримання знань. А, за допомогою комп'ютера, всього цього можна легко досягти. Звичайно, необхідно правильно організувати роботу, забезпечити відповідні умови, продумати шляхи реалізації і оптимізації даного виду занять.

Вивченню інтересів дітей, особливо інтересу до навчання присвячено багато психолого-педагогічних праць. Проблема пізнавального інтересу в основному розроблялась у таких напрямках: дослідження психологічної природи інтересу; вивчення інтересу як ставлення особистості або як мотиву навчальної діяльності. У ряді праць пізнавальний інтерес розглядається як засіб навчання й виховання.

Пізнавальний інтерес – це вибіркова спрямованість особистості, звернена до сфери пізнання, її предметності та власне процесу оволодіння знаннями, це інтерес до глибоко свідомого пізнання.

Принципово важливою ознакою пізнавального інтересу вважається не накопичення інформації в процесі вибіркової діяльності особистості, а активні дії суб'єкта в її переробці. Тому ініціативність пошуку, самостійність у здобутті знань є найхарактернішими проявами пізнавального інтересу.

Інтерес спонукає людину до цілеспрямованої пізнавальної діяльності, пов'язаної з відшукуванням відповіді на поставлене запитання. У цій особливості пізнавального інтересу виявляється закономірність його впливу на активізацію мислительних процесів.

Відрізняючи пізнавальний інтерес від інших мотивів навчання, Р. Гавриш вказує на такі його особливості:

- раніше і швидше за інші усвідомлюється дитиною;
- активізує інші мотиви;
- створює внутрішнє середовище розвитку;
- суттєво змінює пізнавальну діяльність, впливаючи на її характер, протікання і результат [2, с. 40].

Як мотив навчальної діяльності пізнавальний інтерес має ряд переваг перед іншими мотивами, він проявляється тоді, коли учень проявляє готовність, прагнення вдосконалювати свою пізнавальну діяльність.

Комп'ютер дозволяє повністю усунути одну з найважливіших причин негативного ставлення до навчання – неуспіх, обумовлений нерозумінням, значними пробілами в знаннях. Працюючи на комп'ютері, учень одержує можливість довести розв'язок завдання до кінця, опираючись на необхідну допомогу. Одним із джерел мотивації є цікавість. Можливості комп'ютера тут невичерпні, і дуже важливо, щоб ця цікавість не стала переважаючим фактором, адже в цьому випадку вона буде перебивати навчальні завдання.

Діапазон використання комп'ютера в освітньому процесі дуже великий: від тестування учнів, обліку їхніх особистісних особливостей до гри. Комп'ютер може бути як об'єктом вивчення, так і засобом навчання, тобто можливі два види напрямку комп'ютеризації навчання: вивчення інформатики й також її використання при вивченні різних предметів. При цьому комп'ютер є потужним засобом підвищення ефективності навчання.

Комп'ютер значно розширив можливості подачі навчальної інформації. Застосування кольорів, графіки, звуку, відеотехніки дозволяє моделювати різні ситуації й середовища.

Із всіх видів технічних засобів навчання, що застосовуються сьогодні, на думку О. Братищенко тільки комп'ютер вирішує такі проблеми, як: – адаптивність навчального матеріалу (залежно від індивідуальних особливостей учнів); одночасна робота групи користувачів; інтерактивність (взаємодія ТЗН й учня, що імітує природне спілкування) [1, с. 39].

Комп'ютер дозволяє підсилити мотивацію учня. Не тільки новизна роботи з комп'ютером, що сама по собі сприяє підвищенню інтересу до навчання, але й можливість регулювати подачу навчальних завдань за ступенем складності, заохочення до правильних рішень позитивно позначаються на мотивації.

Використання комп'ютерних програм на уроках у початкових класах, на думку Є. Каргінцевої, ґрунтується на створенні в учнів відповідних мотиваційних установок, на зміні характеру і об'єму завдань, на забезпеченні активності в роботі з комп'ютером, в ході якої діти поступово стають суб'єктами діяльності [3, с. 54].

Широкого поширення здобула зараз взаємодія вчителя з учнем через комп'ютерні мережі – дистанційне навчання. Не зупиняючись детально на перевагах та недоліках цієї форми навчання, зазначимо, що існує ряд категорій дітей, для яких таке навчання є чи ледь не єдиною можливістю отримати повноцінну освіту. Для обдарованого і допитливого учня це можливість займатися самоосвітою.

Використання комп'ютера як засобу навчання в освітньому процесі початкової школи тягне за собою зміну і інших елементів педагогічної технології (процесу навчання, організації навчання, засобів навчання). Це, на думку В. Ожогіна, припускає вирішення декількох груп проблем: загальнодидактичних, методичних, так званих інформаційних (які відносяться до комп'ютера, як до засобу навчання), професійних і організаційних, кожна з яких, в свою чергу, передбачає вирішення відповідних теоретичних і практичних завдань [4, с. 84].

Більшими можливостями володіють програми, які реалізують проблемне навчання. Особливо корисні програми, що моделюють і аналізують конкретні ситуації, тому що вони сприяють формуванню вміння приймати рішення в різних обставинах.

Ігрові програми сприяють формуванню мотивації навчання, стимулюють ініціативу й творче мислення, розвивають уміння спільно діяти, підкорятися своїм інтересам. Гра дозволяє вийти за рамки певного навчального предмета, спонукаючи учнів до здобутку знань у суміжних областях і практичній діяльності.

В педагогічному процесі вибір способу використання комп'ютера прямо залежить від дидактичного завдання.

Отже для вдалого використання нових інформаційних технологій які вирішують проблему формування пізнавального інтересу учнів вчителю треба використовувати комп'ютерні технології.

Як мотив навчальної діяльності пізнавальний інтерес має ряд переваг перед іншими мотивами, він проявляється тоді, коли учень проявляє готовність, прагнення вдосконалювати свою пізнавальну діяльність.

Дослідження М. Савчина та Л. Василенко присвячені проблемі формування пізнавального інтересу, показують, що інтерес у всіх його видах і на всіх етапах розвитку характеризується наступними моментами: позитивною емоцією по відношенню до діяльності; наявністю пізнавальної сторони цієї емоції; наявністю безпосереднього мотиву, що йде від самої діяльності; зрілістю цілей (вміння ставити цілі); смыслом навчання кожного школяра (ціннісні орієнтації) [5, с. 155].

Таким чином, питання про розвиток пізнавального інтересу – це одночасно питання про виховання особистості людини, її духовного світу. Провідним видом діяльності молодших школярів є учіння, тому необхідно шукати можливості підвищення їхньої активності у цьому процесі, що сприятиме не тільки поліпшенню якості загальноосвітньої підготовки учнів, а й формуванню активної особистості. Тому важливим є вміння вчителя розвивати і формувати в учнів початкових класів пізнавальний інтерес.

Література

1. Братищенко О. Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках математики // Комп'ютер у школі та сім'ї. 2006. № 2. С. 38-40.
2. Гаврик Р. Розвиток пізнавального інтересу // Відкритий урок. 2011. № 3. С.40-42.
3. Каргінцева Є. І. Шляхи формування пізнавальних інтересів молодших школярів у навчальній діяльності. // Початкова школа. № 11-12. 2009. С. 53-55.
4. Ожогін В. Я. Технічні засоби в навчальному процесі. Інформаційні властивості і ергономічні особливості застосування: посіб. для вчителів. Київ: Вища школа, 1984. 194 с.
5. Савчин М. В., Василенко Л. П. Вікова психологія: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2005. 360 с.

СЕКЦІЯ 3. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

С. В. Владика,
вчитель початкових класів КГ № 62 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ВИКОРИСТАННЯ ДИДАКТИЧНОЇ ГРИ ЯК МЕТОДУ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Здобуті учнями міцні знання перетворюються в переконання тільки тоді, коли вони є результатом свідомої самостійної роботи думки. Отже вчителю важливо застосовувати такі методичні прийоми, які б збуджували думку школярів. Підводили їх до самостійних пошуків, висновків та узагальнень. Сучасна школа має озброїти учнів не лише знаннями, вміннями й навичками, а й методами творчої розумової і практичної діяльності.

Гра як феноменальне людське явище найбільше розглядається в таких областях знань як філософія, психологія та педагогіка. В педагогіці велика увага приділяється іграм дітей молодшого шкільного віку (Ф. Блехер, Н. Конишева, М. Саліхова та ін.). Педагоги розглядають гру як важливий метод навчання дітей саме молодшого шкільного віку.

Ефективність застосування дидактичних ігор у навчанні молодших школярів переконливо доведено в роботах Ш. Амонашвілі, Н. Бібик, М. Вашуленка, Б. Друзя, Ю. Калинецької, С. Короткова, Н. Кудикіної, Р. Осадчук, Н. Підгорної, О. Савченко, Н. Чканікова, Т. Шмакової та інших учених.

Сутність дидактичних ігор полягає в тому, що діти розв'язують пізнавальні навчальні завдання, запропоновані їм у цікавій формі, і, таким чином, оволодівають досвідом розумової діяльності, виробляють вміння застосовувати знання в різних ситуаціях.

Видатні педагоги і психологи високо цінили роль гри в розвитку активізації пізнавальної діяльності дітей. Гра розуміється як заняття з метою розвитку і розваги дітей, їх кмітливості, пам'яті, розумового і фізичного загартування, обумовлене певними правилами та прийомами. Гра – форма діяльності в умовних ситуаціях, спрямованих на відтворення і засвоєння суспільного досвіду в предметах науки і культури.

В. Сухомлинський підкреслював: «Без гри нема і не може бути повноцінного розумового розвитку. Гра – це величезне світле вікно, через яке в духовний світ дитини вливається животворний потік уявлень, понять про оточуючий світ. Гра – це іскорка, яка запалює вогник допитливості і зацікавлення» [5, с. 12]. На його думку легко навчатися тому, хто постійно на своєму шляху долає виникаючі суперечності, що викликані ходом логічно побудованого процесу навчання. Василь Олександрович писав: « Полегшити

засвоєння матеріалу на уроках – це значить створити перед думкою учнів певні перешкоди» [5, с. 12].

Гра є ефективним засобом формування особистості школяра, його морально-вольових якостей, в грі реалізується потреба впливу на світ. Важливою умовою підвищення ефективності навчального процесу є використання розвивального потенціалу дидактичної гри у початковій школі, яка б допомагала здійснювати оптимальну навчально-пізнавальну діяльність молодших школярів.

Дидактична гра, зазначає В. Букатов, – це вид діяльності в умовних ситуаціях, які відтворюють ту чи іншу сторону дійсності. Саме гра є формою вільного самовиявлення дитини, яка передбачає реальну відкритість світу можливого і розгортається або у вигляді змагання, або у вигляді зображення (виконання, презентації тощо) певних ситуацій, змістів, станів. Значущість гри ще і в тому, що, граючись, дитина може відірватись від реальних життєвих обставин і жити в світі своїх героїв та діяти за їхніми законами, легко й швидко опановуючи їх. Водночас гравці виконують реальні дії, пов'язані з розв'язанням конкретних, часто творчих завдань [1, с. 65].

Головний зміст дидактичних ігор на уроках полягає у тому, що дітям пропонується виконати задачу, яка складається дорослими у певній цікавій ігровій формі. Головна мета – допомогти сформувати пізнавальну активність дитини. Гра при цьому виступає не тільки як засіб закріплення знань, але як і одна з форм навчання. На відміну від усіх інших типів ігор дидактична гра має свою структуру: зміст, дидактичну задачу, правила та ігрові дії. Звідси можна побачити, що ігри з правилами беруть свій початок із сюжетно-рольових ігор.

Існують різноманітні види дидактичних ігор: ігри з предметами, настільні ігри, словесні ігри та інші. Крім нового елемента гри (задачі), ще виділяють інші новоутворення: мотив дидактичних ігор починає все більше орієнтуватися не на процес гри, а на її результати.

У дидактичних іграх, створених педагогікою, ігрова діяльність спеціально планується і пристосовується до навчальних цілей. Дидактичні ігри – різновид ігор за правилами.

На думку Л. Нечаєвої, дидактичні ігри, які використовуються у початковій школі, виконують різні функції:

- активізують інтерес та увагу школярів;
- розвивають пізнавальні здібності, кмітливість, уяву;
- закріплюють знання, вміння і навички;
- тренують сенсорні вміння тощо [3, с. 22].

Безперечно, одним із найважливіших моментів у проведенні дидактичної гри є це вступ у ігрову ситуацію. Якщо вчитель враховує природні механізми ігрової діяльності дітей, де максимально виявляється їх самостійність, добровільність, свобода вибору, ініціатива, створюються належні умови для специфічного ігрового стану школярів, то діти включаються не лише у гру, а й в ігрову творчість. Тут ми маємо на увазі не такі ігрові прийоми, які традиційно спрямовують (супроводжують) дитину до «правильної відповіді», а такі ігри, які створюють умови для творчості, пошуку, евристичних знахідок.

О. Савченко зазначає, що структура розгорнутої ігрової діяльності включає такі компоненти:

- спонукальний – потреби, мотиви, інтереси, прагнення, які визначають бажання дитини брати участь у грі;
- орієнтувальний – вибір засобів і способів ігрової діяльності;
- виконавський – дії, операції, які дають можливість реалізувати ігрову мету;
- контрольньо-оцінний – корекція і стимулювання активної ігрової діяльності [4, с. 65].

Дидактичні ігри на уроках застосовуються у навчанні всіх вікових груп дітей. Особливістю їх є те, що вони створюються і розробляються дорослими для навчання дітей. Дидактичні ігри поєднують елементи навчання з радісною для дітей ігровою діяльністю.

Правильно побудована цікава дидактична гра збагачує процес мислення індивідуальними почуттями, розвиває саморегуляцію, тренує вольові якості дитини. Її цінність передусім у тому, що вона виконує роль емоційної розрядки, запобігає втомі дітей, знижує гіподинамію. Якщо вчитель часто використовує цікаві дидактичні ігри, молодші школярі раптом роблять відкриття: «Мені подобається думати, дайте мені таке завдання, щоб я поламав голову», тобто зароджується інтерес до розумової діяльності.

На уроці доцільно використовувати такі дидактичні ігри, організація яких не потребує багато часу на приготування обладнання, запам'ятовування громіздких правил. Перевагу слід віддавати тим іграм, які передбачають участь у них більшості дітей класу, швидко відповідь, зосередження довільної уваги.

Дитячі дидактичні ігри – явище неоднорідне. У педагогіці робилися спроби вивчити й описати кожний з видів гри з урахуванням його функцій у розвитку дітей, дати класифікацію ігор. Це необхідно для поглибленого вивчення природи гри, особливостей кожного її виду, а також для того, щоб визначити, яким чином можна впливати на дитячі ігри, інтенсифікувати їх розвиваючий вплив, педагогічно грамотно використовуючи у освітньому процесі [2, с. 7].

Головні умови ефективності застосування дидактичних ігор – органічне включення в освітній процес; захоплюючий сюжет, наявність справді ігрових елементів, зокрема зачинів, римування; обов'язковість правил, які не можна порушувати; використання лічилок; емоційне ставлення самого вчителя до школярів – вважає Ю. Федусенко [6, с. 25]. Коли якусь гру використовують надто часто, виникає небезпека втрати інтересу дітей до неї, бо зникає новизна. У цьому разі не слід залишати незмінними ігрові дії, в зміст треба вносити щось нове: ускладнювати правила, змінювати предмети, включати елементи змагання, починати гру з несподіваної лічилки або ігрового зачину.

Гра допомагає активізувати освітній процес, розвиває спостережливість дітей, увагу, пам'ять, мислення, збуджує інтерес до навчання. Урізноманітнення видів роботи із застосуванням гри знімає втому, гальмівні процеси мозку, загострює пам'ять.

Отже, дидактична гра у розвитку молодших школярів є ефективним методом навчання, оскільки за допомогою гри засвоєння і запам'ятовування навчального матеріалу відбувається ефективніше, в учнів розвивається інтерес, підвищується мотивація до навчання. За допомогою дидактичної гри легше зосередити увагу молодшого школяра, залучити його до активної роботи. Ігрова діяльність допомагає дитині адаптуватися в комунікативному просторі. Завдання педагога полягає в тому, щоб знайти максимум педагогічних ситуацій, у яких може бути реалізоване прагнення дитини до активної пізнавальної діяльності. Педагог повинен постійно удосконалювати процес навчання, що дозволяє дітям ефективно та якісно засвоювати матеріал. Тому так важливо використовувати ігри на уроках у початковій школі

Література

1. Букатов В.М. Педагогічні таїнства дидактичних ігор: посіб. Київ: Ред. загальнопед. газ., 2004. 126 с.
2. Використання гри для активізації навчально-виховного процесу: посіб. для студ. пед. вузу та викладачів /Уклад.: В.Ф.Мішкурова, М.І.Пащенко. Київ: Наук. світ, 2001. С. 3–12.
3. Нечаєва Л.І. Дидактичні матеріали для розвитку комунікативних умінь молодших школярів: навч. посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. 79 с.
4. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: навч. посіб. Київ: Генза, 2002. 368 с.
5. Сухомлинський В.О. Інтерес до учіння – важливий стимул навчальної діяльності учнів. Вибрані твори: В 5 т. Київ: Рад. шк., 1976. Т.1. С. 12.
6. Федусенко Ю. Особливості впливу навчально-ігрової діяльності на розвиток основних психічних процесів у молодшому шкільному віці // Рідна школа. 2015. № 4. С. 25.

І. Д. Глобіна,
вчитель початкових класів КЛ №49 КМР,
спеціаліст, старший вчитель

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ АКТИВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Проблеми перебудови нашого суспільства нерозривно пов'язані з вирішенням завдань формування творчої особистості. Адже саме така особистість є справжнім творцем історії, оскільки весь шлях, який пройдено людством, – це безперервний процес творіння

Перехід школяра на рівень творчої активності – наслідок значного стрибка у загальному розвитку особистості, свідомство значної сили її внутрішніх процесів, саморегуляції і самоорганізації, оскільки попередні рівні активності особистості дозволили їй збагатитися досвідом. Творча активність у значній мірі пов'язана зі складною мотивацією діяльності, що відбивається на ефективності останньої.

У роботах багатьох дослідників творча активність вважається найвищим рівнем пізнавальної активності учнів, яку треба розглядати як мету діяльності, засіб її досягнення, результат.

Педагоги-дослідники В. Кузін, А. Щербо виявили специфіку впливу різних засобів естетичного виховання на розвиток творчої активності молодших школярів; Ю. Косенко визначила особливості прояву творчої активності старших дошкільнят та молодших школярів у ігровій діяльності; В. Сьомін, В. Тименко свої дослідження орієнтували на трудову діяльність; С. Діденко, В. Кардашов досліджували вплив образотворчої діяльності на формування творчої активності школярів.

Аналіз педагогічних досліджень свідчить, що проблема творчої активності завжди хвилювала науковців.

У сучасних умовах значно підвищився інтерес дослідників до проблеми естетичного розвитку особистості загалом, і творчої діяльності зокрема. У зв'язку з цим все більшої теоретичної і практичної значущості набувають проблеми створення оптимальних педагогічних умов для формування і розвитку творчої активності учнів різного віку шляхом їх залучення до творчої діяльності. Творчість є предметом дослідження з давніх часів. Про глибокий інтерес до неї свідчить бажання багатьох дослідників розробити теорію творчості.

Ще з часів Платона і Аристотеля поняття «творчість» трактувалося як створення того, що раніше не існувало, тобто створення нового. Отже, творчість визначалася як діяльність, що породжує дещо якісно нове, ніколи раніше не існуюче [7, с. 16]. Мабуть тому, у давнину авторам грандіозних та величних пам'ятників відводилася роль геніїв та обраних талантів, хоча нерідко їхня творча діяльність покривалася таємничістю. Це пояснювалося тим, що протягом довгого часу не було достатніх можливостей для вивчення

наукових досліджень в яких не все у творчості пов'язувалося з логікою та розумом.

В. Цапок, досліджуючи філософські аспекти визначення творчості, підкреслює, що творчість веде до розвитку особистості, до її самореалізації у процесі створення матеріальних і духовних цінностей [7, с. 23].

К. Приходченко у ході своїх досліджень встановив зв'язки творчості з психологічними якостями особистості, проаналізував структуру психологічного механізму творчості та визначив творчість як механізм розвитку, як взаємодію, що веде до розвитку [4, с. 92]. З визначеного випливає, що у процесі творчості реалізуються творчі можливості індивідуальності і здійснюється їх розвиток. Особливості процесу творчості полягають у тому, що сам процес впливає на результат, що у свою чергу виражається не тільки предметно, а й у зміні самого суб'єкта творчості.

Творчі можливості особистості реалізуються не тільки у спеціальній діяльності по створенню загальнокультурних цінностей, а й у самому процесі життя людини, самореалізації її як засобу самоутвердження через самовираження і саморозвиток. При цьому під творчим самовираженням розуміється здатність людини будувати свій внутрішній світ, своє світовідчуття, сприйняття самого себе у цьому світі.

Внутрішню потребу особистості до пошуково-перетворюючої діяльності К. Роджерс називає внутрішнім потенціалом до глибинної та конструктивної творчості [7, с. 78]. Виходячи з вище сказаного, Д. Джола та А. Щербо визначають творчість як один із видів людської діяльності, спрямованої на вирішення певної суперечливості (розв'язання творчого завдання), для якої необхідні об'єктивні (соціальні, матеріальні) і суб'єктивні особистісні умови (знання, уміння, творчі здібності), результат якої має новизну і оригінальність, особисту та соціальну значимість [1, с. 166].

Творчість як вид людської діяльності, за визначенням О. Лобової, характеризується рядом відповідних ознак, що реалізуються не ізольовано, а у цілісній єдності. Це перш за все такі ознаки, як:

- а) об'єктивна необхідність у творчій діяльності для реального прогресу суспільства, охоплення творчістю всіх сфер людської життєдіяльності;
- б) соціальна і особистісна значимість та прогресивність творчої діяльності;
- в) наявність об'єктивних умов для творчості;
- г) наявність суб'єктивних (особистісних творчих здібностей, умінь, позитивних мотивів) передумов для творчості;
- д) наявність діалектичного протиріччя та конкретизація його у творчості;
- е) новизна або оригінальність процесу або результату;
- ж) розвиток особистості у процесі творчої діяльності [3, с. 191].

У багатьох наукових дослідженнях підкреслюється генетичний зв'язок між активністю і самостійністю: чим вищий рівень активності, тим сприятливішими є умови для формування та зростання самостійності учня, що в свою чергу позитивно впливає на розвиток творчих виявлень.

Діалектичний підхід до визначення поняття «активність», знаходимо у працях В. Сухомлинського, де він неодноразово використовує поняття «активність» разом з поняттям «діяльність». Це послужило підґрунтям для висновків відносно активності як риси діяльності [6, с. 157].

Таким чином, на нашу думку, поняття «активність» у педагогічному розумінні можна трактувати як особистісну якість людини, що виявляється у стані готовності до діяльності та передбачає форму поведінки, в якій реалізується її ставлення до діяльності.

О. Савченко зазначає, що творча активність є найвищим рівнем активності. Але не слід ототожнювати з процесом зрілої творчості, тому що досвід школяра є досить обмеженим. Разом з тим, творча активність надає широкі можливості для розвитку потенційних сил учня [5, с. 11].

Враховуючи попередні судження вчених з приводу того, що вважати творчістю: створення нового, ступінь реконструкції вже відомого, нові підходи до ідей, рішень, або діяльність, що до реалізації спеціальних задач, які характеризуються новизною, незвичайністю, нетрадиційністю, складністю. Для визначення творчої активності школяра важливо зосередити увагу на здійсненні діяльності у нових умовах, що вимагають своєрідності підходів до певних предметних дій та знаходження нових способів.

Творча активність учнів пов'язана із рішенням проблеми, що може бути розв'язана різними шляхами. У цьому сенсі характеристика умов творчості, що була визначена К. Приходченко, повною мірою відображає і умови, в яких може здійснюватися творча активність школяра. Творчість властива не тій діяльності, кожний ланцюжок якої повністю регламентовано заздалегідь даними правилами, а іншій – попередня регламентація якої містить у собі визначений ступінь невизначеності, у діяльності, яка несе нову інформацію, передбачає самоорганізацію [4, с. 39].

Критерієм оцінки сформованості творчої активності О. Савченко вважає інтерес учня до теоретичного осмислення явищ, що вивчаються, до самостійного пошуку рішень проблем, які виникли у процесі пізнавальної і практичної діяльності. Характерною особливістю вищого рівня активності, на думку дослідниці, є прояв високих вольових якостей учня, наполегливості у досягненні мети. Даний рівень активності забезпечується високим ступенем узгодження між тим, що учень знав, що уже зустрічалося в його досвіді і новою інформацією [5, с. 8].

Ю. Косенко, досліджуючи творчу активність молодшого школяра, робить висновок, що даний вид активності залежить від вікових особливостей та видів діяльності. Творча активність, на думку автора, це якість особистості, що виражається у ставленні особистості до творчої діяльності, в якій яскраво проявляється індивідуальність людини [2, с. 5]. Спостереження за молодшими школярами у ході дослідження дозволили дослідниці зробити висновок, що ефективність формування творчої активності залежить від знань, почуттів та ставлення дитини до певного явища, інтересу до творчої діяльності, від педагогічної майстерності вчителя.

За висновками дослідників, психологічними умовами розвитку творчої

активності є: використання спеціально підібраної системи проблемних завдань різного ступеню складності; постановка проблемних ситуацій, що забезпечували б варіативність рішень – це буде сприяти тільки виробленню у дітей бажання знаходити вихід із певної ситуації та активізувати придбані раніше знання, способи дій, цінні установки; активізація пошукової роботи школярів.

Отже, деякі вчені розглядають творчу активність як вищий рівень пізнавальної активності. Пізнавальна активність характеризується інтересом і прагненням не тільки проникнути глибоко у суть явищ та їх взаємозв'язків, але й знайти для цієї мети новий спосіб, прагненням застосувати знання у новій ситуації, тобто здійснити перенос знань і способів діяльності в умови, які до цього учню не були відомі.

Література

1. Джола Д. М., Щербо А. Б. Теорія і методика естетичного виховання школярів: навч.-метод. посіб. Київ: ІЗМН, 1998. 392 с.
2. Косенко Ю. Н. Формирование творческой активности старших дошкольников в играх по сюжетам литературных произведений: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Бердянск, 1990. 19 с.
3. Лобова О. В. Становлення творчої активності молодших школярів у процесі роботи із зошитом-підручником // Нові технології навчання: Наук.-метод. зб. / Редкол.: В. О. Зайчик (гол. ред.) та ін. Київ: ІЗМН, 1977. С.189-194.
4. Приходченко К. І. Творче освітньо-виховне середовище: теоретичний і практичний концепти: монографія. Донецьк : Ноулідж, 2011. 382 с.
5. Савченко О. Сучасна школа: територія творчості: Досвід моделювання шкільної системи, аналіз теорії і практики: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Моделі розвитку сучасної української школи», провед. з ініціативи АПН України, м. Черкаси. 2006, № 10. С. 5–15.
6. Сухомлинський В. О. Сто порад вчителю: вибрані твори. Київ: Рад. шк., 1976. С.148-186.
7. Цапок В. А. Творчество. Философский аспект проблемы. Кишинев, 1989. 152с.

О. В. Даценко,
вчитель української мови і літератури КГ № 50 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ПАТРІОТИЗМУ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Сьогодні Українська держава та її громадяни стають безпосередніми учасниками процесів, які мають надзвичайно велике значення для подальшого визначення, першою чергою, своєї долі, долі своїх сусідів, подальшого світового порядку на планеті. В сучасних важких і болісних ситуаціях викликів та загроз і водночас великих перспектив розвитку, кардинальних змін у політиці, економіці, соціальній сфері пріоритетним завданням суспільного поступу, поряд з забезпеченням своєї суверенності й територіальної цілісності, пошуками шляхів для інтегрування в європейське співтовариство, є визначення нової стратегії виховання як багатокomпонентної та багатовекторної системи, яка великою мірою формує майбутній розвиток Української держави.

Аналіз історичної, філософської та педагогічної літератури свідчить, що проблема патріотичного виховання молоді завжди посідала провідне місце. Сутність патріотизму розкрито у працях Г. Ващенко. І. Огієнка. С. Русової, Г. Сковороди. В. Сухомлинського. К. Ушинського та ін.

Різними аспектами патріотичного виховання займалися видані вчені та педагоги: І. Бех, А. Белкін, О. Вержиховська, О. Дмитрієва, І. Єременко, М. Кот, Н. Кравець та ін.

Громадянське суспільство потребує відтворення почуття істинного патріотизму як духовно-моральної цінності, формування в молоді активної, соціально значущої позиції, яку вона може проявити в усіх видах діяльності, найперше за все, пов'язаних із захистом інтересів своєї родини, рідного краю, реалізацією особистого потенціалу на благо України.

У наш час, коли нівелюється приналежність людини до певної нації, виховання справжнього патріота набуває особливо важливого значення. Виховуючи в учнях любов до рідного краю, ми формуємо гідне майбутнє нашого народу. Робота над цією проблемою сприяє побудові індивідуальної траєкторії розвитку здібностей учнів, оскільки дає змогу розкрити навчальний матеріал цікаво, багатогранно, по-сучасному та не втратити зв'язку з минулим, бо без любові до Батьківщини, готовності примножувати її багатства, оберігати честь і славу, а за необхідності – віддати життя за її свободу й незалежність. Виховуючи в учнів любов до рідного краю, ми, вчителі, формуємо гідне майбутнє нашого народу. Тому необхідно проводити систематичну й ненастанну роботу в цьому пріоритетному напрямі – на уроках і поза ними. Вона полягає в забезпеченні умов для навчання й виховання особистості з розвиненою національно-патріотичною свідомістю; формуванні самоідентифікації індивіда зі своєю нацією; сприянні утвердженню цінностей

історичної пам'яті, побудови на її засадах відповідної світоглядної системи; у постійному закріпленні теоретичних знань та практичних умінь на уроках української мови та літератури. У наш буремний час питання національно-патріотичного виховання, як ніколи, надзвичайно актуальне.

Першооснови патріотичного виховання були закладені в народній педагогіці, значення якої висвітлювалися у роботах О. Любара, В. Пугача, В. Мацюка, М. Стельмаховича, Д. Федоренка. Вони висвітлювали ідеал давньоруської епохи, складовою частиною якого виступає патріотичне виховання. Значний внесок у розроблення теорії і практики патріотичного виховання зробив К. Ушинський. Він вважав, що основним завданням виховання молоді є виховання її на засадах патріотизму [4, с. 59].

У заходах щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року зазначається: «Метою національно-патріотичного виховання визначено становлення самодостатнього громадянина-патріота України, гуманіста і демократа, готового до виконання громадянських і конституційних обов'язків, до успадкування духовних і культурних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин, формування активної громадянської позиції, утвердження національної ідентичності громадян на основі духовно-моральних цінностей Українського народу, національної самобутності» [2].

Питання патріотичного виховання підрастаючого покоління, що покликане сприяти духовній цілісності українського народу й об'єднанню різних регіонів країни, стають у наш час актуальними, як ніколи.

Патріотичне виховання, наголошує Т. Ковальова, – це складова частина національного світогляду і поведінки людини, її ставлення до рідної країни, всіх націй та народів. Відданість Україні – невід'ємна ознака національно свідомого громадянина [3, с. 4].

Ефективність патріотичного виховання на уроках української мови та літератури значною мірою залежить від спрямованості освітнього процесу, методів та форм його організації. Пріоритетна роль відводиться активним методам, застосування яких ґрунтується на демократичному стилі взаємодії, сприяє формуванню критичного мислення, ініціативи й творчості. До таких методів відносяться ситуаційно-рольові ігри, соціально-психологічні тренінги, вікторини, ігри-драматизації, створення проблемних ситуацій та ситуацій успіху, аналіз конфліктів та моделей стилів поведінки.

О. Вертій, визначає основні напрямки патріотичного виховання на уроках української мови, літератури:

- краєзнавство;
- ознайомлення з явищами суспільного життя;
- формування знань про історію держави, державні символи;
- ознайомлення з традиціями і культурою свого народу [1, с. 28].

Отже, звідси визначається, що найголовніше завдання вчителя – це формування в школярів національної гідності і гордості за свою землю, народ, Батьківщину, усвідомлення себе представниками державної нації, носіями незалежності і державності.

У процесі роботи вчитель шукає шляхи і засоби глибокого засвоєння програмового матеріалу та формування в учнів високої національної свідомості, акцентує увагу на краєзнавчому матеріалі як складової національного виховання школярів. Відомо, що патріотизм починається з любові до батьківської хати, до колискової, яку співала мама, до сім'ї, родини, до рідної мови і народної пісні. Саме це формує поняття «малої батьківщини». І тільки уже пізніше приходить усвідомлення себе сином чи донькою великої Батьківщини – України, гордості за її славне минуле і розуміння того, що треба навчатися, працювати для її майбутнього. Розуміючи це, у процесі викладання української мови та літератури учитель має використовувати всі можливості, щоб виховати учнів справжніми патріотами.

Таким чином, сутністю викладача рідної мови та літератури має бути висока культура, непохитна національна свідомість, глибоке розуміння тих складних завдань, які сьогодні потрібно розв'язувати незалежній Українській державі. Усе це він не тільки повинен передати своїм вихованцям, а бути беззаперечним зразком для наслідування.

Тільки систематичне національне виховання може подолати почуття національної меншовартості і сформувати людину – громадянина з національним складом мислення та природним почуттям гордості, що ти – українець. На основі такої виховної роботи формуються основні складові національної самосвідомості: любов до рідної землі і свого народу, патріотизм і готовність захищати Українську державу, досконале володіння українською мовою, духовна культура, повага до батьків, культури та історії, традицій та звичаїв рідного народу, працелюбність, бажання працювати задля розквіту власної держави, культура міжособистісного спілкування, глибоке усвідомлення громадянської відповідальності, сформовані почуття гордості за свою Батьківщину.

Отже, патріотичне виховання на уроках української мови та літератури забезпечить сформованість в учнів почуття патріотизму, зокрема прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини, досконале володіння українською мовою. Для реалізації цих завдань необхідна систематична робота, яка передбачає забезпечення гармонійного співвідношення різних напрямів, засобів, методів виховання дітей у процесі навчання української мови та літератури.

Література

1. Вертій О. Методика вивчення української літератури на сучасному етапі: основні ознаки і поняття // Дивослово. 2012. № 3. С. 28.
2. Заходи щодо реалізації Концепції національно-патріотичного виховання в системі освіти України до 2025 року. URL: <https://nus.org.ua/news/mon-zatverdylu-novu-kontseptsiyu-patriotychnogo-vyhovannya/> (дата звернення: 9.01.2023).
3. Ковальова Т. В. Мова як засіб вираження національної самосвідомості // Вивчаємо українську мову та літературу. 2011 № 12. С. 2–5.
4. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні. Вибрані педагогічні твори: в 2 т. Київ: Рад. школа, 1983. Т.1. С.43–103.

Н. В. Дем'ян,
учитель початкових класів КГ № 34 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНИХ ЯКОСТЕЙ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Соціальні та економічні зміни, які відбуваються у сучасному українському суспільстві, потребують впровадження ефективних методів і засобів виховання, що забезпечують комплексний розвиток моральних якостей молодших школярів.

Одним із пріоритетних завдань національної школи на сучасному етапі є формування майбутнього громадянина України на основі науково обґрунтованої системи морального виховання. Це завдання зумовлено важливістю шкільного періоду в житті людини, який у процесі її соціалізації є надзвичайно активним і плідним, оскільки саме у цей час відбувається досить інтенсивне переосмислення системи цінностей, перегляд уявлень про міжособистісні зв'язки, взаємини з довкіллям. Глибокі зміни потреб та інтересів розпочинаються якраз у перші роки навчання дитини в школі, що, власне, й зумовлює необхідність формування моральних якостей особистості, які дали б можливість їй швидко адаптуватися в нових соціальних умовах та слугували основою для подальшого морального вдосконалення.

Проблема морального виховання особистості розглядається сучасними вченими різнопланово, у таких аспектах, як: структура моральної свідомості (В. Зибковець, І. Мар'єнко та ін.), виховання моральної культури особистості (Т. Гуменникова, В. Бачінін), формування моральної активності дітей (І. Зайцева, Л. Крайнова), характеристика емоцій і почуттів та їх класифікація (А. Запорожець, К. Платонов), роль почуттів у процесі морального виховання дітей (В. Блюмкін, Г. Гумницький, В. Сухомлинський та ін.). У низці досліджень розглядаються різні засоби морального виховання дітей: національний фольклор (О. Алексейчук, О. Барабаш, А. Богуш, С. Горбенко, М. Стельмахович та ін.), художня література (Н. Ільїнська, Т. Ружевич та ін.), казка (С. Литвиненко, В. Сухомлинський, А. Щербо та ін.).

Проблема морального виховання особистості завжди була однією з актуальних, а в сучасних умовах вона набуває особливого значення. Аналіз психолого-педагогічної літератури дає побачити, що вихованню духовності було приділено чимало уваги. Багато з цих досліджень були виконані давно, що свідчить про те, що ця проблема завжди вважалася важливою при вихованні кожного громадянина.

Національну систему морального виховання на засадах народної педагогіки відроджував В. Сухомлинський, який вбачав основне спрямування діяльності вчителя й учня в тому, щоб зробити останнього Людиною. В його «школі радості» під «голубим небом» панували дух сердечності, задушевності, чуйності, взаємодовіри та взаємодопомоги. Оскільки основні якості моральності закладаються в людині у школі, поступово «юнаки та дівчата

прагнуть якомога швидше осмислити і правильно оцінити моральну сферу свого внутрішнього світу, визначити своє місце в сучасному й особливо в майбутньому житті» [4, с. 252], то цей аспект не був обійдений тогочасними вченими.

В процесі морального виховання молодших школярів важливим є розуміння певних категорій.

Моральна свідомість – одна із сторін суспільної свідомості, яка у вигляді уявлень і понять відображає реальні відношення і регулює моральний бік діяльності школярів.

Моральні переконання – пережиті та узагальнені моральні принципи норми.

Моральні почуття – запити, оцінки, відношення, спрямованість духовного розвитку молодших школярів.

Моральні звички – корисні для суспільства стійкі форми поведінки, що стають потребою і здійснюються за будь-якої ситуації та умов.

Моральна спрямованість – стійка суспільна позиція особистості, що формується на світоглядній основі, мотивах поведінки і виявляється як властивість особистості в різних умовах.

Мораль, виступаючи формою суспільної свідомості, що представляє сукупність принципів, вимог, норм і правил, регулює поведінку людини у всіх сферах її суспільного життя.

Важливими для розкриття сутності морального виховання є концептуальні положення І. Беха. Мораль, як зазначає вчений-педагог, постає практично-оцінним способом ставлення людини до дійсності, яка регулює поведінку людей із позиції ставлення, принципового протиставлення добра і зла, належного і бажаного [1, с. 123].

Як вважає О. Савченко, ефективність морального виховання залежить від використання на заняттях основних методів виховного впливу: етичного інформування, створення виховних ситуацій, стимулювання моральної поведінки.

Найважливішим серед них для проведення виховних заходів є етична бесіда. Успіх її використання значною мірою залежить від її організації на основі принципів створення емоційно збагачених виховних ситуацій, послідовності й системності аналізу вихованцем змісту понять, ситуацій, власних і чужих вчинків, розширення досвіду моральної поведінки. Необхідною умовою їх використання є дотримання вимог до змісту, методичних засобів, організації проведення [3, с. 18].

Моральне виховання орієнтує на те, що український громадянин у відповідних ситуаціях і обставинах має виявляти свої найкращі якості, визначаючи інтуїтивно необхідність їх вияву. Особливо це стосується життя в соціумі, де для оптимальної адаптації та профілактики негативних явищ мають застосовуватися знання, уміння, навички, які він набуває у процесі роботи над самим собою, а не навпаки – необізнаність з суттю проблем, нездатність їх регулювати, байдужість до всього. Неможливо залишити поза увагою вплив українських родин на вирощування у підростаючих поколіннях моральних

якостей. На нашу думку, у цьому процесі важливим є забезпечення тісних контактів педагогів з родинами, за яких необхідно долати наявні на сучасному етапі розвитку українського суспільства роздрібненість і неузгодженість дій дорослих у вихованні молоді.

До тих пір, поки діти не прийдуть до особистої концепції морального життя і її вимог, батьки є їх зовнішньою совістю. Тому важливо розуміти, що будь-яка помилка дорослого або будь-який неправильний маневр призведуть згодом до ненормальної роботи механізму совісті і стануть прихованою причиною безлічі проблем. Виходячи з цього положення, необхідною умовою формування совісті виступає атмосфера довіри і свободи в ході освітнього процесу.

Важливим методологічним постулатом, що покладено в основі формування моральних якостей, на думку С. Максименка, виступає принцип єдності свідомості, переживання і поведінки. Реалізація цього принципу означає необхідність гармонійної дії у сфері кожного з трьох компонентів ціннісної сфери: когнітивній (знання і розуміння дітьми моральних норм, якостей, цінностей), емоційний (пізнавання емоцій, прояв відчуттів, адекватне ставлення до моральних і аморальних вчинків) і поведінковий (моральні вчинки) [2, с. 22].

Отже, формування моральних якостей у дітей молодшого шкільного віку передбачає органічне поєднання найбільш відповідних вимогам початкової школи форм, методів, засобів морального виховання. Тільки в їх органічній єдності можна виховати людину з високими моральними переконаннями, які виробилися тисячолітньою історією народу.

Крім педагогічного впливу на формування моральних якостей особистості впливають багато чинників: соціальне середовище, різні види діяльності, провідні типи спілкування, статево-рольові відмінності дітей, при цьому кожен вік вносить свій внесок у формування моральної свідомості особистості; соціальна обстановка, що склалася в нашій країні, накладає відбиток на формування особистості, характеризується підвищеною сприйнятливістю до засвоєння моральних правил і норм. Це дозволяє своєчасно закласти моральний фундамент розвитку особистості.

Стрижнем виховання, що визначає моральний розвиток особистості в молодшому шкільному віці, є формування гуманістичного відношення і взаємини дітей, опора на почуття, емоційну чуйність. З огляду на це, пріоритетного значення набуває всебічний розвиток людини, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання моральних якостей, формування духовних цінностей як важливих чинників її становлення як особистості.

Отже, моральне виховання – процес організованого, цілеспрямованого як зовнішнього, так і внутрішнього впливу на моральну сферу особистості, що є ядром її внутрішнього світу. Його показниками можуть бути сформованість моральних якостей, рівень розвитку самосвідомості, реакція на педагогічний вплив, багатство духовних запитів. Використання моральних якостей в процесі виховання молодших школярів досягає оптимального рівня, якщо

виявлені можливі об'єкти моральних потреб у навчальних програмах й поєднані з гуманістичною ціннісною орієнтацією педагога, що визнає єдність особистісного способу життя і форм педагогічної співпраці.

Література

1. Бех І. Д. Психологічні джерела виховної майстерності: наук.-метод. посіб. Київ: «Академвидав», 2009. 248 с.
2. Максименко С. Д. Критерії моральної вихованості молодших школярів: метод. посіб. Київ: ІЗМН, 2002. С. 18–23.
3. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів і методистів почат. Навчання. Київ: Богданова А. М., 2009. 226 с.
4. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину. Вибрані твори: у 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 149–416.

С. В. Діденко,
вчитель початкових класів КГ № 32 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ТРАДИЦІЇ ТА ЇХ РОЛЬ У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА (ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ)

Розбудова українського суспільства детермінує процеси формування у молодших школярів таких моральних рис, як гуманність, чесність, працьовитість, діловитість, старанність та інші.

Однак, через тенденцію до зростання бездуховності, нівелювання цінностей життя, загострення проблем сімейного виховання, становленню повноцінної підростаючої особистості не надається належна увага. Розв'язання цієї проблеми можливе завдяки створенню гнучкої системи виховання дітей та молоді, яка б ураховувала і потреби часу і, водночас, задовольняла запити та інтереси підростаючої особистості.

Теоретичні й прикладні засади українського народознавства розкриті в працях П. Ігнатенка, П. Кононенка, В. Кузя, Т. Мацейків, С. Павлюка, Ю. Руденка, М. Стельмаховича, Є. Сявавко та ін.

Психолого-педагогічні аспекти морального виховання особистості в сучасних умовах розбудови Української держави досліджуються І. Бехом, А. Бойком, О. Вишневським, І. Зязюном та ін.

Разом з тим, проведений аналіз літературних джерел засвідчує, що проблема морального виховання дітей молодшого шкільного віку на українських народних традиціях ще не набула належного висвітлення.

Кожна епоха у процесі свого історичного та соціального розвитку, в процесі культурного зростання, створює, зберігає і примножує характерні для неї самобутні духовні цінності, які, переломлюючись крізь призму історичних зрушень у суспільному та соціальному житті, стають надбанням наступних поколінь. Основними показниками своєрідності цього здобутку виступають історичний досвід народу, національний менталітет, характер, мова, культурні традиції.

Педагогічна культура українського народу знайшла своє відображення у фольклорі, народних виховних традиціях, етнографічних матеріалах, святах і обрядах, досвіді родинного виховання.

Дитина формується як особистість у певній системі суспільних відносин. Цей процес відбувається через її включення у певні взаємозв'язки з іншими суб'єктами та об'єктами, наявними у конкретній країні, що забезпечує засвоєння нею власної приналежності до певної культури, сприяє її розвитку та відповідній соціалізації.

Значну увагу питанням народного виховання надавав Г. Сковорода, вся спадщина якого пронизана ідеями української народної педагогіки. У своїх творах «Вдячний Еродій», «Бджола і шершень» та ін. філософ всіляко підносить роль батьків у формуванні дитячої особистості, висміює запозичене виховання, не властиве українському народу. Г. Сковорода вважав, що кожна

людина має добре знати свій народ, а в народі – себе. Якщо вона вихована на історії свого народу, його культурі, звичаях і традиціях, зазначав він, її «совість як чистий кришталі». До важливих засобів реалізації цього процесу Г. Сковорода відносив рідну мову, народну творчість, обґрунтовуючи це тим, що «правильне виховання полягає в природі самого народу» [4, с. 371].

Цікавими і сьогодні є думки у О. Духновича щодо морального виховання. Так, він стверджував, що завдяки моральному самовдосконаленню людина спроможна перебороти соціальні негативні впливи.

Важливу роль у вихованні дітей О. Духнович надавав сім'ї, батькам. Він проголошував їх значення не лише у загальнокультурному плані, виходячи з потреб національного відродження народу, а й детально розробив засади, зміст і методику виховання дітей у сім'ї. На його погляд, батьки є першими вихователями своїх дітей, і в цьому полягає їх «природний обов'язок», що виявляється у розвитку фізичних і духовних сил дитини, прищепленні їй трудових навичок, любові до праці, до пізнання навколишнього світу. Тому піклування про дітей він розцінював як «піклування про майбуття» [3, с. 25].

Розглядаючи питання виховання молодих поколінь, О. Духнович наголошував на тому, що починати цей процес необхідно з раннього дитинства, і в цьому допоможуть народна пісня та історія.

Т. Шевченко присвятив багато творів висвітленню української етнопедагогіки. Добре знаючи побут, звичаї, традиції і обряди українського народу, поет змальовував їх у своїх творах, що робило їх близькими й зрозумілими для простих людей, які вбачали в них віддзеркалення власного життя, намагались знайти підтримку, отримати пораду, у тому числі й «педагогічну» щодо виховання дітей. Описуючи сім'ю тих часів, Т. Шевченко постійно наголошував на «необхідності застосування у вихованні дітей елементів етнопедагогіки» [8, с. 93]. Тому в його поезіях і прозових творах знаходимо всі атрибути народних звичаїв і традицій, насичених педагогічним змістом.

Глибоким співчуттям сповнені його розповіді про селянські сім'ї, в яких хоча й бідно, але яскраво простежується турбота про дітей, а дітей – про матерів.

Велику увагу питанням виховання дітей засобами етнопедагогіки надавав Г. Ващенко, звертаючись у своїй науковій діяльності до вивчення виховного ідеалу українців. З цього приводу він писав: «Не треба думати, що виховний ідеал нації може бути відображений лише в педагогічних системах. Іншими словами, в роботах педагогів, він відображається і у звичаях народу, і в його пісні, і творах письменників. Він створюється віками і за традицією переходить від старших поколінь до молодших, які доповнюють його і вдосконалюють» [1, с. 101].

Називаючи народну педагогіку «усним багатотомним підручником», а вироблені нею традиції скарбницею, «...до якої кожне покоління вкладає свій маленький дорогий скарб», В. Сухомлинський звертав особливу увагу на те, що «з маленьких крихіток утворюються великі скарби. Велике мистецтво і майстерність вихователя, гаряче серце і холодна мудрість потрібні для того,

щоб ці скарби не розгубити, вміло використовувати в духовному житті прийдешніх поколінь» [6, с. 103].

Яскравим виявом виняткової уваги В. Сухомлинського до етнопедагогіки є розробка ним батьківської педагогіки, під якою він розумів елементарне коло знань матері і батька про те, як істота, що народилася від людини, стає людиною. Це розуміння збагачується у нього надбаннями педагогічної науки і ґрунтується на багатовіковому досвіді народної педагогіки

Досить глибоке тлумачення традицій дає Ф. Вовк. «Традиції, – стверджує дослідник, – це вияв у соціально організованих стереотипах групового досвіду людства, який шляхом просторово-часової передачі акумулюється і відтворюється в різних людських колективах» [2, с. 14]. Тобто, на його переконання, традиція виступає такою інформаційною характеристикою, яка віддзеркалює однаковою мірою всі сфери суспільного буття настільки, наскільки вони несуть у собі загально визнаний груповий досвід. За такого підходу від традицій відмежовується все те, що не унаслідковується прийдешніми поколіннями і дозволяє охопити цим поняттям не тільки звичаї, обряди, ритуали, свята та інші ціннісні установки, а й інші однорідні форми та нормативно-регламентовані дії.

Сімейне життя українців традиційно супроводжувалося різноманітними обрядами та ритуалами, які в образно-символічній формі відзначали певні стани життя людини та найважливіші стадії розвитку родини в її життєвому циклі утворення сім'ї, народження дитини, її повноліття, сімейні ювілеї, смерті когось із членів сім'ї. Відповідно до природного циклу існування людини склався комплекс сімейної обрядовості. Основні його елементи – родильні, весільні та поховальні й поминальні обряди. Крім них, у сім'ї нерідко відзначалися події менш важливого значення: входи, пострижини, вступ до парубоцтва і дівоцтва, повноліття, срібне та золоте весілля.

Традиція – це не лише форма збереження соціального, виховного досвіду, а й спосіб передачі його наступним поколінням.

С. Гончаренко визначає традиції, як «досвід, звичаї погляди, смаки, норма поведінки і т. ін., що склалися історично і передаються з покоління в покоління», як передача досвіду, звичаїв, культурних надбань [7, с. 263].

За визначенням М. Стельмаховача, «традиція – це досвід, звичаї, погляди, смаки, норми поведінки, і т. ін., що склалися історично і передаються з покоління в покоління» [5, с.103]. Педагогічне значення народних традицій він вбачає в тому, що вони одночасно виступають як результат виховних зусиль народу протягом багатьох віків і як незмінний виховний засіб. Через систему традицій кожний народ відтворює себе, свою духовну культуру, свій характер і психологію у своїх дітях. Традиція, пише М. Стельмахович, – це фундамент національного, як і національне – фундамент культури. Тому відчуження людини від національної культури нівелює її, робить безликою. Людина знеособлена, позбавлена власної індивідуальності не здатна створювати духовні цінності [5, с. 5].

З огляду на це, можна сказати, що теоретичною основою виховної діяльності має бути національно-культурний зміст, звернення до своїх національних коренів, традицій, безмежного й різнобічного фонду етнопедагогіки, що буде сприяти поверненню молодим поколінням багатого спадку національної української культури. Таким чином, звернення до традицій українського народу у вихованні учнів початкових класів продиктоване не лише інтересом до його минулого, а й потребами суспільства у розбудові суверенної Української держави, етнізації молодих поколінь на засадах відродження національної культури.

Література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал: підр. для педагогів, виховників, молоді і батьків. Полтава: Полтавський вісник, 1994. 192 с.
2. Вовк Ф. Антропологічні особливості української етнографії та антропології: посіб. Київ: Райдуга, 1995. С.7-38.
3. Духнович О. Народна педагогія. Вибрані твори / за заг. ред.: Д. М. Федак. Ужгород: ВАТ Видавництво «Закарпаття», 2003. 566 с.
4. Сковорода Григорій. Пізнай в собі людину. Львів: Світ, 1995. 528 с.
5. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка: навч. посіб. Київ: ІЗИН, 1997. 232 с.
6. Сухомлинський В. О. Народження громадянина. Київ: Рад. шк., 1984. С. 97-145.
7. Український педагогічний словник /уклад. С. Гончаренко/. Київ: Либідь, 1997. 374 с.
8. Шевченко Т. Г. Твори : у 5 т. Київ: Дніпро, 1978. Т.4. 398 с.

С. В. Дорогань,
учитель початкових класів КГ №125 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

В.О.СУХОМЛИНСЬКИЙ ПРО РОЗВИТОК МИСЛЕННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Ідеалом Василя Олександровича Сухомлинського була творчо мисляча людина, яка глибоко відчуває красоту навколишнього світу, творець матеріальних і духовних цінностей, мудрий мислитель і дослідник, патріот, гуманіст і умілець. Він був переконаний, що майстерність вчителя виявляється в умінні вчити дітей мислити.

Із завданням розвитку мислення В. О. Сухомлинський тісно пов'язує інтерес до навчання. Кінцева мета оволодіння знаннями для дитини, вважає Василь Олександрович, не може бути головним стимулом розумових зусиль, як для дорослої людини. Для неї джерело бажання вчитися – сама розумова праця, інтелектуальні переживання, емоційні забарвлення думки. Чим більше учень оволодіває навичками розумової праці, тим більше зростає в нього інтерес до навчання, а невміння трудитись породжує небажання вчитися, лінощі.

Видатний вітчизняний педагог В. О. Сухомлинський надавав велике значення розвитку мислення молодших школярів.

Аналіз його педагогічної спадщини дозволив визначити ряд педагогічних умов стосовно збудження, підтримки та розвитку інтересу до навчання та пізнавальної активності, розвитку мислення:

1. Розвивати у дітей раннього віку допитливість, спостережливість, інтерес до оточуючого світу.

В. О. Сухомлинський писав, що допитливість – це вічна якість людини. Де немає допитливості – немає і школи. Інтелектуальна байдужість, убогість інтелектуальних емоцій притупляє інтерес, жагу до знань і як результат – пізнавальну активність [5, с. 57].

2. Велику увагу приділяти розвитку мисленнєвої діяльності, самостійності думки школярів.

В. О. Сухомлинський переконаний у тому, що майстерність учителя полягає в умінні вчити дітей думати. Уся методика Василя Олександровича спрямована на пробудження у дітей праці думки. Важливу роль у цьому процесі він відводить почуттям та емоціям, оскільки емоційна радість – це і є «емоційне пробудження розуму». Радісні хвилювання приносить не сам матеріал, а виконана учнем робота, маленька перемога над собою. «Джерело бажання вчитися – в самому характері розумової праці дитини, в емоційному забарвленні думки, в інтелектуальних переживаннях» [1, с. 431].

3. Забезпечити в учнів відчуття руху вперед, переживання успіху в навчанні.

Успіх є регулятором ставлення до навчальної діяльності в цілому і пізнавальної діяльності зокрема. Василь Олександрович стверджував, що навіть одне переживання успіху може докорінно змінити самопочуття дитини, різко змінити ритм і стиль її діяльності, її взаємовідносини з оточуючими.

«Дати дітям радість праці, радість успіху в навчанні, пробудити в їхніх серцях почуття гордості, власної гідності – це перша заповідь виховання. В наших школах не повинно бути нещасних дітей – дітей, душу яких гнітить думка, що вони ні на що не здатні. Успіх у навчанні – єдине джерело внутрішніх сил дитини, яке дає енергію для подолання труднощів, викликає бажання вчитися» [7, с. 442].

«Поживним повітрям для слабкого вогнику жаги знань є тільки успіх дитини в навчанні, тільки горде усвідомлення переживання тієї думки, що вона робить крок уперед, підіймається крутою сходинкою пізнання» [1, с. 435].

Успіх – це емоційне переживання, а емоції успіху є потужним фактором активізації навчальної діяльності. Успіх дає відчуття душевного комфорту, вселяє впевненість у своїх силах, сприяє досягненню мети, формує почуття власної гідності, що є першоосновою формування особистості.

Успіх у навчанні позитивно впливає на емоційні відносини з батьками, з вчителями, однокласниками, а також між батьками і вчителями; на активне ставлення до процесу пізнання.

4. Створювати інтелектуальний фон.

Інтелектуальний фон – це висока інтелектуальна активність учнів, зацікавленість, проявлення інтересу, жаги до знань.

«Інтерес до навчання, загальний розвиток учня неможливий, якщо в класі немає багатого інтелектуального фону – постійного обміну знаннями, якщо програмний матеріал не лягає на велику кількість матеріалу позапрограмного» [5, с. 53].

У кожного учня, на думку В. О. Сухомлинського, повинний бути улюблений предмет, у кожного вчителя повинні бути учні, яким даються додаткові завдання. Це і створює інтелектуальний фон класу, розвиває інтерес до знань, пізнавальну активність.

5. Об'єктивно, справедливо, заслужено оцінювати результати пізнавальної діяльності учнів.

«Оцінка лише тоді стає стимулом, який збуджує до активної розумової праці, коли відносини між учителем і дитиною побудовані на взаємній довірі й доброзичливості» [7, с. 425].

Об'єктивна оцінка – це один із тонких інструментів виховання та розвитку інтересу до пізнання.

6. Ставитися до дітей з повагою, любов'ю, бути зацікавленим в успіхах, мати авторитет.

Найголовнішою рисою педагогічної культури, писав Василь Олександрович, повинне бути відчуття духовного світу кожної дитини, здібність приділити кожному учневі стільки уваги і духовних сил, скільки необхідно для того, щоб він відчув, що про нього турбуються, йому допомагають.

«Навчання – не механічна передача знань від учителя до дитини, а перш за все людські відносини. Ставлення дитини до знань, до навчання у великій мірі залежить від того, як вона ставиться до вчителя» [1, с. 434].

Усі ці педагогічні умови, визначені В. О. Сухомлинським, взаємопов'язані і тільки за умови дотримання усіх вимог, ефективно збуджується і розвивається інтерес до навчання та пізнавальна активність учнів.

В. О. Сухомлинський прагне виховувати творче ставлення до всіх видів діяльності, використовуючи такі форми, як «уроки мислення», «творчості», таким чином, він підводив учня до усвідомлення необхідною самовдосконаленні, у можливості самому творити в собі особистість. Традиції становлять суттєву частину педагогічної системи, у якій воєдино злились усі національні звичаї з оригінальними педагогічними формами.

Під системою уроків мислення В. О. Сухомлинський розуміє школу думки, без якої не уявляється “повноцінної, ефективної розумової праці на всіх уроках не тільки в початковій школі, а й у наступні періоди навчання та розумового розвитку. Ця школа є фундаментом творчих розумових сил, необхідних для опанування нових знань.

«Дати знання – це лише один бік розумового виховання. Розвиток думки й розумових сил – це розвиток образного й логіко-аналітичного елементів мислення, а також вплив на рухливість розумових процесів, тобто усунення уповільненості мислення» [2, с. 150]. Надзвичайно важливим є сформулювати у дітей вміння користуватись такими поняттями, як явище, причина, наслідок, послідовність, схожість, відмінність та ін., оскільки це відіграє дуже важливу роль як у розвитку абстрактного мислення, так і в аналізі явищ навколишньої дійсності.

Педагог радив не обтяжувати дитину лавиною знань про предмет, а вміти відкрити перед нею в навколишньому світі щось одне, але так, щоб залишилось щось недомовлене, щоб дитині захотілося ще і ще повернутися до того, про що вона дізналася. Саме здатність молодшого школяра до знаходження невідомого у відомому, незвичайного у звичайному, до постановки запитань, які фіксують невідоме, виступають як ланка народження проблеми, як етап з якого починається розгортання мислительного пошуку.

В. О. Сухомлинський надавав великого значення питанню навчання молодших школярів логічним задачам Суть його міркувань зводиться до вивчення й аналізу процесу рішення дітьми логічних задач, при цьому він дослідним шляхом виявляв особливості мислення дітей. Про роботу в цьому напрямку він так пише у своїй прекрасній книзі «Серце віддаю дітям»: «У навколишньому світі – тисячі задач. Їх придумав народ, вони живуть у народній творчості як розповіді-загадки» [6, с. 201].

Василь Олександрович спостерігав за ходом мислення дітей, і спостереження підтвердили, «що насамперед треба навчити дітей охоплювати думкою ряд предметів, явищ, подій, осмислювати зв'язки між ними... Вивчаючи мислення тугодумів, я усе більше переконувався, що невміння осмислити, наприклад, задачу – наслідок невміння абстрагуватися,

відволікатися від конкретного. Треба навчити хлопців мислити абстрактними поняттями»[4, с. 588].

В. О. Сухомлинський усе робив для розбудови національної школи мислення, де панує радість творчості, активно формується людська індивідуальність, розцвітає жива душа. Вчений, щодо уроків мислення, стверджував, що від дошкільного віку до закінчення VIII класу, їх потрібно відроджувати в сучасній школі. У цьому полягає шлях до розвитку розуму. В. О. Сухомлинський дає пораду: «Вихованці можуть успішно вчитися тільки тоді, коли вони вміють спостерігати, думати, висловлювати думки, читати, писати, думаючи, читати, і, читаючи, думати, коли виробляється ставлення до своїх думок». Дитина мусить стати осердям думки, саме це складає підґрунтя свободи дитини в навчанні і вихованні [3, с. 14].

Отже, весь процес навчання, усі види діяльності учнів Василь Олександрович пов'язує із розвитком їх розумових здібностей, перш за все творчого мислення. Головна умова успіху у цій праці – навчання із захопленням, постійна турбота вчителя про те, щоб кожний учень досягав успіху, відчував впевненість у своїх силах. Важливим завданням школи він вважає дати дитині радість праці, радість успіху у навчанні.

Література

1. Сухомлинський В. О. Вчити вчитися // Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 5. С. 426–436.
2. Сухомлинський В. О. Духовний світ школяра // Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 1. С. 209–400.
3. Сухомлинський В. О. Інтерес до уміння – важливий стимул навчальної діяльності учнів // Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 5. С. 7–16.
4. Сухомлинський В. О. Найвідсталіші у класі // Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 5. С. 584–590.
5. Сухомлинський В. О. Розумова праця і зв'язок школи з життям // Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 5. С. 53–69.
6. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям // Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 3. С. 7–300.
7. Сухомлинський В. О. Сто порад учителю // Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. школа, 1976. Т. 2. С. 419– 651.

Л. О. Дяченко,
вчитель початкових класів КГ № 34 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОСВІДОМОСТІ В УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Процес розвитку національної самосвідомості громадян України у наш час набув особливого значення; він потребує глибокого вивчення. Нині, у час зростання національної самосвідомості етнокультурні проблеми набули актуальності й гостроти. Це пов'язано з тими історико-культурними, соціально-економічними й суспільно-політичними процесами, які відбуваються нині у країні. На цьому етапі одним із важливих завдань сучасної освіти є науково-педагогічне вирішення проблеми виховання національної самосвідомості молодших школярів у освітній діяльності. Її вирішення потребує створення чіткої системи виховання здобувачів освіти.

Багатогранні аспекти патріотичного виховання особистості знайшли своє відображення у працях педагогів Г. Ващенко, О. Духновича, І. Огієнка, С. Русової, К. Ушинського які велику увагу приділяли вихованню любові до своєї землі, рідної мови, формуванню національної самосвідомості, поваги до історичного минулого.

Методисти Т. Бугайко, В. Стоюнін, М. Рибникова розробляли шляхи формування патріотичних почуттів, переконань. Психологічні засади патріотичного виховання досліджували Л. Виготський, Г. Костюк, О. Петровський. У сучасній педагогічній науці окремі аспекти патріотичного виховання розробляють О. Бандура, Н. Волошина, А. Капська, В. Неділько, Є. Пасічник, Б. Степанишин.

Виховання покоління, на долю якого випало складне завдання розбудови нової незалежної, демократичної України, потребує серйозного оновлення – як змісту освіти, так і розробки широкого спектра проблем, пов'язаних з формуванням світоглядних орієнтацій особистості, розвитком її активності, самостійності, свідомості. А тому система освіти на всіх ступенях її структури має ставити за мету формування творчої, свідомої особистості.

У Концепції формування національної свідомості, самосвідомості особистості зазначається: «Проблема формування самосвідомості учнів – одна з головних проблем нашої держави. Тому, що успішний розвиток демократичних процесів в Україні залежить від багатьох умов, серед яких провідне місце посідає духовне відродження громадян. Адже саме духовність надає надзвичайності усім психічним характеристикам людини» [4, с. 7].

В останні роки розробляється принципово інший підхід до проблеми розвитку особистості у площині парадигми гуманізації та народності освіти. В сучасних умовах заклад освіти виступає могутнім фактором відродження нації, вироблення в молоді національної гідності та певної життєвої позиції. У національному вихованні сила і здоров'я нації, її матеріальний добробут, культура й духовна міць – зазначає О. Колоскіна [3, с. 131].

Національне виховання в системі освіти здійснюється з урахуванням пізнавальних можливостей та психологічно-вікових особливостей учнів певного класу. Особливе місце в цьому процесі належить учням початкового рівня освіти - 1-4 класів. Пояснюється це особливостями психології дітей, прикметою яких є здатність охоче пізнавати довколишній світ, нові знання, сприймати норми поведінки, виробляти власне світосприймання та світобачення. Саме тому основи національного виховання значною мірою закладаються в цей період життя та навчання.

О. Вишневський, стверджує, що рівень розвитку національної самосвідомості вимірюється ступенем самоідентифікації індивіда з нацією, а критеріями розвитку національної самосвідомості є:

- а) наявність родинних зв'язків;
- б) ставлення до історичних традицій;
- в) ставлення до матеріальної та духовної культури народу;
- г) знання антропологічних особливостей свого етносу і характерних для нього імен [2, с. 49].

Визначаючи сьогодні політику в освіті, слід пам'ятати, що розвиток дитини буде успішним, ефективним лише в тому разі, якщо ми зуміємо звернутися до багатющої спадщини минулого, творчо використати скарби народної мудрості, духовності, здобутки науки попередніх поколінь і сучасні досягнення наукового потенціалу нашого суспільства.

Ціннісне ставлення до людини, як і інші моральні цінності, не можна виховувати ізольовано, відірвано від загальних культурних надбань народу. Оскільки основою будь якої культури є повага до особистості людини, а також моральні закони і принципи, то одне із головних завдань позакласної народознавчої роботи полягає у відродженні у свідомості людей правильного розуміння фундаментального поняття – «народна культура», у відновленні його первинного змісту.

Знання загального і особливого у національній системі освіти дає основу для створення концепції формування національної свідомості. Адже будь-які проектування, моделювання, моніторинги, управлінські дії приречені на безрезультатність, якщо вони реалізуються суто емпірико-дослідним шляхом, без проникнення у сутність об'єкта і предмета перетворення.

Першою і необхідною умовою розвитку і самовизначення кожної нації, як свідчить історія, є наявність у соціальному організмі достатньо впливово прошарку інтелектуальних сил. Вони, зазначає Г. Бійчук, зосереджують у собі історичні і духовні надбання народу, зберігають і розвивають «код нації», осмислюють і передбачають долю народу, а також впливають на хід історичних подій. Саме такою інтелектуальною силою має бути сучасний вчитель. На зміну старій уніфікованій початковій школі, що працювала на «середнього учня», має прийти школа, де таланти будуть формуватися не всупереч, а завдяки вчителю [1, с. 7].

На основі аналізу наукової літератури можемо визначити педагогічні умови виховання національної самосвідомості молодших школярів. Вони полягають у впровадженні у освітній процес закладу освіти інтегрованої

навчально-виховної програми, зміст якої має виховну спрямованість на усвідомлення й збереження духовної, культурної й художньої спадщини українського народу; включення молодших школярів у практичну діяльність, направлену на розширення їхніх уявлень про поліетнічність української нації, історичну єдність і спадкоємність традицій у формуванні сучасної української держави; використання у освітній роботі закладу освіти як традиційних, так і інноваційних форм, методів і засобів розвитку особистості, зміст яких пов'язаний із вихованням національної самосвідомості молодших школярів.

В останні десятиріччя все більше дослідників звертаються до однієї з центральних проблем розвитку особистості – до проблеми пошуку механізмів та закономірностей становлення самосвідомості особистості.

Забезпечення розвитку свідомості та самосвідомості у учнів початкових класів є дуже складним завданням для вчителя. Його складність, на думку П. Чмати, визначається низкою чинників, серед яких провідними є такі: недостатня розробленість теоретико-методологічних моделей, придатних для їх застосування у вирішенні практичних завдань; майже повна відсутність методичних розробок та психологічних технік з цієї проблеми; недостатнє розуміння важливості цього завдання з боку педагогів та батьків, які першочергово зосереджені на проблемах навчання та формування навчальної діяльності [5, с. 211].

Зрозуміло, що недостатній рівень розвитку самосвідомості, а саме: слабка диференційованість образу «Я», неадекватність самооцінки та негативне змістове наповнення ціннісних орієнтацій є несприятливим фактором загального розвитку особистості.

Найважливішою громадянською рисою особистості є сформованість національної самосвідомості, патріотичних почуттів до рідної землі, свого народу, готовності до праці в ім'я України. Формування національної самосвідомості передбачає: освоєння молоддю своєї етнічної спільності, національних цінностей (мови, території, культури), відчуття своєї причетності до розбудови національної державності, патріотизм, що сприяє, утвердженню власної національної гідності, внутрішньої свободи, гордості за свою землю. Національна ідея має бути не просто атрибутом національної свідомості, чисто духовним феноменом, а поштовхом до практичних справ, як було у кращих синів і дочок нашого народу споконвіку.

Отже, ми з'ясували, що мета виховання національної самосвідомості полягає у вивченні культурної спадщини власного народу, відповідного ставлення до матеріальних і духовних культурних цінностей нації та усвідомлення себе як суб'єкта своєї національної спільноти.

Література

1. Бойчук Г. Сутність, структура та психологічні особливості формування національного характеру особистості. // Історія в школі. 2015. №7-8. С.1–8.
2. Вишневецький О. Сучасне українське виховання: педагогічні нариси. Львів, 1996. 238 с.

3. Колоскіна О. А. Національні цінності як цільовий орієнтир розвитку свідомості та самосвідомості молодших школярів. // Педагогічні шляхи реалізації загальноєвропейських цінностей у системі освіти України. Харків: Стиль Іздат, 2017. С. 129–135.

4. Концепція формування національної свідомості, самосвідомості особистості // Освіта. 1998. 4-11 листопада. С. 7–9.

5. Чамата П. Р. Про природу та суть самосвідомості особистості. // Наукові записки НДІ психології. т. VI. Київ: Рад. шк., 1966. 238 с.

О. Є. Жеронкіна,
заступник директора КЗО «ДНРЦ№1» ДОР»»
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ОСОБЛИВОСТІ СТРУКТУРИ КОНТРОЛЬНО-ОЦІННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ШКОЛЯРІВ

За новою концепцією освіти поряд з виконанням традиційних завдань школа покликана створити умови для первісного становлення особистості дитини, виявлення й розвитку її здібностей, формування навчальної діяльності й пізнавальних інтересів. Орієнтація на особистість дитини актуалізує проблему визначення цілей і засобів педагогічного впливу, діагностики й прогнозування результатів на кожному етапі навчання в закладі освіти.

Характерною особливістю інноваційної освіти є надання пріоритету формуванню в учнів суб'єктної позиції, що виявляється в бажанні і здатності самостійно вчитися, критично мислити, опрацьовувати різноманітну інформацію, застосовувати нові знання на практиці, прагнути до самоосвіти і саморозвитку. Для досягнення навчальної самостійності, ініціативності і відповідальності учня, як показників суб'єкта учіння, особливе значення має контроль-оцінна самостійність дитини, тобто вміння самостійно контролювати і оцінювати свою діяльність, встановлювати і усувати причини труднощів у навчанні.

Розповсюдження явища оцінки в різних сферах діяльності людини спричинило те, що оцінка стала предметом науково-теоретичних і експериментальних досліджень у різних галузях знань: у філософії (Ю. Гранін, О. Панін), логіці (О. Івін), лінгвістиці (Н. Арутюнова, Є. Вольф, Т. Маркелова, М. Мініна), психології і педагогіці (Ш. Амонашвілі, Н. Батурін, Є. Заїка, А. Захарова, Г. Ліпкіна, Т. Матіс, В. Репкін, Г. Репкіна, Г. Цукерман). Будь-яка людина в процесі життєдіяльності постійно формує оцінки зовнішнього світу, самооцінки, рефлексивні оцінки, керовані оцінки, і, у свою чергу, постійно випробовує на собі вплив оцінок інших людей

Справжні досягнення в освітньому процесі, що мають вирішальне значення для майбутнього громадянина, можливі лише за умов зміцнення її самостійності, критичності до себе, перетворення розумних цілей дорослих у свої власні цілі. Тому в навчанні дітей педагоги зобов'язані не лише збагачувати їх певним обсягом знань, способів дій, а й формувати в них критичне ставлення до своїх можливостей, успіхів, навички контролю та оцінні вміння в освітньому процесі, що стає можливим при систематичному цілеспрямованому формуванні оцінної діяльності.

Думки про необхідність розвитку у дитини уважного оцінного ставлення до оточуючих її речей висловлював К. Ушинський. Першим й основним завданням виховання вчений наголошував підготовку людини до життя. Для цього необхідно, писав К. Ушинський, щоб діти були розумово розвинуті, морально удосконалені й фізично здорові, уміли оцінювати життєві ситуації [4, с. 223].

У дослідженнях, які розглядають процес оцінювання як узагальнене вміння, структура, звичайно, надається у вигляді конкретних дій, правил здійснення оцінювання; бачення оцінювання як складової контролю, що є завершальним етапом його здійснення, структура оцінювання подається як сукупність її суб'єкта, предмета та підстави оцінки. О. Дусавицький зазначає, що під суб'єктом оцінювання розуміється особа чи група осіб, що приписують цінність певному предмету через вираз даного оцінного судження; предметом оцінювання виступають об'єкти, яким присвоюються цінності або об'єкти, цінності яких зіставляються; як підстава оцінювання визначається те, з точки зору чого здійснюється оцінювання (почуття, відчуття, зразок (стандарт, ідеал), інша оцінка) [2, с. 23].

У теорії педагогічних систем склад структурних компонентів освітньо-пізнавальної діяльності теоретично й емпірично визначений і вважається постійним для всіх педагогічних систем та їх підсистем: суб'єкт і об'єкт діяльності, предмет діяльності, свідомі цілі діяльності та засоби їх досягнення.

Цілями оцінної діяльності школяра слід вважати оволодіння оцінними вміннями, сутність яких полягає у свідомому оволодінні прийомами оцінної діяльності. Як вказує В. Бербець, метою оцінної діяльності дитини є вибір з розмаїття цінностей тих, які для неї в даний момент є найбільш актуальними [1, с. 29]. З усвідомленням мети пов'язаний процес самосвідомості – процес пізнання, аналізу й оцінки суб'єктом своїх можливостей. Для особистості як суб'єкта діяльності, що мислить і діє, важливим є не тільки те, що вона хоче, але й те, що вона може, на що здатна. Отже, усвідомлення мети пов'язане з процесами самопізнання й самооцінки особистості, причому результатом процесу самопізнання є самооцінка індивіда, яка водночас діалектично пов'язана з індивідуальною самореалізацією.

Для успішного навчання необхідно заздалегідь закласти в нього еталон ступенів результату освітньо-пізнавальної діяльності, з яким учні постійно можуть співвідносити свої дії, які складаються з таких оцінно-контролюючих операцій: співвідношення об'єкта, кінцевого результату діяльності або результатів її окремих ступенів й операцій з еталонами, якими можуть виступати плани, схеми, зразки об'єктів і процесів, поняття, закони, правила, принципи, способи діяльності, точки зору, ідеали і т. ін.

Характерною рисою оцінного еталону виступає його суб'єктивізм: оцінка суб'єктивна, вона виражає суб'єктивну думку, судження про когось чи про що-небудь. Як зазначає Т. Токарська, кожна людина характеризується певною індивідуальною шкалою оцінок, за допомогою якої вона відображує навколишній світ: «унікальність і неповторність особистості, своєрідність стилю поведінки й спілкування в багатьох випадках визначається цією індивідуальною оцінною шкалою: тими еталонами, критеріями, ступенем поляризації оцінок та іншими параметрами шкали, які формують індивідуальний стиль особистості» [3, с. 9].

Регуляторами оцінної діяльності є цінності, пов'язані з певною сферою життєдіяльності. Ціннісна орієнтація – це емоційно засвоєна й інтегрована в мотиваційну структуру особистості соціальна цінність, пов'язана із

смыслеутворюючими мотивами особистості, лише за цих умов вона приймається індивідом і закріплюється в його свідомості.

Так, А. Дусавицький зазначає, що оцінка повинна виникнути за необхідністю, коли без неї неможливе вирішення навчальної задачі. На думку вченого, це повинно відбуватися в критичних точках – у точках зміни навчальних дій. Автор виділяє дві найбільш важливі критичні точки – момент переходу до оцінки й перехід до моделювання, при цьому побудова моделі навчальної задачі створює найбільш сприятливі умови для виникнення і формування спеціальної навчальної дії оцінки [2, с. 104].

На жаль, на практиці вчителі найчастіше користуються порівняльним способом оцінювання. Тим часом педагогу необхідно знати, що, виходячи з головної задачі формування навчальної діяльності, розвитку особистості учня, у своїй поточній роботі вчителю треба використовувати насамперед особистісний спосіб оцінювання навчальної роботи дітей, допомагаючи їм опанувати загальні способи дій, навички самоконтролю й самооцінки, заохочуючи їхню самостійність. При цьому, щоб учні мали ясний орієнтир у своїй самостійній діяльності, треба використовувати й нормативний спосіб оцінювання, даючи тим самим учням зримі, наочні зразки для їхньої роботи.

Порівняльним же способом оцінювання в явному вигляді учителю взагалі не слід користуватись, тому що цим породжується тривожність учня, знижується його самооцінка, виробляється комплекс неповноцінності. Таким чином, оцінювання результатів зовнішнього контролю повинне проводитись у поєднанні особистісного й нормативного способів. Учителю насамперед варто формувати у школярів здатність самому оцінювати себе, свої знання, дії, учинки, поведінку.

На нашу думку, усі пропозиції підвищення ефективності формування оцінної діяльності школярів матимуть впливове значення, якщо будуть застосовуватись в єдності. Кожний із зазначених шляхів формування оцінної діяльності школярів торкається лише деяких її аспектів і не має цілісного підходу до її формування

Готовність учня до внутрішньої змістовної оцінки своєї діяльності свідчить про розвиток рефлексивних здібностей, про вміння здійснювати так званий зворотний зв'язок, що дозволяє йому самому побачити причини свого навчального успіху чи невдачі, оцінити ступінь досягнення запланованого результату, співвіднести її із власними діями. Внутрішній зворотний зв'язок як здатність до рефлексії формується поступово, з різним ступенем успішності на різних вікових етапах. Учитель здатний зробити внесок у формування цієї важливої особистісної якості в учнів, і добре, якщо він це усвідомлює в якості однієї зі своїх найважливіших педагогічних задач. Педагогу варто заохочувати учня до висловлення власної думки з приводу окремих сторін освітнього процесу, але краще, якщо ці судження не будуть мати прямого оцінного характеру.

Необхідно пам'ятати, що здатності учнів до самоконтролю й самооцінки не можуть розвиватись незалежно від інших властивостей та якостей особистості, не можуть бути взаємозалежними з іншими компонентами

особистісної структури. Ці здібності насамперед пов'язані з розвитком інтелектуальної сфери й у цілому розумових здібностей, оскільки мова йде про осмислення наявної інформації про себе й інших людей, «здійснення» умовиводу про себе й інших людей. Крім того, здатності до самоконтролю й самооцінки обумовлюються і розвитком мотиваційної сфери учня, тому що спираються на потребу дитини у визнанні, повазі, самовдосконаленні, зацікавленість у високих оцінках оточуючих, її достоїнств та успіхів у навчальній діяльності.

Література

1. Бербець В. В. Поєднання форм і методів контролю навчальних досягнень учнів у процесі проектно-технологічної діяльності // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Науковий збірник. Вип.7. Київ: Міленіум, 2004. С.27–34.
2. Дусавицький О. К. Розвиток особистості навчальної діяльності: посібник. Харків, Ранок. 2008. 214 с.
3. Токарська Т. С. Формування адекватної самооцінки молодших школярів у процесі навчання та міжособистісного спілкування: посібник. Київ: Рад. шк., 1988. 18 с.
4. Ушинський К. Д. Вибрані педагогічні твори. У 2-х т./ Головний Ред. В .М. Столетов. Київ: Рад. шк., 1983. Т. 1. 448.с.

І. М. Зінченко,
вчитель англійської мови КГ № 32 КМР,
спеціаліст першої кваліфікаційної категорії

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Однією з найбільш сприятливих сфер застосування комп'ютера в навчальному процесі є іноземні мови. Вивчення іноземної мови покликане сформувати інтелектуальну освічену особистість, яка здатна і бажає брати участь у міжкультурній комунікації, здатну вирішувати, поставлені перед нею мовні завдання.

Дослідження процесу використання інноваційних технологій є досить актуальною проблемою. Початкова школа поряд із навчанням англійської мови має давати їй первинний мінімум навичок користування комп'ютером.

Застосування в педагогіці нових засобів навчання розглядали у своїх дослідженнях В. Безпалько, А. Нісімчук, І. Підласий, О. Пиян, І. Смолюк та інші вчені. Багато вітчизняних спеціалістів у галузі іноземних мов (С. Пейперт, А. Семенов, С. Симонович, М. Фролов, Б. Хантер) вважають, що впровадження інноваційних технологій доцільно вже у початковій школі, причому як інтегрований курс із навчальними предметами, зокрема, наприклад, поєднання інформаційних технологій із вивченням англійської мови.

Поява нових викликів часу змушує відповідати на них модернізацією шкільної освіти. Ці виклики породжують нові вимоги до освіти та її результатів і тому вимагають розробки нового покоління освітніх стандартів. Основна мета освіти – виховання, соціально-педагогічна підтримка становлення і розвиток високоморального, відповідального, творчого, ініціативного, компетентного громадянина України. Ефективність освітнього процесу повинна забезпечуватися інформаційно-освітнім середовищем – системою інформаційно-освітніх ресурсів та інструментів, що забезпечують умови реалізації основної освітньої програми освітньої установи.

Відомо, що інноваційний процес – це комплексна діяльність по створенню, освоєнню, використанню та розповсюдженню нововведень.

Для того, щоб викликати інтерес в учнів до вивчення іноземної мови вчителі повинні шукати нові, цікаві і результативні форми і методи навчання. І саме тут є треба розуміти, що підвищення ефективності навчання безпосередньо залежить від доцільності добору і використання різноманітних, найбільш адекватних навчальній темі методів навчання, а також від активізації всього навчального процесу.

Для успішного втілення інноваційних технологій у процес навчання іноземних мов слід урахувувати деякі чинники, що насамперед стосуються формування у здобувачів освіти комунікативної компетентності, здатності спілкуватися іноземною мовою у межах сфер, тем і ситуацій, використовуючи відповідний мовний і мовленнєвий матеріал. Зважаючи на вищезначене, В. Редько, перш за все, рекомендує звернути увагу на:

– уміння школярів засобами іноземної мови усвідомлювати зміст, способи життєдіяльності людей тих країн, мову яких вони вивчають, через ознайомлення з їх культурою, історією, традиціями та звичаями;

– формування переконань у важливості володіння іноземною мовою не лише як засобом міжкультурного спілкування, а й як механізмом досягнення порозуміння між націями і народами у різноманітних сферах життєдіяльності;

– усвідомлення ролі рідної мови і культури, зіставлення її з культурою інших народів [4, с. 29].

Щоб досягти успішних результатів у навчанні іншомовного спілкування, слід зрозуміти причини невдач, які трапляються в практиці викладання іноземних мов. Як правило, першопричиною є ігнорування психологічних механізмів пізнавальних процесів у навчанні іноземної мови. Наприклад, учні вивчають слова іноземної мови, запам'ятовуючи їх як переклад відомих їм слів рідної мови; або учні спочатку формулюють вислів рідною мовою, а потім перекладають його іноземною, намагаючись застосувати граматичні правила.

Якщо звернутися до висновків, зроблених ученими-психолінгвістами на основі багатьох досліджень про природу мовленнєвої діяльності, то можна відзначити, що всі спроби говорити «свідомо» іноземною мовою суперечать основам мовленнєвого процесу, який є автоматичним вираженням потоку думок. Як наголошують О. Горошкіна, О. Рудіна та О. Кузьмішина, це означає, що у природному усному мовленні для граматичного аналізу часу немає. Природне мовлення будь-якою мовою є процесом підсвідомим, тобто воно не може супроводжуватися граматичним аналізом [3, с. 126].

Якісна мовна підготовка учнів неможлива без використання сучасних інноваційних освітніх технологій. Сучасні інноваційні технології в освіті – це використання інформаційних та комунікаційних технологій у навчанні, проектна робота в навчанні, робота з навчальними комп'ютерними й мультимедійними програмами, дистанційні технології в навчанні іноземних мов, створення презентацій у програмному середовищі Microsoft PowerPoint, використання ресурсів всесвітньої мережі Інтернет.

Ці технології мають допомогти реалізувати особистісно-орієнтований підхід у навчанні, забезпечити індивідуалізацію та диференціацію навчання з урахуванням здібностей дітей, їхнього рівня знань.

На практиці досить ефективними є такі форми роботи: індивідуальна, парна, групова й робота в команді.

До сучасних технологій належить технологія співпраці, яку я активно впроваджую в освітній процес. Основна ідея полягає в створенні умов для активної спільної діяльності учнів в різних навчальних ситуаціях. Діти об'єднуються в групи по 3–4 особи, їм дають одне завдання, при цьому обговорюють роль кожного. Кожен учень відповідає не тільки за результат своєї роботи, але й за результат усієї групи. Тому слабкі учні прагнуть з'ясувати в сильних те, що їм незрозуміло, а сильні – щоб слабкі досконало розібралися в завданні. І від цього виграє весь клас, тому що спільно ліквідовують прогалини у знаннях.

Тому всі вправи й завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією (Information gap, choice, feedback). Для їх виконання учні потребуватимуть додаткової інформації, доклататимуть певних зусиль для її досягнення та в такий спосіб зможуть краще та ефективніше організувати свою діяльність.

Важливим засобом інноваційного навчання, на думку В. Бондаровської, є використання мультимедійного комплексу у складі інтерактивної дошки, персонального комп'ютера й мультимедійного проектора. Такий комплекс поєднує всі переваги сучасних комп'ютерних технологій і виводить процес навчання на якісно новий рівень [2, с. 51]. Завдяки наочності й інтерактивності мультимедійний комплекс дозволяє вчителю залучити весь клас до активної роботи.

Отже, мультимедійний комплекс надає унікальні можливості для роботи і творчості за значної легкості в управлінні. Необхідно зважати на важливий психологічний момент: у сучасних школярів удома є комп'ютери з численними іграми й телевізори, вони звикають сприймати це як щось звичайне. Можливості мультимедійного комплексу дозволяють переключити школярів на розуміння того, що відео та ігрові програми успішно використовуються для навчання, сприяють розвитку творчої активності, захопленню предметом, створенню найкращих умов для опанування навичок аудіювання і говоріння, що забезпечує, врешті-решт, ефективність засвоєння матеріалу на уроках іноземної мови.

О. Акмалдінова виділяє такі переваги інноваційних технологій навчання на уроках англійської мови:

- установа дружньої атмосфери і взаємозв'язків між учасниками спілкування;
- учні мають можливість бути більш незалежними й упевненими в собі;
- учитель заохочує учнів до співпраці, підбадьорює їх, вони не бояться припускатися помилок;
- учні мають можливість подолати страх перед мовним бар'єром;
- викладач не домінує;
- слабкі учні можуть отримати допомогу від більш сильних;
- учні можуть використовувати свої знання й досвід, набутий раніше;
- кожен учень, залучений до роботи, має певне завдання [1, с. 79–80].

Використання інноваційних технологій на уроках англійської мови дозволяє активно залучати здобувачів освіти у освітній процес, збільшує мотивацію навчання, стимулює творчу активність й сприяє розвитку особистості дитини, розширює можливості подання навчальної інформації, воно є найбільш ефективним і економним за часом, допомагає учням підготуватися до здачі тестів, екзаменів. Мультимедійний комплекс є потужним інструментом, який може бути пристосований для використання у вивченні іноземної мови з широким діапазоном тем.

Отже, навчання іноземних мов буде ефективним саме завдяки комплексному застосуванню засобів новітніх інноваційних технологій та залежить від здатності вчителя застосовувати гуманістичний підхід до

навчання, від розуміння необхідності відмовитися від авторитарного методу викладання.

Адже одна й та сама модель проведення уроків, не дає можливості дітям розкрити себе повністю, зупиняє розвиток творчого потенціалу навчання.

Література

1. Акмалдінова О. М. Лінгвосоціокультурний аспект навчання іноземним мовам. Нові технології навчання: наук.-метод. зб. / ред. кол. О. П. Гребельник [та ін.]. Київ, 2010. Вип. 61. С. 78–83
2. Бондаровська В. Діти та нові інформаційні технології: позитивні та негативні наслідки нової культури людського життя //Комп'ютер у школі та сім'ї. 2015. №1. С. 49 – 52.
3. Горюшкіна О. М., Рудіна О. М., Кузьмішина О. С. Формування мовної особистості учня Луганськ : СПД Резников В. С., 2008. 212 с.
4. Редько В. Інтерактивні технології навчання іноземної мови. Рідна школа 2011. №8–9. С. 28–36.

Т. П. Лисяк,
учитель початкових класів КГ №32 КМР,
Криворізької міської ради
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНИХ ПОЧУТТІВ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ В СУЧАСНОМУ ОСВІТНЬОМУ ПРОСТОРИ

Молодший шкільний вік має цілий ряд власних, притаманних лише йому психологічних і соціально-педагогічних характерних особливостей. Дитина стає членом шкільного і класного колективів, що вимагає від учня у побудові відносин молодшого школяра як з ровесниками, так і з дорослими підпорядковувати свою поведінку встановленим моральним нормам.

Основною метою початкової загальної освіти є всебічний розвиток та виховання особистості, яка б бажала і вміла вчитися, у якій були б сформовані повноцінні мовленнєві, читацькі, обчислювальні уміння і навички, уміння і навички здорового способу життя. За роки навчання в початковій школі учні набувають власний досвід культури спілкування; участі, співпраці і самовираження у різних видах навчальної діяльності; творчі підходи до виконання різних видів завдань.

Проблема формування у молодших школярів естетичних почуттів як універсальної виховної дії була предметом дослідження у психологічному (І. Бех, Л. Божович, М. Боришевський, М. Заброцький, І. Кон, О. Леонт'єв, В. Тугарінов, І. Тюріна) та педагогічному аспектах (І. Бех, І. Білецька, Г. Ващенко, О. Вишневський, М. Казакіна, В. Караковський, М. Сметанський, О. Сухомлинська, О. Рудницька та інші).

Теоретичні основи дослідження формування естетичних почуттів закладені в роботах з етики О. Дробницького, А. Гусейнова і ін.

Естетичне ставлення людини до світу формується та розвивається на протязі всього його життя. Разом із тим не всі його періоди рівноцінні для естетичного розвитку.

Ефективність процесу морального виховання значною мірою залежить від узгодження зусиль усіх виховних інститутів і, насамперед, школи та сім'ї. Зміст освіти нині не завжди будується з урахуванням наукових досягнень та принципів гуманізму.

Це веде до переосмислення ролі взаємодії школи та сім'ї в моральному вихованні учнів. Із зростанням вимог суспільства до особистості, до підвищення її моральної культури виникла необхідність широких досліджень розвитку та функціонування моральних ставлень. Це особливо важливо, коли йдеться про молодший шкільний вік, коли закладаються основи особистості.

Професійна компетентність учителя потребує постійного розвитку і удосконалення. Особливо актуальним це питання є у період діяльності, пов'язаної з реалізацією Концепції «Нова українська школа», підготовка вчителя до роботи в нових умовах.

Базовим принципом нової української школи має стати «педагогіка партнерства»: повага до особистості; доброзичливість і позитивне ставлення; довіра у відносинах, стосунках; діалог – взаємодія – взаємоповага є принципом соціального партнерства [5]. Все це передбачає й зміну традиційної ролі педагога.

Вчителі не рідко вимагають від дитини старанності і відповідальності, не проявляючи достатньої турботи про формування цих якостей. Завдання навчання і виховання, наголошує К. Міщенко, повинно полягати в тому, щоб упродовж перших років навчання дитини в школі навчити її свідомо керувати своєю поведінкою і сформуванню у неї необхідні для цього якості особистості, зокрема відповідальності [4, с. 24].

В естетичному вихованні особистості молодших школярів можуть використовуватися різні джерела, які створюють естетичне середовище в початковій школі, а саме: твори образотворчого мистецтва; музика, яка, відображаючи дійсність за допомогою мелодій, інтонацій, тембру, впливає на емоційну сферу дитини, на її поведінку; художня література, де головним виразником естетики є слово; театр, кіно, телебачення, естрада; природа, її краса в розмаїтті та гармонії барв, звуків та форм; факти та події суспільного життя; оформлення побуту.

Ефективне формування естетичних почуттів здобувачів освіти молодшого шкільного віку може відбуватися лише за певних умов, які розкривають сутність та специфіку даного процесу.

М. Генік вважає, що умови – це сукупність явищ внутрішнього і зовнішнього середовища, які ймовірно впливають на розвиток конкретного психологічного процесу; причому ці впливи опосередковані активністю особистості [1, с. 185].

На думку Д. Косенко, педагогічними умовами мають стати:

- створення естетичного середовища формування естетичних почуттів учнів початкових класів;
- створення інтелектуального простору поглиблення та систематизації естетичних знань та уявлень;
- розвиток психофізіологічної чутливості молодших школярів;
- використання можливостей навчання в початковій школі для формування естетичної активності учнів молодшого шкільного віку [3, с. 144].

Найбільш ефективно процес формування естетичних почуттів відбувається через різножанрове мистецтво, яке відображає дійсність в художніх образах і перетворює зовнішні культурні цінності в морально-естетичні надбання людини.

Декоративно-ужиткове мистецтво як невід’ємна частина всього народного мистецтва, своїм естетичним потенціалом, образним характером здатне впливати на духовний світ учнів, їх настрій, ставлення до навколишнього середовища, художньо й естетично формувати матеріальне оточення.

Принцип народності виховання є основою розвитку системи освіти і виховання у будь-якій країні. Ця система має будуватись у повній відповідності до особливостей і потреб своєї країни.

Створення інтелектуального простору поглиблення та систематизації естетичних знань та уявлень – полягає у тому, що формування естетичних почуттів спирається на розуміння законів та принципів краси, способів та засобів її створення.

Розвиток психофізіологічної чутливості здобувачів освіти молодшого шкільного віку створює підґрунтя дії перших двох умов, оскільки для розвитку естетичних почуттів та формування теоретичних знань щодо краси, її проявів у оточуючої дійсності потрібно розвивати у здобувачів освіти спостережливість, зорову пам'ять, просторові уявлення, кольоровий зір, художню уяву, образне мислення та тактильні й кінестетичні відчуття.

О. Савченко у своїх працях аналізує твори В. Сухомлинського і описує його погляди на створення з «школи радості». Адже, саме він звертав увагу на особливий вплив природи на почуття і поведінку людини. Приводив школярів у поле, гай, де вони можуть вчитися любити природу, бачити, переживати її красу [6, с. 4].

Для забезпечення самоорганізації естетичних почуттів здобувачам освіти молодшого шкільного віку важливо оволодівати способами їх виявлення. До таких способів відноситься: врахування власних емоційно-естетичних уподобань, прийняття ціннісно-орієнтаційних рішень, виявлення художньо-творчої активності.

Одним із ефективних засобів впливу на почуття дитини є емоційне забарвлення слова, яким багата дитяча художня література. Твори художньої літератури розвивають сприйнятливність, емоційність дитини, формують її суб'єктивний світ. У процесі сприймання твору дитина проживає певні події, тобто вона перевтілюється. Чим сильніші переживання, тим багатшими стають почуття. На цьому наголошувала М. Шевчук, вивчаючи особливості сприймання художніх творів та їх вплив на почуття дітей. Дослідниця акцентувала увагу, що діти орієнтуються передусім на емоційну виразність художнього тексту, що найкраще сприймається у виразному читанні дорослим, наприклад, вчителем чи вихователем [7, с. 60].

Таким чином, можна зробити висновок, що зачатки формування естетичних почуттів здобувачів освіти молодшого шкільного віку належать початковій школі та безпосередньо вчителю, а успішність освітнього процесу залежить від того, наскільки аргументовано, доцільно і майстерно він застосовує конкретні методи і засоби виховання.

Література

1. Генік М. Виховання духовно-моральних цінностей молодших школярів / Проблеми української народної педагогіки. Теорія і практика: зб. наук. ст. / редкол.: І. Ф. Миронюк та ін. Івано-Франківськ, 2015. С. 183–190.

2. Концепція Нової української школи URL: https://kremvo.ucoz.ua/NYIII/koncepcija_nush.ppt.pdf (дата звернення: 21.02.2023).

3. Косенко Д. Новий освітній простір. Мотивуючий простір: інформаційний посібник, 2019, 255 с. URL: <https://storage.decentralization.gov.ua> / (дата звернення: 20.01.2023).
4. Міщенко К. Л. Педагогічні умови виховання почуття відповідальності в учнів 1–4 класів // Педагогіка та психологія. Вип.24. Київ, 2015. С. 25–33.
5. «Професійне вдосконалення педагога у контексті концепції «Нової української школи». URI: <https://naurok.com.ua/> (дата звернення: 25.02.2023).
6. Савченко О. Школа культури – діалог з В. О. Сухомлинським. Початкова школа. 2016 № 12. С. 1–5.
7. Шевчук М. О. Технології в початкових класах загальноосвітньої школи: навчальний посібник. Ніжин. НДУ ім. М. Гоголя, 2019. 319 с.

Т. М. Лозовська,
вчитель початкових класів КГ №91,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

РОЗВИВАЛЬНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ТВОРЧОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Розбудова української системи освіти на засадах демократизації, гуманізації, цінності особистісного розвитку людини зумовлює особливу актуальність проблеми розвивального навчання школярів.

Актуальність реалізації технології продуктивного навчання молодших школярів зумовлена вимогами нового Держстандарту початкової освіти, а саме – формування суспільно активної, творчої, компетентної особистості, яка на відміну від людини-виконавця самостійно генерує нові ідеї, приймає нестандартні рішення. Для успішного майбутнього учням необхідно розвивати здатність долати життєві труднощі, сприяти саморозвитку особистості, яка буде контролювати власне і соціальне життя, брати на себе відповідальність за свої дії, захищати себе і свої життєві цінності, піклуватися про інших.

Особливу увагу питанню розвивального навчання приділено в наукових працях вітчизняних дослідників, таких як О. Комар, Г. Костюк, Н. Менчинська, І. Підласий та інші. У працях учених закладено основи дидактики початкової школи, визначено її цілі, вимоги до відбору змісту, методів навчання, ролі вчителів і учнів. Центральною ідеєю дидактичної спадщини цих учених є взаємозв'язок навчання і розвитку, який ґрунтувався переважно на принципах природовідповідного навчання і активної діяльності учнів. У теорію та практику розробки ідеї взаємозв'язку навчання і розвитку школярів кожен з цих педагогів уніс значний вклад.

Проблемі розвитку молодших школярів у навчальному процесі належало провідне місце у науковій і педагогічній діяльності українських педагогів, які відроджували національну школу у перші десятиліття ХХ століття. У педагогічній діяльності С. Русової, Т. Лубенця відбилися найкращі надбання гуманістичної педагогіки попередніх століть і особливо в реформаторський рух у зарубіжній педагогіці початку ХХ століття спираючись на ці ідеї і власні теоретичні і експериментальні дослідження, ці педагоги розробили теоретичні і практичні засади розвитку української початкової школи у нових соціальних умовах.

Сучасна школа – це простір життя дитини. Тут вона не готується до життя, а повноцінно живе, і тому вся діяльність навчального закладу повинна вибудовуватися так, щоб, зберігаючи здоров'я дитини, сприяти становленню особистості як творця і проектувальника власного життя, усвідомленого вибору особистого життєвого шляху.

Головні цінності освіти – дитина і педагог, здатний розвивати, захищати, розуміти, оберігати її індивідуальність. О. Савченко вважає, що не дитину треба пристосовувати до системи освіти, а школи до неї.

Основними завданнями загальноосвітньої школи є: всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства; розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей; збереження життя та зміцнення здоров'я дитини шляхом комплексного розв'язання педагогічних, медичних та соціальних завдань; врахування індивідуальних особливостей дітей у різні вікові періоди; виховання високих моральних якостей; формування ціннісних орієнтацій; задоволення інтересів і потреб дітей; розвиток у школярів бажання і вміння вчитися; виховання потреби і здатності до навчання упродовж усього життя; вироблення умінь практичного, творчого застосування здобутих знань та формування здорового способу життя [3, с. 836].

Поняття «розвивальне навчання» узагальнив В. Давидов. Він уважав, що у розвивальному навчанні дитина є повноцінним суб'єктом діяльності, в процесі якої дитина свідомо ставить цілі і завдання самозмінюватися і творчо їх досягає [1, с. 22].

Технологія розвивального навчання дозволяє організувати навчально-пізнавальну діяльність учнів за такими принципами, які дають змогу кожному працювати самостійно, опанувати узагальнені прийоми розумової діяльності, розвивати свої творчі здібності.

Суть технології розвивального навчання, зазначають М. Чепіль та Н. Дудник, полягає в тому, що учень самостійно обирає рівень опрацювання навчального матеріалу; завдання вчителя – визначити «зону найближчого розвитку» дитини і допомогти їй перейти на більш високий рівень розумових операцій, тобто забезпечити цей розвиток [5, с. 77].

Основною метою розвивального навчання є загальний розвиток учнів, перш за все розвиток інтелекту, розуму, волі, почуттів, формування активного, самостійного, творчого мислення учня, поступового переходу на цій основі до самостійного навчання, навчання вмінню вчитися, жити серед людей, формування творчої особистості.

В основі розвивального навчання лежить уявлення про розвиток дитини як суб'єкта особистісної діяльності. Тому головна мета вчителя – забезпечити розвиток, вивчити особисті навчально-пізнавальні можливості учня, визначити індивідуальні зони його найближчого розвитку та допомогти формуванню ще несформованих здібностей.

Передумовами розвивального навчання є можливість учнів самостійно або з допомогою вчителя осмислювати матеріал, творчо використовувати його в нестандартних умовах, свідомо запам'ятовувати для подальшого навчання.

Важливим компонентом навчальної діяльності за технологією розвивального навчання є навчальне завдання. Працюючи над ним, учень має знати, для чого він виконує завдання, які дії необхідні для його розв'язання, за яких умов їх можна виконувати, якими засобами при цьому користуватися.

І. Підласий визначив наступні критерії реалізації розвиваючого навчання на уроці:

- постановка перед учнями мети їх розвитку (загальної психіки, інтелекту, інтересу, емоції, волі, здібностей);
- наявність прийомів для активізації сприймаючої пізнавальної діяльності дітей;
- визначення обсягу інформації для запам'ятовування (орієнтованого на текст чи вибіркового), збереження і відтворення матеріалу;
- наявність прийомів для розвитку мислення, порівняння, узагальнення, синтезу, класифікації, систематизації;
- керування інтелектуальною увагою учнів;
- збагачення мови учнів (нові слова, поняття, терміни);
- використання завдань підвищених труднощів;
- використання прискореного темпу навчання для розвитку дітей;
- дослідження, використання та контроль за актуальною та потенційною зонами розвитку дітей;
- використання вчителем колективних міркувань учнів;
- оцінка вчителем розвитку дітей (слова, оцінки, тести) [2, с. 101].

Виходячи із сказаного, маємо підставу вважати, що провідним завданням учителя на розвивальному уроці є формування в учнів навчально-пізнавальної активності.

Інтерес у навчанні є своєрідним епіцентром активізації навчання, розвитку. Важливою проблемою сучасної школи є формування творчої активності учня. Для вчителя важливо зробити навчальний процес творчим, осмисленим, активізувати всю пізнавальну діяльність школярів.

Розвиток творчих здібностей необхідно розпочинати з ранніх років, враховуючи наявні нахили дитини. Чим раніше починається розвиток здібностей, талантів, тим більше шансів на їх розкриття. У дитячому віці учень більше здібний до творчості, ніж у зрілому, тому що на нього не впливають різного виду стереотипи. Тому, перед вчителем стоїть завдання не тільки повідомити матеріал і перевірити знання, а виявити досвід учнів щодо викладеної вчителями інформації.

Г. Станіславська зазначає, що найголовніше завдання вчителя в будь-якій ситуації – створити творчу атмосферу, більше того, педагог повинен розуміти психологічну сутність цього процесу. Це насамперед не насильне навчання, а заохочення до пізнання, повага інтелектуальної сили дитини.

На уроках розвивального навчання в початкових класах вчитель – не «носії інформації», а друг, цікавий співрозмовник, який весь час прагне, щоб діти «відкривали нове» [4, с. 23].

Таким чином, розвиток творчих здібностей необхідно розпочинати з ранніх років, враховуючи наявні нахили дитини. Чим раніше починається розвиток здібностей, талантів, тим більше шансів на їх розкриття.

Ефективність розвивального навчання підвищується внаслідок використання на уроці проблемного викладу навчального матеріалу, частково-пошукового і дослідницького методів навчання. Сприяють розвиткові учнів самостійна робота, робота з книжкою, самостійне виконання письмових вправ, написання творів, спостереження тощо.

Література

1. Енциклопедія педагогічних технологій та інновацій / Автор-укладач Н. П. Наволокова. Харків: Вид. група «Основа», 2011. 176 с.
2. Підласий І. П. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя Харків: Основа, 2010. 158 с.
3. Савченко О. Я. Особистісно-орієнтоване навчання: енциклопедія освіти. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
4. Станіславська Г. П. Розвиток творчих здібностей школярів: посібник. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2007. 64 с.
5. Чепіль М. Н., Дудник Н. З. Педагогічні технології: навч. посіб. Київ: Академвидав, 2012. 224 с.

В. В. Маляренко,
вчитель початкових класів КГ №49 КМР,
спеціаліст першої кваліфікаційної категорії

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

Проблема патріотичного виховання підростаючого покоління має сьогодні особливу значимість. Побудова в Україні громадянського суспільства, динамічний розвиток країни залежить від зусиль дієздатних і відповідальних людей, які люблять свою Батьківщину, здатних відстоювати її інтереси, піклуються про неї. Виховання громадянина-патріота сьогодні – є запорука гарантованого майбутнього для всього українського суспільства. Виховання патріотизму починається ще у закладі освіти, безпосередньо з молодших школярів, які вже з дитинства розуміють поняття мир та війна, оборона держави, ворог, любов до Батьківщини, мужність, військовий обов'язок.

На важливості виховання патріотизму підростаючого покоління наголошувалося ще в працях класиків педагогічної науки, зокрема: Г. Ващенко, Б. Грінченка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського, Г. Чепіги та ін.

Сучасна вітчизняна педагогіка вважає провідним завданням дослідження проблеми патріотичного виховання школярів яке ґрунтується на концептуальних положеннях національної освіти та виховання та фундаментальних працях у галузі національної системи виховання. Серед наукових робіт останнього часу, що мають відношення до проблеми визначення понять «патріотичне виховання», «патріотизм» можна виділити дослідження сучасних вчених-педагогів: А. Алексюка, І. Беха, О. Вишневського, П. Кононенко, А. Погрібного, М. Стельмаховича та ін.

У сучасній філософській, політичній та педагогічній літературі патріотизм трактується як глибоке громадянське почуття, змістом якого є усвідомлення своєї причетності до культури свого народу, його історії та традицій, вболівання за його майбутнє, любов до свого народу, до Батьківщини.

Новий тлумачний словник української мови визначає патріотизм як «любов до своєї батьківщини, відданість своєму народові, готовність для них на жертви і подвиги» [4, с. 223].

Змістом патріотичного виховання, на думку І. Демидової, є любов до Батьківщини, відданість Батьківщині, гордість за її минуле і сьогодення, готовність служити її інтересам і захищати її. Важливо, щоб кожен навчальний заклад став для дитини осередком становлення громадянина-патріота України, готового брати на себе відповідальність, самовіддано розбудовувати країну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну безпеку, сприяти єдності української політичної нації та встановленню громадянського миру й злагоди в суспільстві [2, с.1–2].

Враховуючи нові суспільно-політичні реалії в державі, зазначають О. Ковальчук, В. Довбищенко та Т. Шалда, саме заклад освіти повинен стати осередком становлення громадянина-патріота України, виховувати у молодого покоління високу патріотичну свідомість, почуття вірності, любові до Батьківщини, турботи про благо свого народу, готовності до виконання громадянського і конституційного обов'язку із захисту національних інтересів, цілісності, незалежності держави [3 с. 4].

Для морального розвитку дитини цей вік особливо важливий тому, що засвоюється досвід, форми поведінки старших поколінь; формується певне ставлення до оточення, до себе; розвивається дружба, товаришування, взаємодопомога, любов до батьків, до вулиці, школи, рідного міста, природи тощо. На основі цього досвіду дитина починає виявляти самостійність, свідомість у ставленні до навколишнього світу та людей, до моральних норм суспільства. В силу вікових та психологічних особливостей життєвий та моральний досвід у ставленні до суспільства, до Батьківщини, до своєї країни обмежений. Тому саме в цьому віці необхідно закладати основи патріотичного виховання, які стануть фундаментом громадського становлення особистості.

На думку І. Беґа та К. Чорної, патріотичне виховання також передбачає «широкі знання конституційних і правових норм, державної політики, сформованість патріотичних думок та дієвих заходів з відстоювання національних форм життєдіяльності і поведінки в усіх сферах суспільного життя» [1, с. 13].

Патріотичні почуття в дітей молодшого шкільного віку не виникають самі. Вони є результатом цілеспрямованого виховного впливу на дитину ідеології, політики, мистецтва, суспільного устрою, виховної роботи сім'ї, школи та позашкільних закладів.

Метою патріотичного виховання є поглиблення й розширення знань про український народ та Україну, формування практичних навичок і світоглядних переконань, розвиток почуття патріотизму.

Важливою є роль сім'ї у формуванні народної моралі. Мораль української сім'ї та всього народу – це совісність, гідність, правдивість, справедливість, чесність вчинків, чистота помислів, душевність тощо. Сімейна та народна мораль краще засвоюється в процесі трудової діяльності, побуті, дотриманні традицій, звичаїв, обрядів, які мають міцне історичне коріння та передаються з покоління в покоління.

У сім'ї необхідно виховувати дитину на історичному минулому України, на бойових та трудових подвигах українського народу та членів родини зокрема. Дітей потрібно вчити шанувати рідних і знайомих – ветеранів війни та праці, поважати трудові й бойові нагороди. Визначне місце в сім'ї має належати Дню пам'яті загиблих воїнів, тому що це свято формує готовність продовжувати справи, заповіти батьків та дідів. У ході підготовки та відзначення цього дня формується історична пам'ять, зміцнюється спадкоємність поколінь, утверджується безперервність гуманістичних традицій народу, вічність буття нації.

У загальному можна виділити такі умови ефективності патріотичного виховання здобувачів освіти:

- 1) врахування вікових і психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку при виборі форм, методів та засобів патріотичного виховання;
- 2) взаємозв'язок навчальної та позакласної роботи;
- 3) взаємозв'язок родини і школи;
- 4) підсилення патріотичних почуттів дослідницькою і творчою діяльністю учнів, за допомогою шкільних музеїв, бібліотек та ін. [5].

У вихованні молодших школярів великої уваги потребує формування патріотичних рис їхнього характеру: навичок поведінки, витривалості, чуйності, доброти й милосердя, вміння долати труднощі, вироблення цілеспрямованості й стійкості уваги, організованості, ощадності, хазяйновитості. Т. Штефан наголошує, що у цьому ж руслі не менш важливе значення має вироблення духовно-моральних та вольових рис: патріотизму, працьовитості, розумної ініціативи, відповідальності, національної свідомості, рішучості й наполегливості, сумлінного ставлення до навчання, охайності, дисциплінованості, згуртованості, чесності, людської гідності, скромності, взаємної пошани й терпимості, осудливого ставлення до егоїзму, неробства [6].

Виходячи з цього, виховання патріотизму повинно розпочинатися з сім'ї і продовжуватися в школі, так воно матиме ефективний характер. Патріотичне виховання поєднує в собі любов до Батьківщини, готовність служити її інтересам, виконувати конституційні обов'язки щодо захисту своєї країни, а так само це природна прихильність до свого народу, рідним місцям, мови, національних традицій.

Проблема виховання патріотизму має бути стрижнем усієї освітньої роботи з молодшими школярами, оскільки ми повинні виховати особистість, яка сумлінно виконує громадські обов'язки, має почуття гордості за свою державу, любить рідних та близьких людей, усвідомлює соціальні проблеми українського народу та своєї Батьківщини.

Таким чином, правильно організоване патріотичне виховання формує повноцінну особистість, суверенну індивідуальність, яка цінує свою громадянську, національну й особисту гідність, совість і честь. А саме тому український патріотизм повинен стати провідною виховною ідеєю сучасної початкової школи, що реалізується в урочній та особливо в позаурочній діяльності.

Література

1. Бех І. Д., Чорна К. І. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді. Київ, 2014. 29 с.
2. Демидова І. Ю. Національно-патріотичне виховання молодших школярів // Позакласний час. 2018. №21. С.1–2 (вкладка).
3. Ковальчук О. В., Довбищенко В. І., Шалда Т. В. Основи формування національно свідомих громадян // Початкова школа. 2009. № 3. С. 4–5.
4. Новий тлумачний словник української мови. У 4-томах / уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ: Аконт, 1999. Т. 3. С. 223.

5. Педагогічні умови ефективного розвитку патріотичних почуттів у молодших школярів. // Інноваційний досвід педагогів дошкільної та початкової освіти Житомирщини. URL: http://eprints.zu.edu.ua/13497/1/Melnyk_Rudnytska_2012.pdf. (дата звернення 15.01.2023).

6. Штефан Т. О. Національно-патріотичне виховання молодших школярів URL: https://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/58022/ (дата звернення 03.02.2023).

Н. В. Манагарова,
вчитель початкових класів КГ №73 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

ПРОБЛЕМИ ПЕДАГОГІЧНИХ КОМУНІКАЦІЙ МІЖОСОБИСТІСНОГО СПІЛКУВАННЯ

Сучасний стан освіти характеризується тенденцією гуманізації навчання. Цей процес проявляється насамперед у встановленні суб'єктно-суб'єктних відносин, тобто учень розглядається не як об'єкт для педагогічних впливів, а як суб'єкт зі своїм внутрішнім світом, системою цінностей, індивідуальними особливостями, об'єктом є педагогічні комунікації.

У наш час у системі освіти відбувається гуманізація навчання і шкільного життя загалом. Цей процес визначено як мету і стратегію діяльності закладу освіти. У Державному стандарті початкової освіти зазначається, що зміст освіти та організація її освітнього процесу мають постійно оновлюватись «відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досліджень». У цьому ж документі сказано, що «мета державної політики, щодо розвитку освіти полягає в створенні умов для розвитку особистості і творчої самореалізації кожного громадянина України» [2].

Емоційно-комунікативну сторону навчальної взаємодії аналізують у своїх працях Л. Жарова, В. Котов, М. Седова та ін. Як соціально-психологічний процес розглядають співробітництво з дітьми М. Вейт, Б. Огаянц. Позиція дорослого у співробітництві з дітьми представлена як прояв педагогічної творчості в роботах І. Демакової, М. Никандрова.

У сучасній психологічній і педагогічній літературі є багато досліджень, які стосуються проблем становлення творчої особистості педагога, виховання готовності до творчої діяльності (В. Бондар, Ф. Гоноболін, В. Загвязинський, І. Зазюн, І. Каневська, Н. Кичук, Б. Кобзар, Н. Кузьміна та ін.).

Результати цих досліджень починають впроваджуватись у педагогічну практику й у практику підготовки педагогів до роботи з розвитку творчої особистості учня (А. Гін, О. Громова, В. Давидов, С. Сисоева та ін.).

Питання про те, які риси особистості повинен мати вчитель, налаштований на творчий розвиток учнів, продовжує бути актуальним. Його актуальність посилюється ще й тим, то реалізація творчо орієнтованого освітнього процесу потребує організації навчання як фасилітаційної взаємодії його учасників, тобто заміни традиційної педагогічної позиції вчителя на фасилітаційну (А. Маслоу, М. Кларін, Б. Матюнін, К. Роджерс та ін.).

Первинним у спілкуванні є матеріальне: довкілля, а також світ живих людей, умови діяльності, в які включене спілкування, ситуація і засоби спілкування. Матеріальне у спілкуванні визначає ідеальне (психічне): мету, мотиви, плани, програми, а також думки, почуття, засоби, прагнення, психічний стан учасників спілкування. Психологічні сторони спілкування

можна зрозуміти лише на підставі аналізу конкретних проявів матеріальної сторони спілкування.

Л. Савенкова звертається до категорії спілкування у зв'язку з проблемами формування людини як особистості, як суб'єкта діяльності, виховання індивідуальності. Особливою і головною характеристикою спілкування як специфічного виду діяльності, на думку Л. Савенкової, є те, що через нього людина будує свої стосунки з іншими людьми [6, с. 96].

Розглядаючи спілкування як один з головних різновидів діяльності людини, Н. Головаха та Н. Паніна трактують його як своєрідний сплав суспільного та індивідуального в соціальному житті людини. Ними виявлені та простежені основні напрями впливу спілкування на формування психічного світу людини і поставлена проблема вивчення залежностей, які пов'язують зовнішні і внутрішні характеристики з проявами психіки людей, що беруть участь у спілкуванні [1, с. 38].

Г. Мачугська відзначає, що цей процес може виступати в один і той же час і як процес взаємодії людей один до одного, і як процес їх взаємного впливу один на одного, і як процес їх взаємного переживання і взаєморозуміння один одного [3, с. 13].

Діяльність людини, її поведінка завжди викликають позитивне або негативне ставлення до неї. Ставлення до дійсності відображується в мозку й переживається як задоволення або незадоволення, радість, сум, гнів, сором.

Молодші школярі завжди прагнуть, усвідомлюючи або погано усвідомлюючи це, зайняти у стосунках з іншими людьми певний статус – у сім'ї, у школі і т.д. І якщо цей статус їх задовольняє, то вони намагаються всіяко затвердитися. Емоційні можуть бути різні як по суті самої емоції, так і за формою її виразу.

Змінивши провідний вид діяльності з ігрової на учбову, у дитини змінюється емоційний стан. Це відноситься до її загального емоційного тону і до зміни настроїв і душевних станів. Виникають нові емоційні зв'язки, нові ставлення до багатьох явищ суспільного життя, до поведінки людей. На основі цих нових ставлень виникають і закріплюються нові види переживань, народжується емоційне ставлення до того, що раніше було байдуже дитині. Перш за все, у молодшого школяра виникає безліч гострих переживань у зв'язку з його взаємостосунками із значущим дорослим – вчителем.

Переживання, що виникають на основі уявлення про те, як до нього ставиться вчитель. Школяреві доручають і довіряють такі завдання, які не давали йому раніше, від нього вимагають прояву дисциплінованості в поведінці, а призводить до того, що створюються нові об'єктивні взаємостосунки з дорослим. А це, в свою чергу, змінює його емоційне життя. З'являються нові переживання, виникають нові задачі і цілі, народжується нове, емоційне ставлення до низки явищ дійсності, які залишали дошкільника абсолютно байдужим.

У дітей молодшого шкільного віку виникають нові, дуже значущі соціальні зв'язки: перш за все з вчителем, а потім з колективом класу, а через деякий час зі всією школою як установою. Поява нових вимог до поведінки в

класі, поява вимог до її освітньої діяльності – вчитися, виконувати завдання разом зі всім класом, готувати домашнє завдання, бути уважним до пояснень вчителя міняє її самопочуття і стає могутнім чинником, який впливає на її переживання.

Спілкування, як правило, включене в практичну взаємодію людей (спільна праця, навчання, колективна гра) і забезпечує планування, здійснення і контроль їхньої діяльності. Разом з тим спілкування задовольняє особливу потребу людини в контакті з іншими людьми і пов'язане з виникненням почуття радості. Прагнення до спілкування нерідко посідає значне, а то й провідне місце серед мотивів спільної практичної діяльності.

Змістом спілкування є наукові та побутові знання, навички та уміння, сама людина (її зовнішній вигляд, особливості характеру, манера поведінки тощо) або ж колективне розв'язування якогось завдання, діяльність. Ставлення та стосунки, які наповнюють спілкування, надають йому своєрідності, певного емоційного забарвлення, диктують засоби, манеру спілкування. Від того, які складаються стосунки, залежить уся система спілкування особистості. Конкретних тем для спілкування в кожного безліч, і чим різноманітніші вони, чим ширше коло спілкування людини, тим багатша і змістовніша сама особистість. Проте факт мовчання людини не є «неспілкуванням», оскільки її мовчання для оточуючих є красномовним, комунікативним сигналом. Окрім того, в цей час людина мислить, а це вже контакт з уявним співрозмовником.

Один з провідних американських психологів і педагогів К. Нор, сумуючи особисті якості, необхідні для ефективної педагогічної діяльності, виділяє наступні:

- прагнення до максимальної гнучкості;
- здібність до емпатії, тобто розуміння почуттів інших; вміння надати особистісного забарвлення викладанню [4, с. 55].

Володіючи теоретичними знаннями про види та стилі педагогічних комунікацій у процесі освітньої діяльності й застосовуючи їх на практиці, вчитель може підвищити рівень товариськості свій і учнів, який сприятиме формуванню особистості молодших школярів.

Ставлення до учня формується під впливом існуючих уявлень про образ учнів, які «приймаються» і не «приймаються».

Відсутність позитивного ставлення вчителя до учня робить вплив на формування емоційного неприйняття особистості вчителя у молодшого школяра.

Таким чином, спілкування між учнем і вчителем ми розглядаємо не тільки як взаємодію, але і як взаємовплив один на одного.

Ставлення вчителя є пріоритетним у формуванні системи взаємовідносин «вчитель – учень». Діти які не приймаються вчителем, в більшості випадків теж не приймають педагога, і навпаки, позитивне ставлення вчителя викликає ухвалення його особистості з боку учня. Дитина спочатку безумовно приймає вчителя, авторитет якого незаперечний. А вчитель, через своє емоційне ставлення, запускає механізм ухвалення,

емоційного задоволення або незадоволення учня від взаємодії в освітній діяльності.

Спілкування як процес взаємодії значно ширший: спілкування безпосередньо в групах – міжгрупове, в колективі – міжколективне. Але тільки в процесі взаємодії людини з людиною, групою, колективом реалізується вимога особистості в спілкуванні.

Розглядаючи особисті якості, необхідні для ефективної педагогічної діяльності, виділяють наступні: прагнення до максимальної гнучкості; здібність до емпатії, тобто розуміння почуттів інших; вміння надати особистісного забарвлення викладанню. Пропонують наступні типові риси, які повинні бути притаманні вчителю як професіоналу: істинні професіонали культивують теплі, емоційно забарвлені взаємовідносини з учнями; при яких би то не було несприятливих обставинах володіють ситуацією, уміючи за допомогою гумору, забави розрядити обставини, загрожуючи неприємними наслідками; свій предмет викладають з ентузіазмом і фантазією – завжди зібрано, цілеспрямовано, виключаючи непродуктивну трату часу на уроці; професійно діючі вчителі послідовні в своїх вимогах, справедливі, ставляться до дітей поважно і рівно.

Отже, система взаємостосунків на рівні «вчитель – учень» ставить перед вчителем низку вимог для організації активного спілкування яке обов'язково відбувається на суб'єкт-суб'єктному рівні, тобто є особистісно-зорієнтованим.

Література

1. Головаха Є. І., Паніна Н. В. Психологія людського взаєморозуміння: посіб. Київ: Наука, 1989. С. 32–40.
2. Державний стандарт початкової освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. №87. – 37 с. URL: <https://zakonodavstvo.com/kabineta-ministriv-postanovi/postanova-vid-lyutogo-2018-pro-zatverdjennya326083.html> (дата звернення 26.12.2022).
3. Мачуська Г. М. Формування культури спілкування суб'єктів навчально-виховного процесу. // Педагогіка і психологія. 2007. №3. С.12–14.
4. Нор К. Ф. Використання американського досвіду формування комунікативних умінь майбутніх учителів // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Т. 28. Вип. 15. Педагогічні науки. Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2013. С. 54–58.
5. Савенкова Л. Комунікативність учителя. // Педагогіка толерантності. 2007. №1. С. 94–100.

Н. О. Москалець,
учитель початкових класів КГ №125 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

ФОРМУВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ СТІЙКОГО ІНТЕРЕСУ ДО УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Проблема стимулювання інтересу учнів є однією з головних проблем сучасної школи. Це пов'язано зі змінами в суспільстві, особливо в системі освіти. В інформаційному суспільстві вчителі повинні працювати з учнями над пошуком нових форм роботи для стимулювання їхнього пізнавального інтересу. Інтерес відображає особисте ставлення учня до знань у сфері пізнавальної цінності. Він є частиною об'єктивного природного процесу навчання, активного пізнавального процесу, важливим фактором пізнання, що вимагає активного навчання.

Під час вивчення української мови здійснюється практична підготовка молодших школярів на основі поглиблення та закріплення набутих мовних знань, опанування матеріалом та творче застосування набутих знань під час розв'язання завдань, закладених у новій програмі з української мови в початкових класах.

М. Вашуленко вважає, що має здійснюватися опора на теоретичні знання, отримані в процесі навчання та особистий досвід діяльності при поетапному формуванні системи знань, умінь, навичок, які забезпечують високі результати готовності навчання у початковій школі.

А. Зимульдінова, М. Проць розкривають взаємозв'язок у вивченні мовних явищ і мовленнєвих умінь учнів молодшого шкільного віку.

О. Чепка розглядає процес нарощування знань, умінь і навичок на етапі вивчення нового матеріалу, Кожен з наступних етапів базується на змісті теоретичної і практичної підготовки попереднього, включає в себе в якості вихідних попередніх теоретичних знань і практичних умінь і навичок учнів.

Основне призначення української мови як освітньої галузі «Мови і літератури» – сприяти в оволодінні учнями всіма видами мовленнєвої діяльності, основами культури усного і писемного мовлення, базовими вміннями і навичками використання мови в різних сферах і ситуаціях. Стратегічно важливою для мовного компонента є комунікативна компетентність, яка є невід'ємною складовою структури змісту сучасної освіти.

У Державному стандарті загальної початкової освіти закладена основна ідея – єдності мовної освіти і мовленнєвого розвитку молодших школярів [2].

Соціокультурна змістова лінія передбачає включення тематичних груп слів – назв предметів і реалій матеріальної та духовної культури українського народу. Усталені вирази, українські народні прислів'я, приказки, загадки, лічилки, скоромовки, пісні, казки, легенди тощо як відображенням народного досвіду, українського характеру» [4, с. 266].

У процесі навчання мають розширюватися функції мовлення молодших школярів, що сприяє засвоєнню мови й мовлення на якісно вищому рівні. Провідним у їхній діяльності стає монологічне мовлення, яке більш складне порівняно з діалогічним. Коли діалог – це, по суті, ланцюг реплік, то монолог – система думок, втілених у словесну форму. О. Савченко наголошує – «Програмою передбачено, що під час діалогу міміка, жести, репліки співбесідника допомагають дитині правильно побудувати фразу, доповнити те, що виражено неточно, внести пропущене. Спілкуючись, учень оволодіває різними способами – стимулами коригування власного мовлення» [5, с. 4].

Актуальним у педагогічному процесі є використання методів і прийомів, що допомагають формувати у школярів навички самостійного здобуття нових знань, збирання необхідної інформації, вміння мислити, робити висновки. Тому зросла потреба у використанні нових технологій, що дають можливість зацікавити школярів, донести їм матеріал так, щоб вони легше сприйняли та зрозуміли його.

На уроках рідної мови у школярів не тільки поповнюється запас спеціальних знань з фонетики і граматики, збагачується їхній словниковий запас, виробляються навички усного й писемного мовлення, а й поглиблюються уявлення учнів про навколишній світ. При впровадженні інноваційних технологій учні краще засвоюють новий матеріал, активізується учнівська пізнавальна діяльність.

На сучасних уроках української мови та читання у початковій школі використовують такі основні інноваційні технології: технології інтерактивного навчання, ігрові технології, технологія особистісно-орієнтованого навчання, проектні технології, технології проблемного навчання, інформаційно-комп'ютерні технології і ін.

Для того, щоб підняти якість навчання української мови в початкових класах, учителям потрібно застосовувати добір таких методів і прийомів навчання, щоб учні оволоділи мовними знаннями та мовленнєвими вміннями. Серед таких методів виділяються спостереження за мовним матеріалом, різні типи розповіді, евристичні бесіди тощо. А для формування мовленнєвих умінь найкраще підходять дидактичні мовні ігри та мовленнєві ситуації, у яких учень розкривається, відчуває себе комфортно, може висловитися на будь-які життєві теми, близькі його досвідові.

Наявність вміння самостійно вчитися програмує індивідуальний досвід успішної праці учня, запобігає перевантаженню, сприяє пізнавальній активності, ініціативі, раціональному використанню часу та засобів учіння. Не менш важливо, що людина, яка звикла самостійно вчитися, не губиться в новій пізнавальній і життєвій ситуаціях, не зупиняється, якщо немає готових рішень, не чекає підказки, а самостійно шукає джерела інформації, шляхи розв'язання, бо вміння вчитися змінює стиль мислення та життя особистості.

Через те що діяльність пов'язана зі знаннями, вчитель має усвідомлювати, що учні можуть успішно оволодіти знаннями тільки за умови адекватної організації їх діяльності, не тільки діяльності репродуктивного рівня, але й конструктивного і творчого. Серед провідних сучасних функцій

учителя нині відзначають управлінську та організаторську функції, що чітко віддзеркалює пріоритети – організувати навчальну діяльність учнів та вміло управляти нею. Дуже важливим фактором успішного оволодіння знаннями виступає також опора на власний досвід учнів, залучення вже набутих ними знань та відомих їм способів діяльності.

Залучаючи учнів до спільної діяльності, спонукуючи бути їх не лише спостерігачами, а активними учасниками тих процесів, які лягли в основу викладання предмета, учитель готує школярів до життя в суспільстві, виховує в них здатність до пізнання світу й самого себе, до творчої праці, до взаємодії з іншими людьми.

У процесі оволодіння новими знаннями людина обов'язково використовує те, що їй вже відомо, ґрунтується на власному досвіді. Чим активніше вчитель буде залучати досвід своїх учнів, тим краще вони засвоюють предметний матеріал, тим міцнішими і життєвішими будуть їх знання.

Учитель має бути зараз не транслятором інформації, а організатором спрямованої на розв'язання навчальних завдань діяльності учнів. А. Зимульдінова, М. Праць зазначають: «Як би активно не прагнув учитель викладати свій предмет, якщо при цьому він не забезпечив активну діяльність учнів, її мотивацію й організацію, процес навчання фактично не функціонує в зв'язку з відсутністю дидактичної взаємодії між носієм інформації (учителем) та її споживачем (учнем)» [3, с. 24].

В основі компетентнісного підходу до навчання української мови та літератури дитиноцентрована освітня модель, що базується на компетентнісно орієнтованому змісті шкільної освіти. Це сприяє успішному входженню української молоді в сучасне суспільне життя, що висуває вимоги особистості мати такі характеристики, як мобільність, адаптивність, спроможність навчатися упродовж життя, толерантність, критичне мислення та опанування інформаційно-комунікаційними технологіями.

Отже, закономірною є зміна акцентів і в учнівській діяльності – вона має бути активною, передбачати самостійну та самоосвітню роботу. «Чим різноманітнішою є навчальна діяльність, тим більшою розвивальною функцією наповнюється учіння», наголошує М. Вашуленко [1, с. 114]. Тільки за таких умов можна досягти компетентності учнів як інтегрованого результату навчання.

Отже, оволодіння учнями змістом з мови та мовлення, закладеним у нових програмах, добір учителем різноманітних методів і прийомів роботи з мовним та мовленнєвим матеріалом сприятиме удосконаленню якості навчання молодших школярів. А використання інноваційних технологій на уроках української мови в початковій школі – це засіб для досягнення такої атмосфери в класі, яка сприяє співробітництву, порозумінню й доброзичливості, дає можливість дійсно реалізувати особистісно-орієнтоване навчання.

Література

1. Вашуленко М. С. Українська мова і мовлення в початковій школі. Методичний посібник. К.: Освіта. 2006. 268 с.
2. Державний стандарт початкової освіти (документ). ПОСТАНОВА від 21 лютого 2018 р. № 87. Електронний ресурс. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-п#Text> (дата звернення: 21.02.2023).
3. Зимульдінова А. С., Праць М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тексти лекцій. Дрогобич: ДДПУ, 2007. 70 с.
4. Методика навчання української мови в початковій школі /За ред. М. С. Вашуленка. Київ: Літера ЛТД, 2011. 364 с.
5. Савченко О. Я. Компетентнісна спрямованість нових навчальних програм для початкової школи. // Початкова школа. 2012. № 8. С. 1–6.

Р. А. Поліщук,
учитель початкових класів КГ № 34 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

Формування уміння вчитися це проблема яка обумовлена зростанням потоку інформації, швидкою зміною та необхідністю сучасної людини оперативно опрацьовувати її. Уміння вчитися виробляється в практиці навчальної діяльності учнів, уміло керованої вчителем. В таких умовах перед педагогами постає завдання зосереджувати увагу учнів на засвоєнні часто не пов'язаних між собою фактів, на самостійному відборі інформації, критичному її осмисленні та інших складових.

Вивченням уміння вчитися, як ключової компетентності молодших школярів займалися Я. Кодлюк, О. Савченко, В. Сухомлинський та ін. Як визначає О. Савченко, процес навчальної діяльності передбачає формування таких груп умінь та навичок у молодших школярів: навчально-організаційні, навчально-інформаційні, загально-пізнавальні, контрольньо-оцінювальні, рефлексивні та творчі вміння й навички [5, с. 37].

Успішність навчання учнів значною мірою визначається рівнем оволодіння ними загально-навчальними вміннями і навичками. Я. Кодлюк зазначає, що до їх складу входять: організаційні (опанування школярами раціональних способів організації свого навчання); загально-пізнавальні (уміння спостерігати, розмірковувати, запам'ятовувати й відтворювати матеріал); загально-мовленнєві (основні елементи культури слухання і мовлення); контрольньо-оцінні (засвоєння учнями способів перевірки та самоперевірки, оцінювання одержаних результатів) [3, с. 188].

Шкільний період життя від самого початку вимагає від дитини іншої позиції – вона стає школярем, учнем. Це – її перша соціальна роль. Для неї створюють певні умови: як правило, в найбільш затишному місці вдома батьки з любов'ю і надією обладнують стіл чи парту, шафку, поличку, купують шкільні речі; всі члени родини домовляються між собою про увагу і повагу, які виявлятимуть до шкільних занять дитини.

Істотним моментом у житті школяра є те, що разом з новими обов'язками він здобуває і нові права – отже, може претендувати на серйозне ставлення з боку дорослих до своєї учбової праці; він має право на власне робоче місце, на відповідні умови для занять (зручний час, тишу), на відпочинок, дозвілля.

Зі вступом до школи основні зміни відбуваються у внутрішній позиції дитини та змістовній сутності провідної діяльності.

Однак для того, щоб у дитини з'явилась внутрішня позиція школяра, сформувався повноцінна навчальна діяльність, необхідна наявність певного ступеня розвитку уміння вчитися, готовності до шкільного навчання.

Протягом навчання у початковій школі у дитини формуються якості особистості, які становлять необхідну умову її нормального пізнавального розвитку та уміння вчитися. Саме рівнем сформованості цих якостей і визначається готовність до навчання у школі.

Уміння вчитися виробляється в практиці навчальної діяльності учнів, уміло керованої вчителем. Умілість ця визначається тим, які завдання ставить він перед учнями, як допомагає знаходити раціональні засоби виконання, яке місце залишається для доступної учням активності, як узгоджуються методи керування роботою дітей вчителем.

Формування організованості як якості особистості та навчального уміння, на думку О. Власик, передбачає «сукупність умінь, взаємодія яких забезпечує швидке включення молодших школярів у навчання, їх уміння діяти цілеспрямовано, орієнтуватися в часі, попередньо обдумувати послідовність і способи виконання завдання» [1, с. 51]. Відповідно до цього в молодших школярів слід формувати вміння організувати своє робоче місце, орієнтуватися в часі і берегти його, планувати свої дії, а також прагнути до обов'язкового завершення роботи.

Як зазначає О. Савченко, у північних народів є простий і мудрий афоризм: «Якщо подарувати людині одну рибину, вона буде ситою один день. Якщо подарувати дві, буде ситою два дні. А якщо навчити ловити рибу – буде ситою все життя» [6, с. 86]. Так і в навчанні: скільки б у молодшого школяра не було предметних знань і вмінь, старанності, сумлінності – їх все одно буде замало для подальшого успішного навчання і розвитку. Адже в сучасному мінливому світі людина повинна вчитися і переучуватися безперервно.

У тому разі, коли учень уміє вчитися, він визначає сам або приймає мету, яку ставить учитель, відповідно по ній планує і виконує необхідні дії, у процесі роботи і на етапі завершення контролює й оцінює свої результати. Усе це характеризує сформовану навчальну діяльність. А у молодшого школяра вона тільки починає формуватися. Дитина молодшого шкільного віку одночасно тяжіє до двох видів діяльності: ігрової і навчальної. Своєрідність цієї ситуації в тому, що нерозвинені пізнавальні можливості дітей цього віку підкріплюються сильними в них ігровими мотивами, потребою емоційного контакту і підтримки дорослого.

Для того щоб успішно просуватися на всіх етапах навчальної діяльності, молодшим школярам у співробітництві з учителем треба оволодіти і повним діапазоном загально-навчальних умінь і навичок.

У навчальних програмах визначено зміст роботи початкової школи щодо формування загально-навчальних умінь і навичок: організаційних, загально-мовленнєвих, загально-пізнавальних і контрольно-оцінних. Вони формуються протягом усієї початкової школи, мають міжпредметний характер, а тому час для цієї роботи вчитель знаходить на різних уроках, враховуючи розвивальні можливості тієї чи іншої теми.

Чимало вчителів обмежує проблему формування організованості учня тим, що починає урок так званним організаційним моментом – перевіркою

готовності класу до роботи, протягом уроку часто вдається до зауважень щодо порядку на парті

Відповідно до цього в молодших школярів слід формувати такі вміння: організувати своє робоче місце; орієнтуватися в часі і берегти його; планувати свої дії; прагнути до обов'язкового завершення роботи.

Якість організованості різна, тому, на думку Б. Друзя, і методика її формування має бути різноманітною, зокрема роз'яснення, бесіда, переконання, показ, ігрові ситуації, змагання, прийоми стимулювання і вправління дітей у певних діях [2, с. 28].

Правильна організація робочого місця усуває побічні показники, що заважають дитині зосередитися, сприяє раціональному використанню часу уроку, вихованню акуратності.

До організаційних належать уміння учнів орієнтуватися в часі й берегти його, оволодіння яким – одна з головних ознак культури розумової праці.

Молодший школяр поступово привчається без відволікань включатися в роботу, працювати в потрібному темпі. В оцінюванні будь-якого завдання бажано закладати в свідомість учня орієнтир: добре справитися з роботою – означає виконати її правильно й у відведений час.

Формування в молодших школярів почуття часу – це складний і тривалий процес, адже час не має наочної форми, він завжди сприймається суб'єктивно. Тому про нього говорять: пливе, тягнеться, біжить, летить... Час на уроці діти сприймають теж по-різному залежно від того, наскільки їх зацікавлює зміст, від посильного навантаження, самопочуття.

Організаційні вміння передбачають і планування учнями навчальної роботи, яка на уроці може бути самостійною дією і засобом досягнення іншої мети. Планування являє собою мислительну дію, що передбачає усвідомлення змісту та послідовності розумових і практичних дій, потрібних для виконання певної мети.

Планування неможливе, наголошує З. Оношків, якщо учневі незрозуміла мета діяльності. На зразках власних міркувань учитель навчає дітей спочатку визначати, для чого потрібна робота, яка її мета, а потім свідомо вибирати засоби досягнення, порівнювати, як мета впливає на результат. Цю залежність доцільно простежити на різних завданнях: порівняти умови в розв'язку двох задач, в яких числові дані однакові, а запитання сформульовано по-різному [4, с. 52].

На формування організаційних умінь і навичок у початкових класах не виділяються спеціальні заняття, тому цю роботу можна проводити на уроках з різних предметів, використовуючи можливості програмового та позапрограмового навчального матеріалу.

Отже, формування організаційних умінь і навичок у молодших школярів у навчанні можна реалізувати через таку послідовність цілей: формування вмінь працювати за зразком і вказівками вчителя, таблицями; навчання працювати з коментуванням своїх дій; формування вмінь самостійно застосовувати правило; формування пізнавальної самостійності, тобто такої, яка передбачає самостійне ознайомлення з новим матеріалом і подальше його

опрацювання. Щоб сформувати організаційні уміння і навички, ставлять за мету виховувати спостережливість, уважність, виробляти звички до планування своїх дій, самостійного контролю проміжних і кінцевих результатів. Доцільно час від часу ставити на деяких уроках як розвивальну мету формування вміння запам'ятовувати, організовувати своє робоче місце, берегти час.

Література

1. Власик О. Забезпечення ситуації успіху в навчальній діяльності молодшого школяра // Початкова школа. 2012. №11. С. 51–52.
2. Друзі Б. Г. Виховання пізнавального інтересу молодших школярів в процесі навчання: навч. посіб. Київ: Рад. школа, 1978. 160 с.
3. Кодлюк Я. Підручник для початкової школи: теорія і практика: посіб. Тернопіль: Підручники і посібники, 2004. 288 с.
4. Оношків З. М. Формуємо вміння планувати навчальну діяльність // Початкова школа. 2006. №6. С. 50–55.
5. Савченко О. Я. Дидактика початкової освіти: підручник. Київ: Грамота, 2012. 504 с.
6. Савченко О. Я. Розвивай свої здібності: навч. посіб. дія молодших школярів. Київ: Освіта, 1998. 160 с.

Т. І. Попова,
вчитель початкових класів КГ № 34 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
старший вчитель

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Сучасні тенденції реформування системи природничої освіти свідчать про радикальну зміну акцентів щодо її організації. Сьогодення вимагає зміни традиційної знанневої парадигми на таку стратегію, в основі якої – гуманістично-зорієнтований підхід до педагогічного процесу, яким передбачено оновлення його змісту, цілей і форм з метою формування у підростаючого покоління гуманних якостей та гуманістичної свідомості.

У сучасних психолого-педагогічних дослідженнях особлива увага акцентується на необхідності упровадження нових підходів до змісту природничої освіти, використанні новітніх технологій у реалізації її основних завдань. Свідченням цього є праці В. Ільченко, Н. Лисенко, Т. Пушкарьової, Г. Тарасенко та ін., в яких науковці підтверджують необхідність екологізації змісту природничої освіти, зміни її акцентів та запровадження технологій формування цілісної наукової картини світу молодшого школяра. Дослідження А. Захлебного, А. Костицької, Л. Лук'янової, Г. Пустовіта та ін. підтверджують актуальність проблеми формування екологічного світогляду молодшого школяра. Науковці одностайні в думці, що освіта є одним із стратегічних чинників подолання екологічної кризи. Разом з тим, вони констатують, що її роль у сучасному суспільстві ще, на жаль, належним чином не усвідомлена, формуванню екологічних якостей особистості з метою гармонізації відносин з природою не надається належної уваги.

Екологічна освіта розглядається сьогодні як один з найпотужніших засобів, що може забезпечити зміну ставлення людини і суспільства до навколишнього середовища з руйнівного, споживацького на дбайливе, бережливо-відновлювальне. Завдання екологічної освіти – допомагати формуванню поведінки, сумісної з неруйнуванням середовища існування; розширенню діапазону практичних навичок, необхідних для розробки і виконання ефективних рішень зі збереження довкілля; забезпеченню більш тісного зв'язку між процесами освіти і реальним життям шляхом міждисциплінарного підходу. Це важливий інструмент реалізації конституційного права кожного громадянина України на безпечне для життя і здоров'я довкілля, права на вільний доступ до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів і предметів побуту, права на її поширення.

А. Христовою метою екологічного виховання вважає: «Формування системи наукових знань, поглядів і переконань, що забезпечують становлення відповідального відношення школярів до навколишнього середовища у всіх видах їх діяльності» [5, с. 11].

Головна мета екологічної освіти полягає у створенні та забезпеченні протягом усього життя особистості умов становлення і розвитку екологічної культури як форми регуляції взаємодії людини з природою.

Формування елементів екологічної культури, наголошує Г. Тарасенко, передбачає виховувати в учнів любов до рідного краю, інтерес до вивчення і застосування досвіду народу щодо розумного ставлення до природи:

- допомагати школярам усвідомити, що природу необхідно оберігати, примножувати її багатства;
- розвивати чутливість до краси рідного краю, викликати потребу спілкуватися з природою;
- навчати дотримуватися правил поведінки серед природи;
- активізувати діяльність учнів, спрямовану на поліпшення навколишнього природного середовища;
- формувати нетерпиме ставлення до людей, які завдають шкоди природі [4, с. 55].

Одним із найважливіших завдань екологічної культури та екологічного виховання є формування у громадян раціонального природокористування, вміння бачити екологічні наслідки, почуття відповідальності перед нинішніми та майбутніми поколіннями та ін. В. Паламарчук та П. Коренюк. виділяють певні етапи у процесі неперервного екологічного виховання:

- екологічне просвітництво – це перший ступінь в екологічному вихованні. Він формує перші елементарні знання про особливості взаємовідносин «суспільство – природа»;
- екологічна освіта – це психолого-педагогічний процес впливу на людину, метою якого є теоретичне формування екологічної свідомості;
- екологічне виховання – це формування в індивіда моральних принципів, що визначають його позицію та поведінку у сфері охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів [3, с. 15].

Екологічне виховання дозволяє продемонструвати молодшим школярам пристосування рослин і тварин до умов життя, залежність, яка існує у природному середовищі, зв'язок людини з природою, результати впливу її діяльності на природу.

Посиленню цієї роботи має сприяти Концепція екологічної освіти в Україні. За цим документом екологічна культура характеризується: знанням сутності екології, поняттям та закономірностями, що характеризують природу як цілісну систему; усвідомленням первинності природи, всезагальний і об'єктивний характер природних закономірностей, необхідність їх дотримання людиною; знанням екологічних прав і обов'язків громадян України; вмінням оцінювати стан навколишнього середовища, регулювати власні споживання та спосіб життя [2, с. 17].

Екологічні знання складають наукову основу збереження і перетворення природи. Одним із найважливіших принципів екологічної освіти є принцип неперервності, що означає взаємопов'язаний процес навчання, виховання і розвитку людини протягом усього її життя.

Турботливе ставлення до природи формується у процесі гри. Ігри та вікторини на екологічну тематику стимулюють інтерес учнів до проблем навколишнього середовища і надають урокам яскравого емоційного забарвлення.

Екологічне виховання молодших школярів має неодмінно поєднуватись з екологічною освітою яке з успіхом здійснюють в такій формі навчання як ігрова. Використовуючи гру, ніякого відступу від програми не допускається, так як гра є тільки засобом досягнення тієї мети, тих завдань, що закладені в шкільній програмі та засоби підвищення ефективності навчання.

Для розвитку творчих здібностей школярів у ставленні екологічної культури учнів особливе місце займає саме ігрова діяльність. Вона формує досвід сприйняття екологічно правильних рішень, засвоєння моральних норм і правил поведінки в природі, сприяє створенню зв'язку між навчанням і застосуванням знань на практиці.

І. Васильченко наголошує «Учись у природи, спостерігай за її життям – ця мудра філософія народу, що знайшла широке відображення в народних прислів'ях, казках, легендах, піснях, народному календарю й обрядовості, які необхідно використовувати для виховання та навчання молодшого покоління. Проблема виховання людини, здатної гармонійно взаємодіяти з природним середовищем, що її оточує, розглядається в умовах сьогодення як одна з найбільш пріоритетних» [1, с. 39]

Екологічна вихованість узгоджується з високими громадянськими і етичними якостями: умінням дотримуватися принципів ощадливості і економії природних багатств, дотриманням моральних і правових норм по відношенню до природи. Цінні у виховному відношенні дидактичні матеріали по вивченню, оцінці стану і поліпшенню навколишнього природного середовища.

Виховання екологічної культури у молодших школярів включає екологізацію навчальних предметів, введення факультативних курсів, морально-естетичний розвиток учнів, навчально-просвітницьку, навчально-дослідницьку, природоохоронну діяльність, забезпечення самовиховання, самоосвіти учнів початкової школи.

Отже, у роботі з виховання екологічної культури молодших школярів необхідно використовувати форми, методи, прийоми навчання та виховання у їх нероздільній єдності, які мають бути цікавими для дітей, викликати у них бажання оберігати навколишнє середовище та сприяти орієнтації учнів на самовиховання, самоосвіту та самостійне здійснення природоохоронної діяльності у рутинному житті.

Література

1. Васильченко І. Екологічне виховання у початковій школі // Початкова освіта. 2005. №11. С.36–48.
2. Концепція екологічної освіти України. Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. 2002. №7. С. 3–23.

3. Паламарчук В. О., Коренюк П. І. Економіка природокористування: посібник. Запоріжжя : Вид-во «Дике Поле», 2003. С. 3–17.

4. Тарасенко Г. С. Паросток. Методика гуманістичного виховання молодших школярів засобами природи. Тернопіль: Навчальна книга–Богдан, 2003. 144с.

5. Христофор А. Сутність і дидактичні можливості екологічного виховання // Початкова школа. 2017. №6. С. 9–14.

Н. І. Штобе,
вчитель української мови та літератури КГ № 32 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

РОЗВИТОК КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

Сучасному суспільству потрібні громадяни, які здатні орієнтуватися у мінливості життя, приймати нестандартні рішення, творчо підходити до вирішення проблем, самооцінювати результати своєї діяльності, вміти мислити гнучко, динамічно, бути здатним адаптувати своє мислення до мислення інших людей. Ці завдання актуальні на кожному етапі шкільної освіти, а її початкова ланка є фундаментом формування критичного мислення.

Ідея розвитку критичного мислення виникла в США і є однією із загальноновизнаних напрямів навчання та виховання у зарубіжній педагогіці та психології. Ця проблема стала об'єктом наукових пошуків зарубіжних науковців: Д. Брунер, М. Ліпман, Р. Пауль, Ч. Темпл, Д. Халперн, Дж. Гілфорд, К. Мередит, Дж. Чаффа, Д. Рассел, К. Уейд, К. Таврис та ін.

Окремі питання формування критичного мислення на уроках української мови досліджували вчені: А. Байрамов, В. Бондар, С. Бурлака, О. Давиденко, М. Крайня, В. Кушнір, О. Лабенко, О. Марченко, Т. Олійник, О. Пометун, С. Терно, О. Тягло, Г. Ущাপовська та інші.

Навчати мови – це передусім формувати в учнів уміння усвідомлювати й доцільно використовувати багатство її виражальних засобів, виробити потребу здобувати інформацію з різних джерел, оцінювати й використовувати її для ефективної комунікації, висловлювати й відповідально обстоювати власну думку й позицію відповідно до ситуації спілкування.

Зважаючи на це для успішної соціалізації здобувачі освіти мають усвідомити потребу в щоденному спілкуванні державною мовою, виявляти ціннісне ставлення до неї, розглядати майстерне володіння мовою як необхідну умову самореалізації в усіх життєвих сферах.

Сучасна освітня технологія розвитку критичного мислення на уроках української мови та літератури розв'язує задачі освітньої мотивації, інформаційної грамотності, культури письма та соціальної компетентності, а саме: підвищення інтересу до процесу навчання та активного сприйняття навчального матеріалу; розвиток здатності до самостійної аналітичної та оцінювальної роботи з інформацією будь-якої складності; формування навичок написання текстів різних жанрів; формування комунікативних навичок та відповідальності за знання.

Критичне мислення – мислення вищого порядку, що спирається на інформацію, усвідомлене сприйняття власної інтелектуальної діяльності. Ряд вчених стверджують, що періодом активного розвитку критичного мислення є молодший шкільний вік. А розпочинати навчати цього варто з перших днів перебування дитини у першому класі.

Освітня технологія розвитку критичного мислення – це сукупність різноманітних педагогічних прийомів. В її основу покладено ідеї Ж. Піаже, Л. Виготського та ін. щодо творчої співпраці вчителя та учня.

Метою цієї технології є:

- створювати сприятливі умови для творчого мислення дітей;
- формувати вміння ставити проблему,
- приймати самостійні рішення та чітко аргументувати свої думки;
- розвивати самостійність і комунікативні навички;
- виховувати колективізм, поважне ставлення до співрозмовника.

Розвиток критичного мислення, на думку О. Тягло, можливий за виконання наступних умов:

1) якщо педагог приймає різні ідеї, думки; підтримує активність учнів у процесі навчання; підтримує у них упевненість у тому, що вони не ризикують бути незрозумілими; вірить у кожного учня;

2) якщо учні відкриті для педагога, для розвитку педагогом і саморозвитку впевненості в собі, здатні усвідомити і зрозуміти цінність своїх ідей та думок; беруть активну участь у навчальному процесі; поважають різні думки [5, с. 42].

Запровадження цієї технології сприяє набагато кращому засвоєнню знань, адже інтерактивність методики спрямована не на запам'ятовування, а на вдумливий процес пізнання світу, на постановку проблеми та пошуки її вирішення. Особливо хочеться підкреслити, що для впровадження даної методичної системи не потрібно ніяких додаткових обставин.

Єдина необхідна умова – це бажання вчителя працювати.

Критичне мислення, зазначає В. Бондар, вважається одним із складників життєвої компетентності; орієнтація на виховання здатності до критичного мислення є однією з домінант освіти життєвої компетентності на відміну від традиційної освіти [1, с. 33].

Формування компетентності учня здійснюється не тільки шляхом реалізації відповідного оновленого змісту освіти, але й вибором адекватних методів та технологій навчання. Однією з найрезультативніших технологій формування компетентностей учня вважається технологія розвитку критичного мислення. Вона універсальна, надпредметна, міждисциплінарна, дозволяє здобути такі вміння, як уміння працювати в різних галузях знань з інформаційним потоком; уміння висловлювати власні думки усно та письмово, чітко та коректно стосовно оточуючих; уміння формувати особисту точку зору, власну думку на підставі осмислення різноманітного досвіду, ідей та уявлень; уміння розв'язувати проблеми; здатність самостійно займатися власною освітою; вміння співпрацювати та працювати в групах. Але сама по собі технологія не вичерпує арсеналу можливостей формування компетентності, до того ж без методів навчання літератури неможливо опанувати літературою, формувати відповідні знання, вміння і навички. Тому вважаю за доцільне у своїй роботі поєднувати елементи уроку критичного мислення та стратегії цієї технології з традиційними методами навчання літератури.

Однак на уроках української мови та літератури доцільно поєднувати елементи уроку критичного мислення з традиційними методами навчання мови та літератури у рамках стратегії технології розвитку критичного мислення.

О. Марченко наголошує, що у центрі освітнього процесу сьогодні – учень з його потребами, мотивами, цінностями, намірами. Тож опанування української мови повинно сприяти кращій соціалізації особистості, формуванню в неї вмінь ефективної комунікативної взаємодії. Здобувачі освіти мають засвоювати мовні явища й категорії не як щось абстрактне, обов'язкове для запам'ятання, а як інструментарій мовленнєвого вчинку. Важливо акцентувати не на розпізнаванні, класифікуванні мовних явищ, не на мовному розборі, а на правилах комунікативно доцільного використання одиниць усіх рівнів мови в усному й писемному мовленні, зокрема приділяти увагу труднощам слововживання, складним випадкам правопису, нормам узгодження мовних одиниць, культурі слова тощо. Завдання мають обов'язково передбачати й формування в учнів умінь оволодіння різними техніками і прийомами читання, що дають змогу ефективно працювати з інформацією, критично оцінювати й інтерпретувати її, розуміти текст і підтекст, створювати власні тексти різної жанрово-стильової належності тощо [4, с. 101].

Технологія формування та розвитку критичного мислення – система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки та визначення міри корисності інформації відносно особистих потреб і цілей.

На думку С. Канарської, для сприяння розвитку критичного мислення важливою умовою є виділення часу, достатнього для обміну думками. Слід мати на увазі, що учні не завжди схильні вільно розмірковувати над важливими ідеями, а часто чекають коли викладач підкаже їм єдину правильну відповідь. Лише учні, які застосовують критичне мислення, можуть вцент розбити теоретичні гіпотези і комбінують ідеї різними способами. Деякі ідеї можуть здатися безглуздими, однак після подальшого вдосконалення і коригування вони можуть набути певної цінності [2, с. 5].

А для того, щоб процес мислення відбувався вільно, учні повинні отримати дозвіл розмірковувати, породжувати припущення та встановлювати їхню очевидність або безглуздість. Коли учні зрозуміють, що це дозволено, вони більш активно залучатимуться до критичного аналізу. Однак треба провести чітку межу між дозволом і поблажливістю. Учні повинні розуміти, що вони несуть відповідальність за якість своїх думок та чесність відгуків.

Важливим моментом на уроці є оцінювання роботи учнів на уроці. Оцінювання, наголошують В. Макаренко та О. Туманцова, – це один із методів стимулювання учнів. Він передбачає вплив на учня, заохочення, авансування його навчальної діяльності, створення відчуття натхнення, що породжене видимим успіхом [3, с. 15]. Слід пам'ятати, що поточні оцінки повинні стимулювати учнів, допомагати навчанню. Учні повинні відчувати радість успіху, навіть якщо він незначний.

У свою чергу, щоб почати ефективно практикувати критичне мислення, учні повинні розвивати упевненість у собі і розуміння цінності власних думок та ідей; брати активну участь у навчальному процесі; ставитись з повагою до різноманітних думок; бути готовим породжувати та відкидати судження.

Отже, здатність критично мислити є навичкою, яку треба формувати, розвивати в навчальному середовищі. Багато залежить від педагога, наскільки він забезпечив необхідні умови для розвитку критичного мислення. Але відповідальність за власне навчання та застосування критичного мислення, врешті, лежить на самих учнях. Середовище, створене викладачем на уроці, має надавати необхідні умови для критичного мислення, але мислити мають самі учні.

Література

1. Бондар В. І. Критичне мислення в психології та педагогіці: сутність, розвиток, формування. Київ : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2015. 106 с.
2. Канарська С. П. Розвиток критичного мислення на уроках мови. //Вивчаємо українську мову та літературу. № 3 (223). січень 2010. С. 2–9.
3. Макаренко В. М., Туманцова О. О. Як опанувати технологію критичного мислення: посібник. Харків вид. група «Основа»: «Тріада +». 2008 р. 96 с.
4. Марченко О. Г. Формування критичного мислення школярів. Харків вид. група «Основа»: «Тріада +». 2007 р. 160 с.
5. Тягло О. В. Критичне мислення: Навчальний посібник. Харків : Вид. група «Основа», 2008. 189 с.

СЕКЦІЯ 4. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ ТА СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ В СОЦІАЛЬНИХ ТА ПОВЕДІНКОВИХ НАУКАХ (СОЦІОЛОГІЯ, ПОЛІТОЛОГІЯ, ЕКОНОМІКА)

Л. С. Васюк,

соціальний педагог Криворізького державного педагогічного університету

Т. Г. Василюк,

к.п.н., доцент, ст. викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

ПРОБЛЕМИ ВПРОВАДЖЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У більшості Європейських країн відбуваються фундаментальні зміни в законодавстві, щодо осіб з особливими освітніми потребами. Інклюзія вимагає певні зміни на різних рівнях, а саме: громади, міста, країни. Весь процес супроводжується розвитком правових норм на міжнародному рівні. Відповідно до статті 53 Конституції України «Кожен має право на освіту. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі.» [3] Однак на практиці існує певна група людей, яка реалізує це право лише за дотримання певних умов. До цієї групи належать особи з особливими освітніми потребами. Здобуття вищої освіти для них є їх успішна соціалізація. На відміну від інших громадян для осіб з особливими освітніми потребами можна це право реалізувати через інклюзивну освіту.

В Україні впроваджувати відповідні підходи стали після ратифікації конвенції ООН про права людей з інвалідністю у 2009 році. Інклюзивна освіта дозволяє особам з особливими освітніми потребами навчатися у вищому навчальному закладі. Така форма навчання допомагає адаптувати навчальне середовище для людини з особливими потребами.

Інклюзивна освіта в українських університетах регламентується трьома основними документами:

- Законом України «Про освіту»;
- Законом України «Про вищу освіту»;
- Постановою Кабміну "Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти" від 10 липня 2019 року № 635.

Заклади вищої освіти беруть на себе відповідальність у організації освітнього процесу здобувачів освіти з особливими освітніми потребами, а саме у створенні інклюзивного освітнього середовища; приведення території закладу вищої освіти відповідно до вимог, стандартів та правил (застосування принципів універсального дизайну); забезпеченням необхідних навчально-методичних матеріалів для навчального процесу; застосування в освітньому

процесі методів і способів спілкування з особами з особливими освітніми потребами (української жестової мови, рельєфно-крапкового шрифту (шрифту Брайля) із залученням відповідних фахівців і педагогічних працівників); забезпечення доступності до інформації в різних форматах (шрифт Брайля, збільшений шрифт, електронний формат) [1].

Проаналізувавши літературу можна дати визначення терміну «інклюзія». Інклюзією називають входження, включення у щось, як частину цілого. У сфері освіти інклюзію розуміють як процес реагування різні потреби людей, які беруть участь у навчанні. Мета інклюзії – вільне середовище навчання, в якому немає перешкод для осіб з особливими потребами.

Інклюзивна освіта - це формат, який дозволяє кожній людині навчатися в загальноосвітніх установах, незалежно від наявних у неї особливостей.

На жаль, зараз інклюзія в вищій освіті розвивається не так швидко. Так, відповідно до даних Міністерства освіти і науки України з 2019/2020 н. р. запроваджено інклюзивне навчання в закладах професійної (професійнотехнічної), фахової передвищої та вищої освіти, в яких у 2019/2020 н.р. здобували освіту 4 586 осіб з ООП.

У 2020/2021 н. р. в 708 закладах професійної (професійно-технічної) освіти навчалися 4 223 учнів [6].

У радянський період реалізація освіти інвалідів будувалася на колекційному принципі. Таких підхід передбачав сепарацію осіб з особливими потребами від суспільства та обмежував подальше працевлаштування. Лише у 90 –ті роки ХХ століття відбувся докорінний перелом у соціумі щодо осіб з інвалідністю. Саме в цей період усвідомили, що особам з особливими потребами треба надавати рівні права та можливості з іншими учнями щодо здобуття як середньої, так й вищої освіти.

Вивчивши історію розвитку інклюзивної освіти в Україні можна поділити на декілька етапів. Перший етап можна віднести до першої половини ХХ століття. В цей час було активне створення спеціальних шкіл для глухих, сліпих і розумово відсталих осіб та була загальнопоширена практика надання освіти для осіб з особливими потребами в них. Люди з особливими потребами сприймалися як хворі, яким потрібна спеціальна допомога.

Другим етапом можна виділити час до 80-х років ХХ століття. У цей період нормою стає процес інтеграції дітей з особливими потребами у звичайне середовище однолітків. Особи з інвалідністю повинні були приймати та пристосовуватися до тих норми і правила, що склалися в освіті.

Третім етапом можна виділити період з 90-х років ХХ століття по сьогоднішнього дня. Саме в цей час розвиток одержує освітня інклюзія. На початку ХХІ століття освітня інклюзія розглядається, як освітній процес, який пристосовується до потреб учня. Формується соціальна модель в якій людина не повинна бути «готовою», щоб брати участь у житті суспільства. Соціальна модель має мету змінити суспільство так , щоб забезпечити рівну участь всіх громадян у реалізації своїх прав і надати їм можливість для цього.

Виходячи з цього перед українською владою постає питання розробки власної правової бази (Конвенція ООН про права дитини, ратифікована 1991

р., Конституція України (ст. 53), «Закону про освіту України» (ст. 3) та «Національної доктрини розвитку освіти в Україні» Україна в XXI столітті», Державна програма «Освіта» (Україна в XXI столітті), Доктрина розвитку національної освіти, концепція педагогіки, право України «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», «Базові знання про соціальне забезпечення Інваліди в Україні», «Про охорону дитинства» (ст. 26), Постанова Кабміну Україна (1992) "Комплексна програма подолання інвалідності", Ефективні національні заходи та програми підтримки осіб з особливими потребами)[4].

Найбільш гострою стоїть проблема інклюзивного навчання у системі вищої освіти. Можна виділити головні проблеми: недостатнє фінансування, потреба вдосконалювати зміст освіти, вирішувати кадрові питання, поширювати міжвідомчу співпрацю, не толерантна громадська позиція, недостатнє забезпечення архітектурної доступності та пристосування навчальних приміщень до потреб осіб з обмеженими можливостями здоров'я, психологічна неготовність педагогічних б колективів, батьків здорових дітей тощо [2].

Сьогодні для забезпечення умов для здобуття освіти особами з особливими потребами необхідні тісні зв'язки та прагматична співпраця закладів інклюзивної та спеціальної освіти. Адже українські спеціальні навчальні заклади мають величезний теоретичний і практичний потенціал у навчанні та вихованні людей з особливими потребами.

Література

1. Величко Д. Впровадження інклюзивної освіти в Україні. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. № 125. 2015. С. 47.
2. Іноземцева С. Спеціальна освіта на сучасному етапі розвитку суспільства / С. В. Іноземцева // *Vzdelávanie a spoločnosť*. Medzinárodný nekonferenčný zborník. Prešov. Вип. 1. 2016. С. 273, 278-279.
3. Конституція України. URL: https://kodeksy.com.ua/konstitutsiya_ukraini/statja-53.htm
4. Кравченко І. Історико-педагогічні аспекти розвитку спеціальної освіти в Україні / І. В. Кравченко // *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. № 1 (55). 2016. –С. 364-365.
5. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти/ Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 10.07.2019 № 635.
6. Статистичні данні МОН. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/inklyuzivne-navchannya/statistichni-dani>

В. В. Горбенко,
вихователь, комунальний заклад
«Центр соціально-психологічної
реабілітації дітей №1»
Криворізької міської ради

ДЕВІАЦІЯ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ ВАЖКОВИХОВУВАНOSTІ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ

На сучасному етапі гуманізації освітнього процесу як засобу попередження девіантності і делінквентності серед учнівської молоді, стрімко відроджується гуманізація всіх сфер життя.

Пріоритетами державної політики в розвитку освіти є «виховання здорового способу життя, формування високої гуманістичної культури особистості, здатної протистояти проявам бездуховності». При цьому соціальний захист прав учнівської молоді поєднується з профілактикою правопорушень ними, які в умовах гуманізації освітнього процесу надійно приходять на зміну адміністративно-правовим мірам.

Дослідженням явища «девіантна поведінка» «важковиховуваність» займалися як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Це питання висвітлено у працях Н. Зверєвої, А. Капської, Ю. Клейберга, І. Козубовської, Н. Максимової, Г. Товканець та ін.

Останнім часом констатується збільшення кількості проявів девіантної поведінки серед неповнолітніх і молоді. Хоч у багатьох випадках порушення норм неповнолітніми не становлять суспільної небезпеки, оскільки характеризуються примітивністю способів вчинення, часто мають виражену дитячу мотивацію, але є небезпечними і в разі відсутності своєчасного реагування вихователів можуть привести до деформації особистості.

Часто у науковій літературі, у побуті ми зустрічаємося з поняттям «важкий», «важковиховуваний», «педагогічно занедбаний». Що ж означає «важкий»? А. Капська визначає три істотні ознаки складових змісту цього поняття: по-перше, відхилення від норм поведінки, по-друге, складність у виправленні поведінки, по-третє, необхідність індивідуального підходу та особливої уваги. Зовнішньо важковиховуваність виявляється конфліктністю дітей і молоді з найближчим оточенням, емоційною неврівноваженістю, грубістю, правопорушеннями [2, с. 135].

Термін «важковиховуваність» увійшов у науку в тридцяті роки. Він означає неприйняття і опірність дитини яку виховують педагогічному впливу. Причина цієї опірності – частіше всього, відставання особистості у позитивному розвитку.

Як зазначає В. Афанасьєва, важковиховуваність це прояв негативного в поведінці людини, конфліктний стан, вроджене неприйняття запропонованих настанов [1, с. 48].

Адиктивна поведінка, схильність до неї є проявом внутрішнього стану особистості, який детермінується такими умовами та факторами: відсутність

або недостатність позитивного емоційного контакту з батьками, вихователями; неповна, неблагополучна сім'я; неправильне виховання дітей в сім'ях, відсутність у батьків педагогічних знань.

Типологічні риси особистості з адиктивною поведінкою: слабка адаптація до нових ситуацій, конфліктів, підвищена тривожність, психічна незрілість, депресивність, вживання наркотиків, алкоголю. Адиктивною поведінкою, як правило, супроводжується делінквентність.

А. Капська зазначає, що характер загальних закономірностей процесу соціальної реабілітації девіантних дітей виражають педагогічні принципи, які диктують стратегію використання різних форм, методів і засобів соціально-педагогічної роботи із неповнолітніми. Серед них: принцип інтеграції – у процесі стимулювання фактора саморегуляції життєдіяльності індивіда реалізується ідея єдності та взаємної оптимізації, кожний крок у розвитку підлітка повинен бути опосередкованим навчанням, вихованням, які здійснюються відносно до природно-соціологічних і соціально-психологічних закономірностей розвитку особистості; принцип системності – проектування педагогічного процесу відбувається таким чином, що дає можливість своєчасно виявити потенційні конфлікти «збою» у розвитку педагогічних процесів; принцип об'єктивної позиції у взаємодії з підлітками; принцип активності – створення розвиваючо-виховного середовища; принцип стабільності – динамічності розвиваючо-виховного середовища сприяє створенню умов, що змінюють навколишнє середовище; принцип позитивної емоційності середовища [2, с. 98].

Основні причини труднощів у вихованні окремих школярів у неправильних відносинах у сім'ї, у прорахунках школи, ізоляції від товаришів, у середовищній дезадаптації взагалі, прагнення затвердити себе будь-яким способом й у будь-якій малій групі. Часто діє сукупність, комплекс всіх цих причин.

Своєрідну типологію об'єктивно спостережуваних проявів важковиховуваності з використанням цілого ряду «робочих» педагогічних термінів пропонують І. Козубовська та Г. Товканець, які виділяють:

- 1) групу неорганізованих підлітків – «рвучких» й «рвучких-сторожких»;
- 2) передправопорушників, до яких відносять «відсталих», «бешкетних», «розпещених», «емоційно тупих» підлітків, «бродяг»;
- 3) групу психічно неповноцінних (наприклад, «органічних», «істеричних», «збудливих», «афективно нестійких психопатів», «гіперсексуальних») [3, с. 140].

Основні причини виникнення у здобувачів освіти поведінки з недоліками характеру – «це фактична бездоглядність дитини в сім'ї й звідси вплив на них негативних прикладів, відсутність у сім'ї єдиної твердої лінії виховання, те, що звичайно породжує слабохарактерність; розпещеність дитини в сім'ї; недостатня вимогливість до неї; застосування фізичних покарань, що приводить до виникнення облудності, боягузтва; що викликає в дітей безладність, неухважність, неакуратність», писав Н. Левітов [4, с. 62].

На виникнення недоліків характеру впливає також неврахування вихователями, вікових особливостей школярів.

Позначається на закріпленні негативних рис характеру відношення до них вихователів і самих учнів.

Якщо спробувати розподілити всю сукупність факторів важковиховуваності на ряд умовних груп, то в першу з них повинні бути включені причини й умови, пов'язані з індивідуально-психологічними особливостями розвитку дітей підліткового віку. «Підлітковий вік – важкий період психологічного розвитку; він важкий для самого підлітка, він важкий і при роботі з ним», – пише Д. Фельдштейн [4, с. 401].

Аналіз психолого-педагогічної літератури підтверджує, що ми не можемо сказати, що певний тип сім'ї негативно впливатиме на дитину, а інший має оптимальні умови для розвитку. Однак ми вважаємо, що критерієм оптимальності сімейного оточення можна вважати рівень вихованості і соціалізованості дитини, а тому можна говорити про існування типів сімейного виховання, які створюють більш високий ризик виникнення девіантної поведінки.

Для дослідження особистості важковиховуваного учня рекомендується спеціальна програма, що включає вивчення широкого кола питань, а саме: загальні дані про важковиховуваного; умови сімейного виховання; успішність у школі, причина неуспішності, відношення до навчальної діяльності, поведінки в школі; відношення до трудової діяльності; суспільна активність; статус у класному колективі; коло захоплень.

Запропонована методика вивчення особистості важковиховуваного учня допомагає класному керівникові й іншим особам, що здійснюють виховний вплив, більш глибоко розібратися в причинах відхилень у поведінці кожного підопічного, знайти найбільш ефективні засоби впливу на нього, скласти й здійснити програму індивідуального перевиховання. Вона дозволяє, насамперед, виділити позитивні якості важковиховуваного, які необхідно всіляко розвивати й стимулювати, нейтралізувати негативні риси і якості особистості.

Порушення вимог програми до шкільного виховання, слабка методична підготовка окремих вихователів, несумлінне відношення до своїх обов'язків приводять до того, що їхні вихованці виявляються важковиховуваними в школі. В. Співак пише: «Вчителі скаржаться на неорганізованість і безпорадність дітей у виконанні правил поведінки, відзначають, що першокласникам не вистачає самостійності, відповідальності, здатності переборювати труднощі власними силами, дисциплінованості й т.п. Ці недоліки обертаються нездатністю дітей обходитися без додаткових вказівок і персональної опіки, ігноруванням конкретних вимог до навчальної діяльності й правил поведінки» [5, с. 19].

Ще ніхто не підрахував і не міг підрахувати того, скільки людство кожного дня витрачає енергії на виховання дітей. Однак давно вже відомо, що заклад освіти в державі є, так би мовити, дзеркалом, яке відображає душу цієї держави, і в той же час є в певній мірі вимірником розумових і моральних сил

її. Чим більше різноманітності й оригінальності в постановці шкільної справи, тим виразніше виступають на сцену всі багатства духовної сторони в людині.

Отже, серед основних чинників появи відхилень у поведінці можна виокремити безпосередній вплив мікросередовища: родини, знайомих, однолітків, взаємозв'язків, у які включена людина, системи виховання і навчання, засобів комунікації тощо. Нормальному входженню індивіда в суспільство має сприяти гнучка, динамічна структура суспільного устрою; багатство і збалансованість можливостей для певної психіки; розвиненість когнітивних елементів структури.

Література

1. Афанасьєва В. В. Профілактика та корекція девіантної поведінки підлітків у навчальному процесі. Соціальна педагогіка: теорія та практика. 2009. № 1. С. 47–52.
2. Капська А. Й. Соціальна педагогіка: підручник. 4-те вид. виправ. та доп. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 488 с.
3. Козубовська І. В., Товканець Г. В. Соціальна профілактика девіантної поведінки: корекція відхилень у поведінці важковиховуваних дітей у процесі професійного педагогічного спілкування. Ужгород: Патент, 1998. 195 с.
4. Проблеми девіантної поведінки: історія, теорія, практика: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 25–27 листоп. 2002 р. / Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України; Українська секція міжнародного товариства прав людини; Інформаційно-методичний центр «Дебати»; Комітет сприяння захисту прав дитини. Київ : Міленіум, 2002. 424 с.
5. Співак В. І. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки. // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна. 2009. Випуск XI. 266 с.

Н. А. Журба,
вчитель початкових класів КГ №110 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

ПСИХОЛОГІЧНА ГОТОВНІСТЬ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ ДО САМОКОНТРОЛЮ ПОВЕДІНКИ

Важливим фактором, що регулює поведінку особистості, узгоджує дії та вчинки багатьох людей, є загальноприйняті в нашому суспільстві моральні норми. Функція моральних норм значно зростає, якщо – члени суспільства здатні до саморегуляції, зокрема такого важливого її вияву, як самоконтроль. Життя людини в суспільстві пов'язане з безперервним контролем власних прагнень і підпорядкуванням особистих інтересів інтересам суспільства.

У результаті досліджень науковців І. Козубовської, В. Кудрявцева, О. Матвієнко, та інших учених отримано важливі дані про психолого-педагогічні фактори, що сприяють ефективності морально-правового виховання учнів. Такими, які відносяться до проблеми корекції девіантної поведінки молодших школярів є праці О. Гуляр, В. Постового, В. Синьова.

Формування людини, як відомо, починається з дитинства. В молоді роки закладається основа не тільки відповідних знань, але й норм поведінки, звичок, потреб особи. Виховання молодого покоління – це виховання майбутнього кожної держави, і майбутнє залежить не тільки від рівня професійної підготовки цього покоління, але й від його моральних якостей.

Самоконтроль – одна з важливих психологічних властивостей людини, що виявляється в її здатності самостійно стежити за власними діями, вчинками, співвідносити їх з вимогами певних норм, правил. Уже це найзагальніше визначення сутності самоконтролю свідчить про його безпосереднє відношення до самосвідомості – вищого рівня свідомості особистості. У психологічній науці відомі три основні форми прояву самосвідомості: пізнавальна, емоційна та вольова. Самоконтроль звичайно відносять до останньої. До цієї форми самосвідомості, на думку С. Коробко та О. Коробко, належать також самовладання, самодисципліна, самонавіювання, самовиховання тощо, тобто всі ті прояви психічної активності особистості, в яких виступає її свідоме регулювання власних дій, вчинків, діяльності, свого ставлення до оточення і до себе самої [2, с. 172].

Самоконтроль – невід'ємний компонент будь-якої свідомої діяльності людини: ігрової, навчальної, виробничої.

При надмірній регламентації педагогом поведінки дітей у них не виробляється такого динамічного стереотипу, який би спонукав до самостійного регулювання власної поведінки, особливо тоді, коли вони потрапляють у нові, більш складні та мінливі порівняно з попередніми умови. На наш погляд, той факт, що в початкових класах не приділяється достатньої уваги питанням самодисципліни учнів – одна з головних причин погіршення дисципліни з переходом школярів у середні класи, коли їх починає навчати та виховувати не один, а багато вчителів.

Виховання в учнів самоконтролю треба розпочинати вже з першого класу. До програми формування особистості мають входити не тільки ті завдання, які треба розв'язати на даному етапі, а й ті, яким належить важлива роль у майбутньому. Практика навчання та виховання підростаючого покоління свідчить про те, що вже в перші роки навчання в школі дитина повинна вміти самостійно контролювати власну поведінку.

Цілком зрозуміло, що мета виховання не в тому, щоб дати дитині рецепти поведінки на різні випадки, а в тому, щоб вона усвідомила основні моральні принципи, і виходячи з них, могла зробити правильний вибір.

Здійснення самоконтролю можливе за певних умов, зокрема при наявності в людини взірців, з якими вона зіставляє свої дії, вчинки, їх можливі чи фактичні результати.

У зв'язку з цим важливе значення для здійснення самоконтролю поведінки, особливо коли йдеться про початкові етапи засвоєння певних норм і правил, має використання різних зовнішніх засобів фіксації дій і вчинків. Як зазначає О. Солодухова, людина вдається до таких засобів не тільки в процесі засвоєння моральних норм і правил поведінки, а й у багатьох інших життєвих ситуаціях [3, с. 170]. Це передусім буває тоді, коли ми свідомо плануємо свої дії, певні акти поведінки, ставимо перед собою якісь важливі, особливо відповідальні завдання тощо.

Незалежно від того, який взірець обирає учень він, прагнучи уподібнитися взірцеві, систематично контролює свою поведінку та діяльність і стежить, наскільки його дії сприяють досягненню поставленої мети. Зрозуміло, що в цьому їй ніяк не обійтися без самоконтролю.

Самоконтроль при додержанні правил поведінки, що виявляє ставлення однієї людини до іншої, може мати для індивіда різне значення залежно від того, як останній оцінює тих, з ким спілкується, з одного боку, і від того, як він оцінює себе особисто, – з іншого.

Самоконтроль як важливий засіб зростання поступового самовдосконалення поведінки та діяльності людини, вважає С. Чайкіна, успішно формується при наявності в неї адекватної самооцінки. Від того, яка оцінка властива людині – адекватна чи завищена або занижена, – значною мірою залежить характер її домагань, що особливо виразно проявляються в процесі спілкування [4, с. 226].

Одна з характерних психологічних особливостей дітей молодшого шкільного віку, – це яскраво виявлена навіюваність, податливість впливу. Будь-яка вимога вчителя стає законом для учнів. Причиною невиконання вимог найчастіше є невміння молодших школярів свідомо регулювати власну поведінку.

Невиконання вимог учителя, порушення правил поведінки можуть спричинятися також специфікою мислительної діяльності, яка виявляється не тільки в процесі самого учіння дітей, а й у їхніх взаєминах, у процесі спілкування. Ця особливість зумовлює те, що діти ситуативно застосовують відомі їм учнівські правила, вимоги вчителя.

Серед інших рис молодших школярів, що безпосередньо стосуються питань самоконтролю, слід також назвати їх підвищену емоційність, яка може виявлятися в різних формах. Особливості емоційної сфери молодших школярів так чи інакше впливають на їхню поведінку в цілому і на розвиток у них самоконтролю зокрема.

Серед умов, які сприяють формуванню в учнів потреби в самоконтролі її розширенню на цій основі мотиваційної сфери свідомого додержання молодшими школярами правил поведінки, важлива роль належить вимогам учителя. Вимоги вчителя, як відомо визначальний фактор, що обумовлює характер усього освітнього процесу. І чим молодші за віком учні, тим помітніший вплив вимог учителя на формування особистості дітей. При вмілому використанні педагогічних вимог вчитель може добиватися великих успіхів і у формуванні самоконтролю поведінки в учнів.

Додержання учнями правил поведінки під час уроків залежить від безпосереднього контролю вчителя. Коли ж контроль послаблюється або на певний період знімається, учні починають порушувати добре відомі їм зрозумілі їм правила. Це дає підставу говорити про слабку здатність учнів до самоконтролю власних дій і вчинків. Сказане стосується передусім правил, що не мають безпосереднього відношення до особи вчителя.

Отже, ставлячи учням вимоги, слід насамперед дбати про те, щоб вони викликали в дітей позитивні емоції, активізували їхні власні можливості, виховували почуття впевненості в собі. У них передусім має виявлятися повага вчителя до особистості маленького школяра. У вимозі вчителя важливий не лише її зміст, а й форма. Результативність вимог учителя залежить не тільки від того, як їх зрозуміли учні, а й від того, як вони впливають на емоційну сферу дітей.

Адже все це свідчить про те, що вміла постановка вчителем вимог, турбота про їх зміст і форму може стати запорукою успішного виховання в дітей самоконтролю поведінки. І, як наголошує О. Атемасова, найістотнішим у подібних випадках є те, що самоконтроль, його мотиви виникають на ґрунті органічного поєднання двох факторів:

- з одного боку, зовнішня вимога вчителя;
- з другого – внутрішнє, емоційно забарвлене спонукання самої дитини до контролю власної поведінки [1, с. 24].

У цьому ще раз підтверджується відоме в педагогічній науці положення про те, що внутрішнє суб'єктивне ставлення дитини до зовнішніх виховних впливів є тим важливим психологічним посередником, від якого залежить успіх усього процесу виховання. Ця закономірність особливо чітко виявляється у виховній роботі з учнями молодшого шкільного віку, зокрема в процесі формування в них самоконтролю поведінки.

Таким чином, здатність до самоконтролю настільки важлива й потрібна для успішного психічного розвитку людської особистості в цілому, що ми не можемо вичікувати, поки вона з'явиться в дитини сама по собі, стихійно. Навички самоконтролю й потребу в ньому в дітей слід формувати цілеспрямовано. Вчитель, який прагне, щоб дитина успішно оволодівала

нормами поведінки та добре розвивалась у розумовому відношенні, неодмінно дбатиме про формування в неї самоконтролю з раннього віку.

Література

1. Атемасова О. А. Практична психологія у початковій школі. Харків: Ранок, 2010. 86 с.
2. Коробко С. Л., Коробко О. І. Робота психолога з молодшими школярами: Методичний посібник. Київ: Літера ЛТД, 2006. 416 с
3. Солодухова О. Г. Становлення самооцінки в молодшому шкільному віці // Психологічні аспекти педагогіки і освіти. Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. Вип. 124/2011. Серія: Педагогіка. Севастополь, 2011. С. 169–171.
4. Чайкіна С. В. Особливості формування самооцінки молодших школярів. Теоретичні і прикладні проблеми психології. 2013. № 2. С. 222–228.

Т. А. Журба,
вчитель початкових класів КГ №110 КМР,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

РОЛЬ СІМ'Ї У ФОРМУВАННІ ОСОБИСТОСТІ МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Сімейне виховання є найбільш затребуваним видом виховання в усі часи. Сім'я належить до числа таких явищ, інтерес до якої завжди був стійким і масовим. Вона активно бере участь у збереженні, накопиченні і передачі новим поколінням необхідних навичок та має пізнавальне й величезне морально-виховне значення, є одним із засобів формування всебічно розвиненої особистості та суспільних відносин.

Основні положення про виховання дитини у родині знаходять відбиття у науково-педагогічних поглядах Я. А. Каменського, Ж.-Ж. Руссо, А. Макаренка, К. Ушинського, О. Духновича, В. Сухомлинського та ін.

Проблематика та вихідні положення функціонування сім'ї і успішності особистості окреслена в працях багатьох учених, зокрема: К. Абульханова-Славської, Г. Беленької, М. Боришевського, О. Запорожця, В. Зеньковського, Ю. Ільїної, І. Кона, О. Кононко, І. Лотової, М. Пірен, М. Савчина, В. Татенко, Т. Титаренко та інших.

На сучасному етапі питання щодо родинного виховання дітей орієнтоване на пошуки педагогічних підходів, які зможуть допомогти зосередити вплив батьків на свою дитину перш за все як на особистість. Вони надаватимуть перспективи її гармонійному розвитку, беручи до уваги індивідуальні особливості розвитку дитини. Дитина наслідує і прагне бути схожою на матір і батька. Коли батьки розуміють, що багато в чому від них самих залежить формування особистості дитини, то вони ведуть себе так, що всі їхні вчинки та поведінка у цілому сприяють формуванню у дитини тих якостей і такого розуміння людських цінностей, які вони хочуть їй передати. Такий процес виховання можна вважати цілком свідомим, оскільки постійний контроль за своєю поведінкою, за ставленням до інших людей та увага до організації сімейного життя дають змогу виховувати дітей у найбільш сприятливих умовах, що впливає на їх соціалізацію.

У «Концепції національного виховання» зазначається, що одним із провідних напрямів виступає родинне виховання: «Родинне національне виховання – природне, провідне виховання; батьки – головні вихователі протягом усього життя Дитини» [4].

Традиційно головним інститутом виховання особистості дитини є сім'я. Те, що дитина в дитячі роки набуває в сім'ї, вона зберігає протягом усього подальшого життя. Важливість сім'ї як інституту виховання обумовлена тим, що в ній дитина знаходиться протягом значної частини свого життя, і по тривалості свого впливу на особистість, жоден з інститутів виховання не може зрівнятися з сім'єю. У ній закладаються основи особистості дитини, і до вступу до школи вона вже більш ніж наполовину сформувалася як особистість.

Згідно з думкою В. Сухомлинського, дитину виховує сім'я в цілому, тобто її загальний дух, культура людських стосунків. Він наголошував, що цей дух створюється батьками. Батьківська мудрість – це духовне надбання дітей. Беручи за основу це твердження, педагог влучно визначив основні умови успішного виховання дітей у сім'ї. До них зараховують: суспільна і моральна відповідальність батьків за дитину; здоровий сімейний мікроклімат; спільна трудова діяльність батьків та дитини; розумна організація життя і побуту [7, с. 155].

Сім'я, нездатна виховувати, призводить до серйозних порушень у процесі соціалізації дитини. У процесі близьких взаємин із матір'ю, батьком, братами, сестрами, дідусями, бабусями та іншими родичами у дитини з перших днів життя формується структура її особистості. Вона входить у світ своїх рідних, переймає норми їхньої поведінки, тому батьки в житті дитини відіграють важливу роль. Вони дають перші зразки поведінки.

Провідна роль сімейних відносин полягає в тому, що їх станом визначається міра функціонування та ефективності інших компонентів виховного потенціалу сім'ї. Будь-яке серйозне відхилення внутрішньосімейних відносин від норми означає ущербність, а часто і криза даної сім'ї, а отже, її виховних можливостей. Сімейні стосунки мають такі, тільки їм притаманні, відносно самостійні характеристики, які роблять сімейні стосунки найбільш адекватною формою виховання, особливо в ранньому віці, тобто формою, яка найбільш повно відповідає особливостям цього відповідального періоду розвитку особистості.

Батьківські позиції впливають на поведінку дитини в сім'ї. Позиція відкидання сприяє формуванню у дитини таких рис, як агресивність, неслухняність, сварливість, брехливість, схильність до злочинства та асоціальної поведінки. Ця батьківська позиція гальмує емоційний розвиток дітей. У ряді випадків вона викликає у них полохливість, безпорадність.

Головне у вихованні людини – досягнення душевного єднання, морального зв'язку батьків з дитиною. Батькам ні в якому разі не варто пускати процес виховання на самоплив і в найбільш старшому віці, залишати дитину, що подорослішала наодинці із самим собою.

Отже, у розвитку особистості молодшого школяра, його ставлення до навчання дуже велику роль відіграють його батьки і близькі люди. Також, від сім'ї залежить: засвоєння норм і форм поведінки дитини, прояв моральних якостей особистості в спілкуванні, поява соціальних мотивів, прагнення до самоствердження, орієнтація на думки оточуючих людей.

Л. Бондарєв зазначає, що батьківські позиції і ставлення до дітей у цьому віці може позитивно або негативно вплинути на їх навчання. Підкріплення батьками даних позицій дитини будуть сприяти розвитку сильної і впевненої у собі особистості. Батьки, які звертають увагу на успіхи дитини, позитивно підкріплюють її досягнення – виховують успішну особистість. Прищеплюючи інтерес до нового, приділяючи дитині стільки уваги, скільки їй потрібно в цьому віці і, не перешкоджаючи її спілкуванню з однолітками – батьки виховують у дитини пізнавальний інтерес,

комунікативність, вміння спілкуватися [1, с. 33]. Дуже важливо, в цьому віці, радитися з дитиною, вирішувати разом якісь питання, вислуховувати її думку з приводу цього, тому, що це підтвердження дорослості дитини і значущості для батьків.

Сім'я може виступати в якості як позитивного, так і негативного фактора виховання. Позитивний вплив на особистість дитини полягає в тому, наголошує Л. Маценко, що ніхто, крім самих близьких для неї в сім'ї людей – матері, батька, бабусі, дідуся, брата, сестри, не відноситься до дитини краще, не любить її так і не піклується стільки про неї. Разом з тим жоден інший соціальний інститут не може потенційно завдати стільки шкоди в вихованні дітей, скільки може зробити родина [6, с. 52].

Саме в родині дитина одержує перший життєвий досвід, робить перші спостереження і вчиться як себе вести в різних ситуаціях. Дуже важливо, вказує Г. Ващенко щоб те, чому в сім'ї вчать дитину, підкріплювалося конкретними прикладами, щоб вона бачила, що у дорослих теорія не розходиться з практикою [2, с. 134].

Кожен з батьків бачить в дітях своє продовження, реалізацію певних установок або ідеалів. І дуже важко відступає від них.

На думку О. Докуніної, сім'я, як мала соціальна група є найкращим виховним середовищем. Однак, деякі фактори, пов'язані зі складом сім'ї, станом її внутрішніх взаємин або виховно-невірними позиціями батьків, можуть викликати зниження виховної здатності сім'ї. Ці фактори можуть призводити до порушень у поведінці дітей і навіть до негативних явищ у формуванні їхньої особистості [3, с. 9].

Т. Кравченко окреслює три основні підходи до формування особистості дитини в сім'ї:

- 1) підхід, де якості особистості є результатом сімейних впливів;
- 2) підхід, який ґрунтується на тому, що дитина сама визначає своє місце в контексті сімейних стосунків;
- 3) системний підхід, який дає змогу розглядати вплив сім'ї на особистість дитини на трьох рівнях: життєвий, актуальний досвід батьків; родовий досвід сім'ї; соціокультурний досвід людства [5, с. 62].

Одним із чинників, що порушують виконання виховних функцій сім'ї, можуть бути зміни в її складі. Сім'я є такою малою групою, яка постійно розвивається і видозмінюється.

У виконанні виховної функції по відношенню до дітей головну роль грає подружня пара – батько і мати. У зв'язку з цим говорять про повну сім'ю та неповну, коли відсутній один з батьків. Стабільність сімейного середовища є важливим чинником для емоційної рівноваги і психічного здоров'я дитини. Розпад сім'ї, викликаний розлученням або роздільним проживанням батьків, завжди приносить глибоке потрясіння і залишає у дитини міцну образу, яку можна лише пом'якшити. Це явище – істотна суспільно-виховна проблема.

Отже в житті кожної людини її батьки відіграють одну з головних ролей. Від стосунків батька і матері до своєї дитини багато в чому залежить якість навчання та відношення до неї. Світогляд, становлення характеру, моральні

основи, ставлення до духовних і матеріальних цінностей в першу чергу виховуються у дітей батьками. А залежить цей процес багато в чому від того, як задовольняються в сім'ї основні потреби дитини, наскільки правильно з точки зору його розвитку та виховання виявляються батьківські позиції.

Література

1. Бондарев Л. Я. Методика роботи класного керівника-початківця: навч. посіб. Київ: УМК ВО, 1990. 136 с.
2. Ващенко Г. Виховання пошани до батьків і старших. Вибрані педагогічні твори. Дрогобич: Відродження, 1997. С. 128–141.
3. Докуніна О. Виховання молодших школярів у сучасній українській сім'ї // Початкова школа. 2015. №6. С. 6–12.
4. Концепція національного виховання: URL:<http://kizman-tehn.com.ua/wp-content/uploads/2015/07/> (дата звернення 23.12.2022).
5. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія. Київ: Фенікс, 2009 416 с.
6. Масенко Л. М. Педагогіка сімейного виховання : навч. посіб. Київ : НАУ, 2008. 160 с.
7. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка. Вибрані твори: в 5 т. Київ: Рад. шк., 1977. Т.5. 263 с.

А. І. Ковальова,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету
Науковий керівник: **А. С. Лобанова,**
д.соц.н., професор кафедри соціології та масових комунікацій
Криворізького державного педагогічного університету

ПРОФЕСІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ВІЙНИ

Сучасні виклики, спричинені уведенням воєнного стану в нашій державі, змусили швидко та максимально ефективно перебудувати діяльність закладів освіти. Досвід впровадження дистанційної та змішаної форм навчання, набутий за часів тотальних карантинних обмежень, дав змогу освітянам продовжувати освітній процес навіть для тих здобувачів освіти, які змушені були переміститися в інші регіони України або взагалі евакуюватися за кордон.

Соціальний педагог в закладі освіти – це спеціаліст, до компетенції якого входить надання педагогічної, психологічної, психотерапевтичної та соціальної допомоги всім учасникам освітнього процесу, хто її потребує. Професійна діяльність такого фахівця полягає у виконанні цілого комплексу взаємопов'язаних напрямів діяльності (виховна, навчальна, розвиваюча, соціокультурна, комунікативна, організаторська тощо), які направлені на створення умов, що сприяють зміцненню фізичного і психічного здоров'я здобувачів освіти, на розвиток особистої, громадянської, соціальної компетентностей [2].

В умовах війни важливого значення набувають питання створення комфортного освітнього середовища та організації освітнього процесу, особливо для тих дітей, які отримали психологічну травму. З метою надання психоемоційної підтримки населенню під час війни, формування у педагогічних працівників навичок роботи з дітьми започатковано Національну програму психічного здоров'я та психосоціальної допомоги. На допомогу фахівцям психологічної служби системи освіти України розроблено наскрізну навчальну програму з позашкільної освіти оздоровчого напрямку «Основи безпеки життєдіяльності в умовах бойових дій» та Методичні рекомендації до цієї програми, поширено кращі практики психолого-педагогічного супроводу та підтримки учасників освітнього процесу в умовах воєнних дій і збройних конфліктів, а саме: «Стрес як ресурс», «Психологічна підтримка та супровід дорослих і дітей у кризових ситуаціях: практикум», «Особливості організації дистанційного навчання під час воєнного стану», «Перша психологічна допомога учасникам освітнього процесу під час та після завершення воєнних дій», «Самодопомога в умовах стресу», «Долоньки миру» тощо [1].

На відміну від звичайного педагога у навчальному закладі, в роботі соціального педагога першорядну роль відіграє не навчальна, а, передусім,

виховна функція, функція соціальної допомоги і захисту. Соціальні педагоги покликані сприяти саморозвитку особистості.

На основі цих функцій виокремлюють такі основні напрями професійної діяльності соціального педагога:

- вивчення соціально-психологічних особливостей особистості та соціально-педагогічного впливу мікросередовища на вихованців шляхом спостереження, бесід, опитування експертів, інтерв'ювання, тестування, аналізу документів;
- організація соціально-педагогічної взаємодії з особистістю, яка потребує допомоги, що забезпечується підтримкою дітей із проблемних сімей, спонуканням особистості до самоорганізації та самостійності, сприянням особистості у вирішенні її проблем;
- співпраця з сім'єю, школою та громадою;
- соціально-психологічна допомога та підтримка особистості у кризових ситуаціях здійснюється шляхом з'ясування проблеми, обговорення шляхів її вирішення, розробки плану дій, допомоги організації виходу з проблеми, координації зусиль найближчого оточення особистості, створення груп підтримки тощо;
- корекція стосунків, способів соціальної дії, посередництво у творчому розвитку особи і групи можуть бути реалізовані при моделюванні ситуацій, які сприятимуть оволодінню підлітками новим досвідом, допомозі у розблокуванні позитивних емоцій, створенні ситуації успіху, зміні уявлень вихованця про своє «Я», підтримці ініціатив окремого учня чи групи, створенні умов для творчості [2].

Саме тому важливими завданнями соціального педагога закладу освіти у цей складний час насамперед стає надання учасникам освітнього процесу знань щодо ознак та фаз стресового стану, стратегій поведінки в різних умовах та ситуаціях, формування особистої відповідальності за власне життя; здійснення профілактики дистресів; підвищення рівня стресостійкості, усвідомлення особистих відчуттів і почуттів, здатність дослухатися до внутрішніх потреб; формування практичних навичок саморегуляції, здатності справлятися з невизначеністю та складністю обставин оточуючого життя; усвідомлення цінностей, пов'язаних з ідеями демократії, громадянської позиції, моралі, справедливості, рівності, свободи, прав людини; виявлення поваги до інших, толерантності, уміння конструктивно співпрацювати, співпереживати, розуміння правил поведінки та спілкування, що є загальноприйнятими в різних спільнотах і середовищах та ґрунтуються на спільних моральних цінностях.

Література

світа України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: Науково-методичний збірник / за загальною ред. С. М. Шкарлета. Київ-Чернівці «Букрек». 2022. 140 с.

ерші кроки соціального педагога на шляху до професії : вступ до спеціальності : навчальний посібник / автори-укладачі Л.І.Міщик, О.П.Демченко ; за заг. ред. Л.І.Міщик. Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2013. 338 с.

Л. В. Лісовська,
здобувачка вищої освіти кафедри соціальної
педагогіки і соціальної роботи Криворізького
державного педагогічного університету

Т. Г. Василюк,
кандидат пед. наук, доцент,
ст. викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи
Криворізького державного педагогічного університету

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ

Сучасна ситуація в Україні характеризується соціально-економічною та політичною нестабільністю, значним спадом виробництва, зниженням рівня життя більшості населення, посиленням розшарування населення за рівнем доходів, девіацією моральних норм і цінностей у суспільстві, зростанням злочинності та насильства, усі ці чинники, поруч із іншими призвели до втрати сучасною молоддю орієнтирів на створення повноцінної сім'ї, народження дитини та на усвідомлене батьківство.

Усвідомлене батьківство – одна з найбільш складних та мало розроблених проблем сучасної науки. Актуальність її вивчення обумовлена протиріччями між гостротою демографічних проблем, які пов'язані з кількісною перевагою людей похилого віку над молоддю, великою кількістю сімей, які розпадаються, лавиноподібним збільшенням кількості дітей-сиріт за живих батьках, зростанням кількості випадків жорстокого ставлення до дитини та нерозробленістю програм соціальної і психологічної допомоги молоді, яка є потенційними батьками.

Важливою умовою успішної реалізації здійснюваних в Україні політичних та економічних реформ, вирішення демографічної проблеми та оптимізації процесу виховання здорового покоління молодих громадян є вирішення проблем майбутніх батьків у галузі освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, формування в молоді орієнтацій та установок на цінності сім'ї й сімейного способу життя.

Світовий досвід переконливо доводить, що зовнішні й внутрішні проблеми батьківства та материнства більш ефективно можна вирішити за допомогою спеціально організованої системи державної сімейної політики

В Україні останнім часом фахівці соціальної сфери державних та громадських організацій територіальних громад реалізують проекти, спрямовані на формування навичок усвідомленого батьківства молоді, що дає змогу підготуватися до народження дитини, виховання дітей раннього віку, їхнього розвитку тощо, але результативність більшості з них має ефект лише під час реалізації проекту, що дозволяє нам зробити висновок про наявність потреби у створенні та впровадженні нової соціально-педагогічної технології формування усвідомленого батьківства молоді в межах територіальної громади.

Актуальність і соціальна значущість дослідження означеної нами проблеми з позицій соціальної педагогіки не викликає сумнівів. Успішність та результативність розв'язання проблеми формування усвідомленого батьківства молоді обумовлено науковою обґрунтованістю підходів до пошуку шляхів, методів та засобів формування усвідомленого батьківства сучасної молоді.

Молодь і сім'я є головним людським ресурсом для відтворення, збереження та покращення кількісного та якісного показника населення, сім'я ж виступає ще й основним джерелом виховання та формування особистості майбутніх громадян. Саме тому останніми роками активно розробляється сімейна та молодіжна політика держави, яка визначає механізми соціального захисту та підтримки молодого сім'ї, сімейного виховання, формування усвідомленого та відповідального батьківства як умови гармонійного розвитку дитини. Узагалі соціальна політика щодо підтримки сім'ї та молоді нині будується на врахуванні й захисті інтересів дітей, молоді та сім'ї України, а також у тісному узгодженні з важливими міжнародними документами, ратифікованими Україною, а саме:

- Загальної декларації прав людини (1948 р.);
- Міжнародного пакту про громадські і політичні права (1976 р.); - Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Конвенції ООН «Про права дитини» (1989 р.) [84];
- документами Всесвітньої організації охорони здоров'я;
- Міжнародної організації праці, Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) та інших міжнародних організацій.

Саме з метою створення правових умов для забезпечення реалізації сім'єю її функцій та формування усвідомленого батьківства законодавство України передбачає норми, що регулюють питання захисту прав та інтересів дітей. Так, відповідно до основного Закону – Конституції України (28 червня 1996 р., тлумачення від 12.04.2012) – сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою (ст. 51).

Другим важливим законодавчим документом, який є основою для нового законодавства України про шлюб, сім'ю та виховання дітей у сучасних соціально-економічних умовах є Сімейний Кодекс України (1 січня 2004 р.). Він визначає засади шлюбу, особисті права та обов'язки подружжя, батьків і дітей та інших членів сім'ї (гл. 1, ст. 1), та наголошує на тому, що регулювання сімейних стосунків здійснюється з метою зміцнення сім'ї як соціального інституту і як союзу конкретних осіб та утвердження почуття обов'язку перед батьками, дітьми та іншими членами сім'ї.

Так, згідно Сімейного кодексу України, подружжю гарантується право на материнство та батьківство, у ст. 141 закріплені основи гендерної рівності батьків у вихованні дитини, а саме те, що „батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей”. Отже, права батьків (матері й батька) є абсолютно природними й легітимними. Доповнює це положення стаття 142 «про рівність прав та обов'язків дітей щодо батьків», у якій визначено, що діти мають рівні права та обов'язки щодо батьків.

Отже, у сімейному Кодексі України знайшли своє правове узагальнення та підтвердження тенденції щодо соціального захисту шлюбу і сім'ї, розвитку й виховання, забезпечення прав та інтересів дітей. Також з цією метою в Україні розроблено й надано чинності цілому ряду законів та інших нормативно-правових актів, спрямованих на підтримку молоді, сім'ї та дітей, серед яких: Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні», Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», Закон України «Про охорону дитинства», Закон України «Про освіту», Постанови Кабінету міністрів України «Про заходи щодо посилення охорони материнства та дитинства», «Про деякі заходи щодо підтримки здоров'я сім'ї, безпечного материнства і відповідального батьківства» та ін., а також прийняті та реалізовані Національні програми «Діти України», «Планування сім'ї», «Українська родина».

Зміст названих міжнародних та вітчизняних законодавчих документів підтверджує актуальність вирішення проблем сімей з дітьми, серед яких є проблема усвідомленого батьківства молоді, що носить складний, інтегрований, багатоаспектний характер та потребує розгляду за різними напрямками досліджень, а саме: в історичному, філософському, етнографічному, соціологічному, соціально-психологічному, педагогічному аспектах.

Література

1. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Метод. матер. для тренера / Під заг. ред. Г.М. Лактіонової. К.: Наук. світ, 2002. – 105 с.
2. Шикірава Н. Етика та психологія сімейного життя. Психолог.2004. № 23/24. С.
3. Соціальна робота з молоддю, яка вступає в шлюб / За заг. ред. А.О. Бучака. Рівне, 2009. 32 с.

О. О. ОСПОВА,

здобувачка вищої освіти кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

І. М. ШИМКО,

кандидат педагогічних наук, доцент
завідувач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету.

ОСНОВНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ МОЛОДІ ДО УМОВ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Останніми роками питання щодо явища «євроінтеграції» в Україні є досить актуальним. Люди поступово усвідомлюють той факт, що Європейська інтеграція є перспективою для успішності та процвітання країни. Головними суб'єктами, які будуть здійснювати активну діяльність у цьому процесі є – молодь. Саме тому в наш час потрібно підіймати тему соціалізації молоді в умовах євроінтеграції України і роз'яснювати велику кількість особливостей та задач, що постають перед молодими людьми, які приймають активну участь у цьому питанні [1].

Вивчення даної проблеми зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку нашої країни питання стосовно «євроінтеграції» вимагає уваги до шляхів заохочення молоді в усіх сферах діяльності країни, саме від молоді залежить майбутнє нашої держави. Молодь – це та головна частина суспільства, у якої є великий потенціал, енергія, прагнення до всебічного розвитку та відкритість до «інновацій».

Проаналізувавши наукову літературу ми побачили, що питаннями соціалізації молоді та євроінтеграції займаються багато науковців, серед яких: У. Белська, Л. Вигоцький, Т. Василюк, В. Ємельянова, А. Капська, І. Талаш, А. Тащенко В. Москаленко, Т. Семигіна, І. Шимко та ін.

Соціалізація молоді в умовах євроінтеграції є викликом, оскільки потребує адаптації до нових соціально-економічних умов, культурних реалій та цінностей, аналіз наукової літератури дозволяє чітко охарактеризувати наступні поняття: «євроінтеграція», «соціалізація» та визначення соціально-освітніх рамкових умов, спрямованих на сприяння процесу соціалізації молоді в європейських реаліях. Слід підкреслити, що європейська інтеграція – це процес приєднання країни до європейського співтовариства який передбачає певні зміни в усіх сферах суспільного життя, включаючи політичне, економічне, соціальне та культурне, спрямований на забезпечення стабільного розвитку для країн ЄС. Говорячи про соціалізацію, ми можемо визначити це поняття, вивчаючи наукові погляди на дану проблему, в загалом – це процес, за допомогою якого людина засвоює соціальні норми, цінності, концепції та знання, необхідні для того, щоб нормально існувати та адаптуватися до свого соціального оточення[3, 4].

Соціалізація та євроінтеграція пов'язані між собою, оскільки євроінтеграція може прямо впливати на процес соціалізації в Україні.

Приєднання України до ЄС дасть можливість вплинути на процес соціалізації українців, оскільки стандарти та цінності Європейського Союзу можуть стати частиною української культури, крім того, євроінтеграція може допомогти Україні зміцнити свою демократію та правову сторону, що може мати позитивний вплив на процес соціалізації українських громадян. Не менш важливою є соціально-педагогічна ситуація, яка позитивно впливає на процес соціалізації молоді в умовах євроінтеграції України. Це можна визначити так - комплекс заходів, спрямованих на формування соціальної компетентності та ідентичності людини під час соціалізації, до цих умов належать освіта, виховання, спілкування, самоорганізація та інші фактори, що впливають на розвиток особистості[2].

Соціалізацію молодих українців у контексті європейської інтеграції можна вивчати за допомогою різноманітних дослідницьких засобів і методів, це може включати аналіз статистичних даних, проведення опитувань, інтерв'ю, спостереження та використання анкет, застосовуючи такі методи, ми можемо оцінити ставлення та очікування молоді щодо євроінтеграції. Таким чином отримуються висновки щодо знання молоді про Європейський Союз та його країни-члени, а також про їхню готовність до різних форм інтеграції.

Соціально-педагогічна робота щодо соціалізації молоді в умовах євроінтеграції України повинна містити в собі різноманітність форм і методів роботи, які б сприяли позитивному впливу на формування соціальних навичок та цінностей, необхідних для успішної адаптації молоді до європейського суспільства, визначення ефективності заходів, спрямованих на інтеграцію молоді в європейські спільноти; розвиток комунікативних вмінь молоді, тощо. Прикладами таких форм роботи з позитивним впливом є соціально-педагогічні програми. Саме завдяки їм молодь може поліпшити здатність до ефективної комунікації та співпраці з іншими людьми, розвивати соціальну компетентність, розуміння та повагу до європейських культур та цінностей країн ЄС, соціальних і національних груп ЄС та ін. Соціально-педагогічні програми в першу чергу спрямовані на допомогу молоді в її процесі соціалізації, набутті знань, умінь, навичок та цінностей необхідних їм для більшої взаємодії з іншими людьми. Соціально-педагогічні програми, допомагають молодим людям зробити вибір щодо її майбутньої соціальної ролі та сприяти її культурному розвитку, залучення молоді в такі соціально-педагогічні програми є позитивним внеском у процес її соціалізації до умов ЄС[5].

Лише конкретна системна участь держави та влади в життєдіяльності молоді може вирішити її проблеми соціалізації та соціальної адаптації в сучасних перехідних умовах суспільства. Політика держави повинна спрямовуватися на створення необхідних соціальних, економічних умов для розвитку молодих людей з допомогою масштабної державної та громадської підтримки інноваційної діяльності, соціального захисту молоді, сприянні формуванню її творчої активності, навичок, компетенцій та мотивації до саморозвитку і самореалізації, які стануть основою для створення умов для прискореного розвитку молодих людей.

Досліджуючи дану проблематику було розроблено авторську соціально-освітню програму «Соціалізація молоді в умовах Євроінтеграції України», яка має позитивно вплинути на процес соціалізації молоді в умовах європейської інтеграції в Україні. Аналізуючи її, можна зробити висновок, що така соціально-освітня програма здатна створити ефективні умови для соціалізації молоді в умовах євроінтеграції та сприяти формуванню позитивної соціальної ідентичності та адаптації до нової соціальної реальності. Для підвищення ефективності соціалізації молоді важливо розробляти та впроваджувати такі програми не лише в закладах освіти та соціального захисту, а й в інших соціальних інституціях, з якими молодь може взаємодіяти.

Тільки за урахуванням всіх вище зазначених факторів, можна поліпшити процес соціалізації молоді в умовах євроінтеграції України.

Література

1. Андреева, Т.Є. «Соціалізація молоді у сучасному суспільстві», Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України, 2013.
2. Борисова О.І., «Європейська інтеграція України: досягнення та перспективи.», Київський університет, 2016.
3. Стиценко О., «Соціальна політика держави: завдання та принципи», стаття// URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/1362>
4. Шимко І. М., «Соціалізація особистості молодшого школяра в умовах колективу і навчального середовища», Educational Dimension, 2013.
5. Pidru4niki.com, «Соціально-педагогічна робота з молоддю», стаття// веб-сайт// URL: https://pidru4niki.com/17910211/pedagogika/sotsialno-pedagogichna_robota_moloddyu

В. В. Почка

вчитель-логопед логопедичного пункту
при відділі освіти Покровської районної в місті ради,
спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії,
вчитель-методист

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ ЛОГОПЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ УЧНЯМ-ЛОГОПАТАМ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

Зміцнення статусу дитинства в суспільстві на державному й міжнародному рівнях відображено в низці стратегічних документів: Конвенції ООН про права дитини, Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, законах України «Про освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», «Про охорону дитинства», що свідчать про нові соціальні процеси стосовно дітей.

В сучасних умовах функціонування та розвитку системи освіти, як ніколи гостро стоїть проблема підвищення ефективності навчання та виховання підростаючого покоління. Це передбачає вдосконалення усіх ланок освітньої системи, покращення організації навчально-корекційної роботи з дітьми таким чином, щоб максимально ефективно використати робочий та навчальний час.

У відповідності з теоретичними концепціями сучасної психології, мовлення є найважливішою психічною функцією людини (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн та ін.). На думку багатьох дослідників (А. Ружької, А. Смирнової та ін.), відхилення у розвитку мовлення негативно впливають на психічний розвиток дитини, затримують формування пізнавальних процесів, ускладнюють спілкування, і, відповідно, перешкоджають формуванню особистості.

Повноцінна мова дитини є необхідною умовою навчання в закладі освіти. Це загальновідома аксіома.

У роботі вчителя-логопеда з дітьми особливу увагу приділяють грамотності висловлювання учня. Причинами неякісних висловлювань дитини можуть бути різні чинники. Основні чинники виникнення різновиду дитячих порушень та логопедичну роботу над дефектами мовлення.

Підготовка грамотного висловлювання та корекція мовлення дитини це щоденна робота. Корекційна система логопедичних вправ передбачає виправлення усіх порушень за короткий термін. У онлайн роботі з дітьми логопеди використовують альтернативну систему учбово-методичних заходів, що стають вдвічі ефективніші за умов відеоприсутності вчителя-логопеда.

А. Богуш наголошує, що «Розвиток мовлення дитини починається від самого народження. Навички правильного мовлення дитина набуває в сім'ї. Все те, що роблять батьки для загального та мовленнєвого розвитку своєї дитини має велике значення для всього її подальшого життя» [1, с. 62].

Найбільш поширена причина вад мовлення в учнів – неправильне виховання та безграмотність мови в сім'ї дитини. Як зазначає М. Шеремет –

«Іноді дорослі, підлаштовуючись під мову дитини, протягом довгого часу «сюсюкають» з нею. У результаті у дитини притуплюється робота мовного центру та як наслідок надовго затримується розвиток звуковимови» [3, с. 108].

Мовленню необхідно вчити, перш за все, шляхом особистого прикладу. Дитина повинна чути правильне, чітке мовлення, бажано, щоб батько і мати розмовляли з малюком на одній, на рідній мові. Дуже важливим є те, що саме, та в якому вигляді сприймає слух дитини в ранньому та молодшому віці, в найбільш сприятливі роки її життя.

У логопедичній роботі з дитиною та корекційному навчанні розрізняють ряд мовних порушень. Припустимо, що фонетико-фонематичні порушення можуть виникнути і в результаті наслідування не грамотного мовлення. Надзвичайно шкідливе постійне спілкування дитини з іншими дітьми, у яких ще не сформувалася правильна звуковимова. Але у випадку роботи з мішаними групами дітей різного віку логопеди у своїй роботі використовують зворотній принцип грамотного висловлювання.

Завдяки спілкуванню з однолітками у дітей з мовленнєвими вадами поліпшується емоційний, моторний та мовленнєвий розвиток. Однокласники відіграють роль взірця, діти-логопати намагаються їх наслідувати, вони налагоджують дружні стосунки, беруть участь у святах, іграх, у громадському житті класу, школи.

Діти молодшого віку які вправно вимовляють усі звуки в словах подають приклад грамотності висловлювань іншим.

Погано відображається на мові дітей і двомовність в родині. Розмовляючи на різних мовах, дитина часто переносить особливості звуковимови однієї мови на іншу. Т. Пироженко акцентує увагу на тому, що часто причиною фонетико-фонематичних порушень у дітей є так звана педагогічна занедбаність, коли дорослі зовсім не звертають увагу на грамотність звуковимови дитини, не виправляють помилки, не дають їй зразок чіткої і правильної звуковимови. Інакше кажучи, мова дитини не піддається необхідному планомірному впливу дорослих, що гальмує роботу мовних центрів та розвиток промовляючих навичок

У наш час дистанційне навчання швидко розвивається, а в умовах карантину дітям з мовленнєвими порушеннями таке навчання просто необхідне. Хоча Інтернет-технології дозволяють проводити навчання шляхом інтерактивних занять через Skype, Viber, Telegram, Zoom, YouTube, однак дистанційне навчання в умовах карантину вносить корективи в роботу вчителя-логопеда, а саме:

- потрібна організація робочого місця для вчителя-логопеда та дитини-логопата з наявністю обладнаного комп'ютера, установленими необхідними програмами, сервісами та швидкісним Інтернетом;

- проведення занять-консультацій для батьків, домовленість з батьками про зручний час, детальна діагностика учнів-логопатів, а вже потім – проведення самого заняття;

- організація індивідуального чи групового корекційно-відновлювального заняття з учнем-логопатом;

– обов’язкова присутність батьків на логопедичних заняттях, постійний взаємозв’язок з батьками дітей-логопатів для результативності корекційно-відновлювальних занять (підтримка, обізнаність, незламне бажання допомогти своїй дитині та контроль);

– перший етап логопедичної роботи (постановка звуків) повинен проходити тільки в тісному контакті логопеда з дитиною, а вже на етапі автоматизації та диференціації звуків – можна і треба працювати в онлайн-режимі.

До переваг онлайн навчання можна віднести:

– безпечне навчання, не виходячи з дому, що є актуальним в умовах карантину;

– використання цікавих методів та вправ;

– залучення батьків до процесу розвитку мовлення дітей;

– заняття проводяться в ігровій формі для кращого закріплення матеріалу;

– цікава та захоплююча система оцінювання досягнень та старань.

Однак, попри вимушеної необхідності дистанційного навчання, не варто недооцінювати використання традиційних форм співпраці вчителя-логопеда з учнями-логопатами та батьками. Доцільно, при можливості, вміло поєднувати їх з інноваційними технологіями в онлан-режимі.

Так, під час дистанційної роботи можна використовувати такі ІКТ, як:

– мережа Інтернет – дає змогу самостійно знаходити потрібну інформацію в різних інформаційних джерелах (на сайтах, у блогах тощо), а також налагоджувати особисті контакти;

– електронна пошта – надає можливість листуватися із учителем-логопедом, ставити запитання й одержувати на них відповіді, обговорювати поточні проблеми й організаційні моменти;

– соціальні мережі – забезпечують різні способи обміну інформацією, зокрема листування, перегляд відео та зображень, прослуховування аудіозаписів тощо;

– відеоконференції – дають змогу декільком «збиратися» у призначений час у віртуальному класі й працювати майже так само, як під час звичайного семінару чи тренінгу, – виконувати завдання вчителя-логопеда і ставити одне одному запитання;

– онлайн-консультації – надають можливість ставити запитання й одержувати на них відповіді, обговорювати поточні проблеми в режимі реального часу;

– sms-повідомлення – створюють можливості для інформування з певного приводу тих батьків, які не мають доступу до Інтернету.

При роботі з дітьми, що мають порушення мовлення, вчителями-логопедами використовується такий підхід до планування і проведення корекційного навчання, який максимально сприяє подоланню мовленнєвого дефекту при мінімальній затраті часу. Це є важливим елементом у роботі, оскільки допомагає швидшому виправленню наявних недоліків.

Заняття зі здобувачем освіти в умовах дистанційного навчання створює зручні умови для проведення систематичної роботи по формуванню у нього правильного мовлення.

Під час дистанційної роботи з дітьми-логопатами завдання повинні бути досить конкретні, змістовні та зрозумілі учням і їх батькам. Обов'язкове дотримання головних принципів педагогіки: від простого та складного та доступність. Для відмінної комунікації, передача думки мовлення повинно бути чітким та естетичним. Логопедичний вплив, а саме навчання, виховання, корекція, адаптація, профілактика мовленнєвих порушень здійснюється під час всього дистанційного навчання.

У режимі дистанційного навчання можна відпрацьовувати всі етапи, починаючи з артикуляційних та дихальних вправ, закінчуючи автоматизацією і диференціацією звуків. Постановку за наслідуванням також слід робити. Хтось із дітей зможе цим оволодіти. Якщо є можливість очно-дистанційного навчання, то батьки можуть виступати в ролі асистента вчителя-логопеда.

Література

1. Богуш А. М. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Київ: Вища шк., 1997. С. 57–87.
2. Пироженко Т. Мовлення дитини: Психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ: Главник, 2005 112 с.
3. Шеремет М. К. Проблеми та перспективи спеціальної освіти // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського державного університету: Серія соціально-педагогічна. Випуск VII. 2007. С. 101–112.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

1. **Василюк Тамара Григорівна** – кандидат педагогічних наук, доцент, старший викладач кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету
2. **Васюк Любов Сергіївна** – соціальний педагог Криворізького державного педагогічного університету
3. **Владика Світлана Володимирівна** – учитель початкових класів КГ №62 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист
4. **Глобіна Інесса Дмитрівна** – вчитель початкових класів КЛ №49 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст, старший вчитель
5. **Горбенко Валентина Василівна** – вихователь, комунальний заклад «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей №1» Криворізької міської ради, спеціаліст першої кваліфікаційної категорії
6. **Даценко Олена Володимирівна** – вчитель української мови і літератури КГ №50 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист
7. **Дем'ян Наталія Валеріївна** – вчитель початкових класів КГ №34 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії
8. **Діденко Світлана Володимирівна** – вчитель початкових класів КГ № 32 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії
9. **Дорогань Світлана Вікторівна** – вчитель початкових класів КГ № 125 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель
10. **Дяченко Лариса Олександрівна** – вчитель початкових класів КГ № 34 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії
11. **Жеронкіна Олена Євгенівна** – заступник директора, комунальний заклад освіти «Навчально-реабілітаційний центр 1 Дніпропетровської обласної ради», спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист
12. **Журба Наталія Анатоліївна** – вчитель початкових класів КГ №110 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії
13. **Журба Тетяна Анатоліївна** – вчитель початкових класів КГ №110 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії
14. **Зінченко Ірина Миколаївна** – вчитель англійської мови КГ № 32 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст першої кваліфікаційної категорії
15. **Ковальова Аліна Ігорівна** – здобувачка вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

16. **Лисоконь Ілля Олександрович** – асистент кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи, помічник ректора з перспективного розвитку Криворізького державного педагогічного університету

17. **Лисяк Тамара Петрівна** – вчитель початкових класів КГ № 32 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

18. **Литовченко Анжела Іванівна** – вчитель математики КГ № 125 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

19. **Лісовська Ліана Владиславівна** – здобувачка вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

20. **Лозенко Сніжана Михайлівна** – вихователь, комунальний заклад «Центр соціально-психологічної реабілітації дітей №1» Криворізької міської ради, старший вчитель

21. **Лозовська Тетяна Миколаївна** – вчитель початкових класів КГ №91 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

22. **Люльченко Галина Іванівна** – вчитель початкових класів КГ № 125 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель

23. **Маляренко Вікторія Вікторівна** – вчитель початкових класів КГ №49 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст першої кваліфікаційної категорії

24. **Манагарова Наталія Володимирівна** – учитель початкових класів КГ № 73 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель

25. **Москалець Наталія Олександрівна** – вчитель початкових класів КГ № 125 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель

26. **Мядзель Костянтин Михайлович** – здобувач вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

27. **Орлова Тетяна Володимирівна** – здобувачка вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

28. **Осіпова Ольга Олексіївна** – здобувачка вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

29. **Останіна Галина Володимирівна** – вчитель початкових класів КГ № 125 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

30. **Поліщук Наталія Анатолівна** – вчитель початкових класів КГ №34 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

31. **Попова Тамара Іванівна** – вчитель початкових класів КГ №34 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель

32. **Почка Вікторія Вікторівна** – вчитель-логопед, логопедичного пункту при відділі освіти Покровської районної в місті ради, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

33. **Прохорова Вікторія Володимирівна** – вихователь-методист, комунальний заклад дошкільної освіти (ясла-садок) комбінованого типу №65 Криворізької міської ради, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

34. **Рижкова Вікторія Сергіївна** – вчитель початкових класів КГ №126 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, старший вчитель

35. **Савченко Світлана Іванівна** – вчитель початкових класів КГ №91 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

36. **Степашко Людмила Володимирівна** – заступник директора з навчально-виховної роботи КГ № 32 КМР, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

37. **Стрельнік Інна Миколаївна** – вчитель початкових класів КГ № 32 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

38. **Черевична Людмила Олексіївна** – вчитель початкових класів КГ № 32 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист

39. **Чубенко Вікторія Сергіївна** – здобувачка вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

40. **Шароварова Вікторія Олександрівна** – вчитель інформатики КГ № 32 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії

41. **Шелудякова Наталія Андріївна** – здобувачка вищої освіти Криворізького державного педагогічного університету

42. **Шимко Ія Миколаївна** – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри соціальної педагогіки і соціальної роботи Криворізького державного педагогічного університету

43. **Штобе Наталія Іванівна** – заступник директора з навчально-виховної роботи КГ № 32 Криворізької міської ради Дніпропетровської області, спеціаліст вищої кваліфікаційної категорії, вчитель-методист